

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ERASMUS'UN HRİSTİYANLIK ANLAYIŞI VE İSLAM'A BAKIŞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep GÖLEN

BURSA – 2018

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ERASMUS'UN HRİSTİYANLIK ANLAYIŞI VE İSLAM'A BAKIŞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ZEYNEP GÖLEN

Danışman:

Doç. Dr. BÜLENT ŞENAY

BURSA - 2018

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda, 701321011 numaralı Zeynep GÖLEN'in hazırladığı "Erasmus'un Hristiyanlık Anlayışı ve İslam'a Bakışı" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 16.05.2018 günü 13:30-15:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı

Doç. Dr. Bülent ŞENAY
Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ
Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Bilal BAŞ
Marmara Üniversitesi

16/05/2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 02 / 05 / 2018

Tez Başlığı / Konusu: "Erasmus'un Hristiyanlık Anlayışı ve İslam'a Bakışı"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin 02 / 05 / 2018 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

02 / 05 / 2018

İmza

Adı Soyadı: Zeynep GÖLEN
Öğrenci No: 701321011
Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Programı: DİNLER TARİHİ
Statüsü: Y.Lisans Doktora

imza

Danışman: Doç. Dr. Bülent ŞENAY
02/05/2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Erasmus’un Hristiyanlık Anlayışı ve İslam’a Bakışı” Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

02/05/2018

Adı Soyadı: __Zeynep GÖLEN__

Öğrenci No: __701321011__

Anabilim Dalı: __Felsefe ve Din Bilimleri__

Programı: __Dinler Tarihi__

Statüsü: __Yüksek Lisans__

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Zeynep GÖLEN
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Dinler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: x + 136
Mezuniyet Tarihi	: .... / .... / 2018
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Bülent ŞENAY

ERASMUS'UN HRİSTİYANLIK ANLAYIŞI VE İSLAM'A BAKIŞI

Bu çalışmada 1466-1536 tarihlerinde Avrupa'da yaşamış ilahiyatçı, filozof ve hümanist Desiderius Erasmus'un Hristiyanlık hakkındaki yenilikçi fikirleri ve eleştirileri ile İslam'la ilgili birtakım görüşleri ele alınmıştır. Bu konuda önemli argümanları olan ilahiyatçının ileri sürdüğü fikirler açıklanmaya çalışılmıştır.

İlk bölüm, Erasmus'un Kilise'ye yönelmiş olduğu eleştirileri ve kendisinin Hristiyanlık anlayışını ele alan ikinci bölüme metodolojik bir zemin sunmaktadır. Bu bağlamda, Ortaçağ Avrupa'sında toplum yapısı, siyasi iç ve dış sorunlar, yaşanan bunalımlar, kilisenin fonksiyonu ve din gibi meselelere yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Erasmus'un Kilise ve Papalığa yönelttiği eleştiriler, İncil çevirisi ve yorumu ile teolojik görüşleri ekseninde onun Hristiyanlık anlayışı açıklanıp değerlendirilmiştir. Ayrıca, Hristiyanlığa getirmiş olduğu yeni bir soluk ile içerisine düştüğü kargaşada Luther'le yollarının kesişmesi ve onları ayıran temel argümanlar üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, Ortaçağ Avrupası düşüncesine hakim olan genel bir İslam ve Türk imajı tarihsel olarak değerlendirildikten sonra Erasmus'un bu konudaki görüşleri ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Desiderius Erasmus, Din, Kilise, Ortaçağ, Avrupa, Katolik, İncil, Reform, İslam, Türkler, Osmanlı

ABSTRACT

Name and Surname : Zeynep GÖLEN
University : Uludağ University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : History of Religions
Degree Awarded : Master
Page Number : x + 136
Degree Date : .... / .... / 2018
Supervisor : Assoc. Prof. Bülent ŞENAY

ERASMUS' VIEW OF CHRISTIANITY AND ISLAM

In this thesis, reformist ideas, criticism of Christianity and some opinions about Islam of the theologian, philosopher and humanist Desiderus Erasmus living in Europe in 1466-1536 have been discussed. In this respect, the ideas which he has put forward with important arguments, is tried to be explained.

The first chapter provides methodological base including his critiques towards Church and his understanding of Christianity. In this contextual framework, this part of the dissertation is arranged for social structure of Medieval Europe, internal and external political problems, experienced crises, function of Church and religion.

In the second chapter, Erasmus's criticism directed towards the Church and Pope, his translation of the Bible, horizon of Christianity on the axis of his theological views are explained and evaluated. Moreover, his common attitude with Luther in the confusion of a new breath, Erasmus brought to Christianity, and main arguments distinguishing them are focused.

In the third chapter, after a historical evaluation of Islam and Turkish image widespread in Medieval Europe, views related to the mentioned subject of Erasmus have been held.

Key Words: Desiderius Erasmus, Religion, Church, Medieval Europe, Catholic, Bible, Reformation, Islam, Turks, Ottoman

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTAÇAĞ AVRUPA'SINDA DİNİ VE TOPLUMSAL YAPI

1. BATI AVRUPA ORTAÇAĞI'NIN TEMELLERİ VE KİLİSE	5
1.1. Ortaçağ Batı Hristiyanlık Dünyasının Sahneye Çıkışı ve Haçlı Seferleri.....	11
1.2. Katolik Doktrini ve Kilise'nin Fonksiyonları.....	15
1.2.1. Katolik Doktrini	16
2. KİLİSE VE SİYASİ SORUNLAR	20
2.1. Katolik Doktrinini Muhafaza Girişimleri: Engizisyon.....	22
2.2. Endüljans Teolojisi	27
3. REFORMU HAZIRLAYAN NEDENLER.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

ERASMUS'UN HRİSTİYANLIK ANLAYIŞI VE KATOLİK KİLİSE ELEŞTİRİSİ

1. TİNSEL BAĞIMSIZLIĞIN SEMBOLÜ: ERASMUS	35
--	----

1.1. Hümanizmden Reforma.....	39
1.2. Erasmus'un Katolik Kilisesi'ne ve Papalığa Yönelttiği Eleştiriler	48
2. ERASMUS'UN TEOLOJİK GÖRÜŞÜ	67
2.1. Erasmus'un İncil Çevirisi, Eleştirileri ve Yorumu	73
2.2. Erasmus ile Luther Arasındaki Amaç Birliği ve Anlaşmazlıklar	86
2.2.1. Kilise ile Reform Arasında Bir Duruş	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERASMUS'UN İSLAM VE TÜRKLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

1. AVRUPA-MERKEZCİ TARİH ANLAYIŞI VE AVRUPA HRİSTİYAN DÜNYASININ DİĞER DİNLERE BAKIŞI.....	100
1.1. Osmanlı'nın Avrupa'daki İzdüşümleri.....	103
1.2. Ortaçağ Avrupası Düşüncesinde Türk-İslam İmajını Oluşturan Unsurlar	107
2. ERASMUS'UN SAVAŞ VE TÜRKLER HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	112
2.1. Erasmus'un Savaşa Yaklaşımı	113
2.2. Erasmus'un Tehdit Olarak Gördüğü Türklerle İlgili İzlenimleri	115
2.3. Erasmus'a Göre Avrupa'da Türk Korkusunun Sebepleri Ve Türklerle Başa Çıkma Yolları	117
SONUÇ	124
EK 1	129
KAYNAKLAR	131

ÖNSÖZ

Tüm Avrupa’da bilgeliği ve Roma Katolik Kilisesi’ni tenkit etmesiyle nam salan Desiderius Erasmus, Hristiyanlığın özüne ve ana kaynaklarına dönmesi hususunda Hristiyanlık anlayışını derinden irdelemiştir. Bu bağlamda Erasmus’un önemli ve başta gelen çalışmalarından biri de İncil çevirisi ve Kilise Babaları’nın kutsal metinleri üzerinde araştırmalarıdır. Bu çalışmada Protestanlığın ortaya çıkışına büyük bir ivme kazandıran Erasmus’un Hristiyanlık ve Kutsal Kitap eleştirisi hakkındaki görüşleri açıklayıcı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca o dönemde Avrupa’da korku veren bir tehdit kabul edilen İslam ve Türk imajı hakkında Erasmus’un da görüşlerine yer verilerek Müslümanlarla ilgili düşünceleri açıklanmıştır.

Desiderius Erasmus’un Hristiyanlık hakkındaki görüşlerini, eleştirilerini ve Kutsal Kitap çalışmasını Türkiye’de müstakil olarak ele alan bir çalışmanın olmaması bizi bu araştırmaya yönelten temel motivasyon olmuştur. Yaşadığı skolastik çağa rağmen ileri sürdüğü iddialar, eleştirel çalışmaları, yılmadan yayımladığı eserler ve en önemlisi uluslararası bir fikir ve eğitim programına özellikle onun adının verildiği düşünüldüğünde Türkiye’de İlahiyat Fakültelerinde daha önce spesifik olarak bu yönünün ele alınmamış olması bu konuyu önemli hale getirmektedir.

Bu çalışmanın tespiti ve oluşumu aşamalarında öncelikle emeği geçen, anlayışlı ve sabırlı tutumuyla çalışma son halini alıncaya kadar yol gösteren muhterem danışman hocam Doç. Dr. Bülent ŞENAY’a müteşekkirim. Kaynak temini ve destekleri için hocam Prof. Dr. Ahmet Güç’e de teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez süreci boyunca manevi desteklerini hissettiğim sevgili dostlarıma da şükranlarımı sunarım.

Zeynep GÖLEN

Bursa-2018

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.y.	Aynı yer
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
DEÜ.İ.F.D.	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İÜ. İ.F.D.	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
haz.	Hazırlayan
md.	Madde
nu.	Numara
p.	Page
S.	Sayı
s.	Sayfa
ty.	Basım tarihi yok
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
Vol.	Volume
vs.	Vesaire
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

Desiderius Erasmus (1466-1536) Hristiyanlık için kritik bir dönem kabul edilen 16. yüzyıl Katolik-Protestan ayrımıyla sonuçlanan Hristiyanlık ve Kilise eleştirilerinde önemli iddialarıyla bilinen bir ilahiyatçı olarak tarihte yer almıştır. İlahiyat, dilbilim, felsefe ve edebiyat gibi disiplinlerde dikkat çekmesiyle birlikte Batı hümanizminin kurucusu ve en büyük temsilcisi kabul edilmektedir. İlahiyat alanında ise adını tarihe kazıyan olgu Hristiyanlık reformuna olan katkılarıdır. Ancak onun, yaşadığı çağda ilk reformcu olarak Katolik Kilisesi'ni yeniden yapılandırmak istediği kabul edilmekle birlikte, bu hususta adı Luther kadar anılmamıştır. Bunun sebebi; onun öğrencisi kabul edilen Luther'in devrimci karakterinin Erasmus'da olmadığıdır. Erasmus aşırı uçlarda değil ölçü bildiğine hizmet etmek istemesiyle ortada bir yer seçmeyi tercih etmiştir. Bu çalışmanın amaçlarından biri de Erasmus'un bu anlamda önemini ve Hristiyanlık tarihine yön veren eleştirilerini ortaya çıkarmaktır.

Çalışmamızın esas motivasyonunu oluşturan olgu Erasmus'un gelecekteki Avrupa tahayyülü ile Hristiyanlık kavramını dinsel bir topluluğu gösteren bir kavram olmaktan çıkarıp, evrensel bir Hristiyanlık anlayışına ve kendini adayarak hizmet etmeyi öngören bir insanlık sevgisine dönüştürmek yönünde gayretlerinin olmasıdır. Erasmus, bununla bir anlamda Hristiyan dindarlığı ile hümanizmi birleştirmeye çalışmıştır. Erasmus bütün Avrupa uluslarını bilimin ve sanatın çatısı altında birleşen tek bir toplum olarak görmeyi en yüce ideal edinmiştir. Dolayısıyla "Avrupa Birliği" düşüncesini gerçekleştirebilmek için gayret sarfetmiştir. Fakat bilimin ve kültürün çatısı altında ortaklıklar kurulabileceğinin şuuruna ancak dört yüz yılı aşan bir süre sonunda varılmıştır. Bu bağlamda fikir, sanat ve kültür alanında uluslararası bir eğitim programına "Erasmus" adının verilmesi tesadüfi olmamakla birlikte bu çalışma açısından da önem arz etmektedir.

Erasmus'un eserleri incelendiğinde çalışmalarına ve eserlerine İncil'i ve erken dönem Kilise Babaları'nı odak noktası olarak seçtiği görülür. Evanjelizme duyduğu ilgi yaşamının ana eksenini oluşturmuştur. Onun bir Hristiyan alemi düşü vardı ve bu doğrultuda kendisini Avrupa'daki dini ve eğitsel kaynakların yenilenmesine adanmıştır.

Kilisenin otoritesini ve ruhban sınıfının yaptıklarını sorgulayan ve eleştiren Erasmus dinde bir yalınlık arayışına girmiştir. Bu 'yalınlık' arayışının asıl nedeni ona göre Kilisenin dogmatik tutumları olup, yaşanan dinsel kargaşalar, bir yığın dinsel tören ve ritüeller ile gelenek içerisinde boğulmuş batıl olarak nitelendirdiği toplumun sağduyusuzluğudur. Ona göre insanların ahmaklıklarının sonucu olan tüm bu yapaylıkların gerçek Hristiyanlıkla ve İsa'nın istedikleriyle alakası olmadığı gibi hepsi Katolik Kilisesi'nin asıl anlamını yok etmeye yöneliktir. Erasmus, ahlaki çöküntüye, haksızlığa ve hurafelerle örülü inançlara karşı çıkmış ve Kilisenin değişmesi için mücadele etmiştir. Onun için reform, bağınazlık ve yozlaşmaya karşı sıradan bir tepkinin çok ötesindedir. Erasmus, Kilisedeki maddi ve manevi yapının bozulmasıyla sesini duyurmaya çalışan en açık sözlü eleştirmenlerden biridir. Tüm Avrupa'da bilgisi ve Roma Katolik Kilisesi'ni tenkit etmesiyle ün salmıştır. Erasmus'a göre, üniversitelerde teolojik bilimlerin Aristocu felsefenin sınırları içerisine oturtulması, geçmişteki dinsel bilgeliğin yabancı ve tartışmalı bir disiplin altına girmesine sebep olmuş, bu durum ise bilgiyi sadece uzmanların elde edebileceği bir hale getirmiş ve kutsal metinlerin yüceliğini pagan yapaylığına taşımıştır. O, Hristiyanlık tarihinin ilk dört asrını da içine alan antikiteyi Paris okullarında gördüğü skolastisizmin bir alternatifi sayılamayacağını farkına varmıştır. Erasmus'a göre, antik 'gerçek teoloji'yi mantıksal düzene sokmak için hiçbir prensip yoktur, tek düzenleyici prensip kutsal metnin kendisidir.

Erasmus'un önemli ve başta gelen çalışmalarından biri de İncil çevirisi ve Kilise Babaları'nın kutsal metinleri üzerindeki araştırmalarıdır. Bu çalışmasının öncelikli amacı Erasmus'un Hristiyan dininin asıl kaynaklarını irdedelediği, ilahi kaynaktan olmayıp sonradan uydurulmuş metinleri ayıklamaya çalıştığı, Hristiyanlığın saf haline ulaşması amacıyla kökleşmiş hurafelerden arınmasını sağlama gayreti ve bu anlamda Kilise'yi ıslah etme çabalarını gün yüzüne çıkarmaktır. Bu idealini gerçekleştirmek için İncil'i ve kurucu Kilise Babaları'nın yazılarını orijinalinden okuyup yorumlamak amacıyla hususi olarak Yunanca öğrenen Erasmus, çalışmalarında Yunan ve İbrani filolojisini kullanmıştır. 1516 yılında, İncil'in Latince çevirisi yanında Yunanca metnini de yayımlayarak büyük bir etki uyandırmıştır. Nitekim Luther, 1522 yılında Erasmus'un eleştirel ve birtakım düzeltmelerle yayınladığı İncil'i referans alarak Almanca çevirisini yapmıştır.

Bu çalışmanın temel hedefi, Hristiyanlığın özü ile ana kaynaklarına dönmesi bağlamında Erasmus'un Kilise'ye yöneltmiş olduğu eleştirilerle onun Hristiyanlık anlayışını irdelemektir. Erasmus hakkında yazılmış birtakım biyografiler ülkemizde mevcut olsa da onun Hristiyanlık ile ilgili görüşlerini, eleştirilerini ve çalışmalarını ele alan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, adı çoğunlukla uluslararası bir eğitim programı ile anılan Erasmus'un, Hristiyanlıkla ilgili görüşleri hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Bu tez çalışması "Ortaçağ Avrupası'nda Dini ve Toplumsal Yapı", "Erasmus'un Hristiyanlık Anlayışı ve Katolik Kilise Eleştirisi" ve "Erasmus'un İslam Hakkındaki Görüşleri" olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Erasmus'un Kilise'ye yöneltmiş olduğu eleştirileri ve kendisinin Hristiyanlık anlayışını ele alan ikinci bölüme metodolojik bir zemin sunmaktadır. Bu bağlamda, Ortaçağ Avrupa'sında toplum yapısı, siyasi iç ve dış sorunlar, yaşanan bunalımlar, kilisenin fonksiyonu ve din gibi meselelere yer verilmiştir. İkinci bölümde, Erasmus'un Kilise ve Papalığa yönelttiği eleştiriler, İncil çevirisi ve yorumu ile teolojik görüşleri ekseninde onun Hristiyanlık anlayışı açıklanıp değerlendirilmiştir. Ayrıca, reform süreci içerisinde Luther'le yollarının kesişmesi ve onları ayıran temel argümanlar üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Ortaçağ Avrupa tarihinde Müslüman Dünyası'nın Avrupa'daki izdüşümleri ekseninde Erasmus'un İslam ve Türkler hakkındaki birtakım görüşleri ele alınmıştır.

Bu tez çalışması birincil ve ikincil kaynakların analize tabi tutulmasıyla oluşturulmuş deskriptif bir çalışmadır. Çalışmada Erasmus'un Hristiyanlık hakkındaki değerlendirmeleri tarihsel süreçle birlikte incelenmiştir. Erasmus'un eleştirilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Hristiyan toplum yapısına ve Kilise'nin tutumuna ardından Erasmus'un görüşlerine yer verilerek mukayese yapılmış; tarihsel bilgiler ve görüşlerle ilgili veriler nesnel bir şekilde bir araya getirilerek değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

XVI. yüzyılda yaşamış olan Erasmus'a ait eserlerin birçoğu kendi döneminde Kilise tarafından yasaklı kitaplar listesine alındığı ve sonrasında dönemin şartlarında korunamadığı için günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşan eserlerinin bir kısmı da Latince olup İngilizceye çevrilmediğinden birincil kaynaklara ulaşmakta kısıtlamalar yaşanmıştır. Tezin yazımında Erasmus tarafından kaleme alınan, ayrıca Erasmus'un

Kilise eleştirisinde en önemli referans kabul edilen ve dilimize “*Deliliğe Övgü*” olarak çevrilen eserine birincil kaynak olarak atıfta bulunulmuştur. “*Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*”, “*Savaşa Karşı*”, “*Barışın Şikayeti*” adlı kitaplar çalışmamızda Erasmus’un öne çıkan başlıca eserleridir. Bunlara ek olarak Erasmus hakkında araştırmalarda bulunan ve çalışmaları olan yazarlardan istifade edilmiştir. Stefan Zweig tarafından kaleme alınan biyografik eser “*Rotterdamlı Erasmus Zaferi ve Trajedisi*”, James Mcconica’nın “*Erasmus*”, Johan Huizinga’ya ait “*Erasmus and The Age of Reformation*” adlı kitaplardan ve Manfred Hoffmann’ın “*Faith and Piety in Erasmus’s Thought*” adlı makalesinden ve benzer makalelerden istifade edilmiştir. Sonrasında Erasmus’un görüşlerine yer verilen kitaplar ve makaleler taranmıştır. Bu çalışmanın EK1 bölümünde ise Erasmus’un tüm eserlerinin kronolojik bir listesi verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTAÇAĞ AVRUPA'SINDA DİNİ VE TOPLUMSAL YAPI

1466-1536 yılları arasında Avrupa'da yaşayan ve bir Hristiyan din adamı olan Desiderius Erasmus'un teolojik görüşlerinin tarihi arka planına dikkat çekilen bu bölümde öncelikle Ortaçağ Avrupa'sında toplum yapısı, siyasi iç ve dış sorunlar, yaşanan bunalımlar, Kilisenin fonksiyonu ve din gibi meselelere değinmek yerinde olacaktır. Erasmus'un tartıştığı konuların tarihsel seyrini ve zeminini incelemek bu bağlamda önemlidir. Bu husustan yola çıkarak Erasmus'u Ortaçağ Avrupa'sına hakim düşünceden ayıran noktalar değerlendirilecektir. Çalışmanın bu bölümü, onun Hristiyanlık anlayışı, İncil çevirisi ve yorumu, Kiliseye yönelttiği eleştiriler ve son olarak da İslam ve Türkler hakkındaki görüşlerinin ele alındığı sonraki bölümlere ışık tutacaktır.

1. BATI AVRUPA ORTAÇAĞI'NIN TEMELLERİ VE KİLİSE

Bir milletin yıldızının daima parlak kalması ve sürekli birinci sırada olması oldukça zor bir iştir. Bir millet, hep merkezde olmak istiyorsa eğer; yorulmamalı, kendini tüketmemeli, devamlı yenilenmeli ve ışığını hep saçmalıdır. Hazard'ın bazı imparatorlukların bitişini ifade ederken belirttiği bu yaklaşım aynı zamanda Roma'nın bitişine işaret etmektedir.¹ Nitekim Batı Avrupa'nın, Roma'nın omuzları üzerinde zirveye tırmandığı belirtilmektedir. Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlayan ve genel anlamda 'Batı Avrupa Ortaçağı' adı verilen bu dönem Roma İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerine kurulduğundan ondan hem beslendiği hem de zarar gördüğü görülmektedir. Üretmeden sömürüye dayanan kent ekonomisinin fetih görünümlü fakat savunma amaçlı savaşlarda elde edilen köle işgücü ve yağmalanmış Doğu'nun değerli metalleriyle beslendiği ileri sürülmektedir. Geleneksel sanatlarda başarılı olduğu belirtilen kentin hukuk anlayışı ise yeniliklerden sakınma üzerine

¹ Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1973, s. 66.

kurulmuştur. Buna bağlı olarak devlet, kurumların istikrarlı bir şekilde devamlılığını gerektirmiştir. III. yüzyılda yaşanan büyük bunalım bu yapının çökmesine sebep olan önemli bir etken kabul edilmektedir. Roma dünyasında birlik bozulmuş ve bağımsızlık girişimleri sonucunda eyaletler üstünlük kurmuştur. Merkez dışındaki güçlerin üstünlük kazanması anlamına gelen eyaletlerin yükselişiyle bölünme, Ortaçağ Batı Dünyasına miras bırakılmıştır. Roma kültürünü Ortaçağ Batı dünyasına taşımada esas etken olan Hristiyanlık aynı zamanda Roma'nın sahte müttefiki olarak görülmüştür. Çünkü Hristiyanlığın Roma yapılarını dayanılacak bir temel, kendisini ortaya koyacak bir araç olarak gördüğü nakledilmektedir.² Roma İmparatorluğunun geleneksel kültür ve yaşamı üzerine inşa edilen Batı Avrupa Hristiyanlığı esasında bir medeniyet olarak Ortadoğu'nun sosyal, tarihi ve geleneksel unsurlarını taşıyan bir dine dayanmaktadır. Bu din de kendinden önceki inançlarla bağlantılıdır. İlk Hristiyanlığın mistik ruhunun insanlar tarafından hissedildiği görülse de zamanla anlamları gizlenmiş, kaynakları değiştirilmiş, güçlenip genişledikçe ve hükmettiği alanlar, topraklar artınca kuruluşunu meşrulaştırmak için ideal ve evrensel bir ruhani maske altında gerçek kimliğini kaybettiği ileri sürülmüştür. Roma İmparatorluğunun kritik bir döneminde karşısına çıktığı belirtilen Hristiyanlık, Yunan felsefesine yaslanarak Roma'nın ölmek üzere olan eski tanrılarına son bir vuruş yaptığı görülmektedir. Fakat eski tanrılar ve sembolleştirdikleri geleneğin yok olması kolay olmamıştır.³ Hristiyanlığın, zuhur ettiği bölgenin dini ve kültürel tesirine mahkum olduğu yönünde yorumlar nakledilmektedir. Hristiyanlığın şekillenmesinde etkili olan unsurlar; Yahudilik, felsefi eğilimler, Helenistik kültür, imparatorluğun siyasi yapısı, sanat ve edebiyat alanında yapılan çalışmalar olarak gösterilmektedir. Teolojik açıdan; Hristiyanlığın, Roma pagan unsurlarıyla karıştığı yorumları mevcut olsa da toplumsal ahlak anlayışının adalet ve eşitliğe vurgu yapması, aralarındaki savaflara rağmen taraftar toplamasında etkili olduğu belirtilmektedir.⁴

Yeni bir çağın habercisi olan III. yüzyıl bunalımları, V. yüzyılda yıkım ve bozgunla geldiği nakledilen barbar istilalarıyla⁵ da birleşerek değişimleri hızlandırmış

---

² Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygurluğu*, çev. Hanife Güven-Uğur Güven, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999, s. 15-16.

³ Giovanni Scognamillo, *Medeniyetler Çatışmasında Batı'nın İnanç Temelleri*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2003, s. 72,75.

⁴ Bülent Şenay, *İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markunilik*, Verka Yayınları, Bursa, 2003, s. 24-25.

⁵ *Kavimler Göçü* olarak da bilinen Barbar İstilaları, Cermen topluluklarını ifade etmektedir. Roma İmparatorluğunun siyasi ve ekonomik düzenini sarsan bu kavimler Kuzey-doğu Avrupa'da yaşayan

hatta değişimlere felaket niteliği kazandırarak Ortaçağ Batı dünyasının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Aslında III. yüzyıldaki bunalımın başlıca sebeplerinden birinin barbar istilaları olduğu görüşü hakimdir. Roma hayranı olarak bilinen tarihçi Victor Duruy şöyle yazmıştır: “ *Burada durabiliriz, çünkü Roma’dan geriye bir şey kalmamış; inançlar, kurumlar, aşiretler, askeri örgüt, sanatlar, yazın, her şey yok olmuş*”.⁶ Bu ifade Roma’nın sahip olduğu her şeyi kaybettiğinin bir göstergesidir. Barbarları kötüleyen metin yazarlarının yanında meydana gelen felaketlerin sebeplerini kendi içlerinde görenler de vardır. Roma toplumsal düzenini ıslah etmeye çalışan soylu piskoposların gerekçelerine katılmayan ve felaketlerin sebebinin içerden olduğunu, imparatorluğu yıkan nedenin Hristiyanlar dahil Romalıların işlediği günahlar ve hırs olduğunu söyleyen ve 440’a doğru “Marsilya rahibi olarak adlandırılan Salvian⁷ adlı bir keşişin söyledikleri kayda değer niteliktedir: “*Romalılar birbirlerine karşı dış düşmanlardan daha çok düşmanlık yapıyorlardı, çünkü her ne kadar Barbarlar tarafından parçalanmış olsalar da, birbirlerini çok daha fazla yıkıyorlardı*”.⁸ Salvian ayrıca Barbarların başarılı olma sebepleri hakkında da bilgiler vermektedir. Barbarlar Roma halkının direkt ya da dolaylı olarak kendileriyle işbirliği yapmalarından

---

topluluklardır. Birçok Avrupalı tarihçi bunların İskandinavya kökenli olduğunu ileri sürmüştür. Bu iddiaya göre M.Ö. 1000 yıllarında İskandinavya’yı terk ederek güneye yani Ren Nehri’nin kuzeyine yerleşmişlerdir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar ‘Cermen’ tanımını doğru bulmayıp farklı kabile isimleri eşliğinde tarif edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda *Alamanlar, Suebiler, Markomanlar, Franklar* Batı Cermenlerine; *Vandallar, Gotlar, Burgondlar, Rugienler,..* Doğu Cermen Kavimlerine mensupturlar. Bu kavimlerin yaşadığı nüfus artışı, ani iklim değişiklikleri, kıtlık gibi sebepler göçü zorunlu kılsa da sonraları zenginlik kaynağı olarak gördükleri Roma toprakları da göçün seyrini etkilemiştir. Sayılarının 100 000 ila 300 000 olduğu sanılan bu kavimler göç esnasında karşılaştıkları kavimlerle savaşarak, köylerini yağmalayarak kimi zamanda pek çoğunu saflarına katarak V. yüzyıla kadar devam etmiş ve Roma İmparatorluğunun zayıf düştüğü bir dönemde öldürücü darbeyi yaparak tarih sahnesinden silinmesine sebep olmuştur. (Bkz. İzzet Çıvıgın, *Orta Çağ Tarihi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2008, s. 14-15.)

⁶ Goff, a.g.e., s. 17.

⁷ ‘Marsilya rahibi Salvian’ lakabıyla anılan bu din adamının doğum tarihi tam olarak bilinmese de V. yüzyılın başlarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Doğum yeri tartışmalı olan Salvian’ın Cologne’de (günümüzdeki Köln şehri) doğmuş olduğu desteklenmiştir. Dönemin barbar istilaları ya da Roma imparatorluğunun ağır baskıları sebebiyle Avrupa’da yaşanan göç pek çok din adamının yer değiştirmesine neden olmuştur. Salvian’ın tam olarak hangi nedenden dolayı göç ettiği bilinmese de Lerins’de ve Marsilya’da manastır rahipliği yaptığı bilinmektedir. Özellikle Lerins’deki yıllar Salvian’ın düşünce ve üslubuna çok şey katmıştır ve Marsilya’da yaşadığı yıllarda da Lerins’teki din adamlarıyla mektuplaşmaları devam etmiştir. Hakkında çok az şey bilinen Salvian’le ilgili bilgilerin birçoğu bu mektuplar sayesinde elde edilmiştir. Cenevre Piskoposu olarak bilinen Saint Salonius’a ithaf ettiği dokuzuncu mektubunda “On the Government of God” adlı bir eseri olduğu bilinmektedir. Roma Hukuku ve el yazmaları hakkında derin bilgilere sahip bu rahibin ortodoks bir inanç üzerinde olduğu kanaati hakimdir. Döneminde eleştirel vaazlarıyla ünlenen Salvian, elçilerin yolunu takip eden bir öğretiyi sürdürmeye çalıştığı görülmektedir. (Bkz. Salvian, *On the Government of God: A Treatise wherein are shown by Argument and by Examples drawn from the Abandoned Society of the Times the Ways of GOD toward His Creatures*, Trans. Eva M. Sanford, Columbia University Press, New York, 1930, s. 6-14.)

⁸ Goff, a.g.e., s. 18.

faydalanmıştır. Zengin ve güçlü kesimin alt tabakada bulunanları ezdiği öne sürülen Roma İmparatorluğunun toplumsal yapısı bu istilaları kolaylaştırmıştır. Salvien bu durumu ise şöyle ifade eder: “ *Yoksulların hiçbir şeyi yok,(...) iyi bir aileden gelen ve iyi bir eğitim almış olanlar bile düşmanlara sığınıyorlar. Devlet baskısı altında ölmek için, Romalılarda olması gereken insanlığı Barbarlarda arıyorlar, (...) Romalıların töresel haksızlık ve zulümlerine katlanmaktansa bu farklılığa boyun eğmeyi yeğliyorlar, (...) Özgürlük görüntüsü altında köle olmaktansa, köle görüntüsü altında özgür yaşamayı yeğliyorlar. Önceleri, yalnızca büyük bir saygı uyandırmakla kalmayan, çok pahalıya satın alınan Roma yurttaşlığı günümüzde reddediliyor, ondan kaçılıyor, yalnız değersiz değil, üstelik iğrenç bulunuyor... Bu nedenle, Barbarlara sığınmayanlar bile Barbar olmaya itiliyorlar, (...) Şimdi de eli kanlı ve adaletsiz yargıçlar tarafından soyulan, dövülen, öldürülen isyancı köylülerden söz edelim. Romalı olarak özgürlüklerini yitirdikten sonra Roma adını kullanma haklarını da yitirdiler. Ve de biz onlara asi, yoldan çıkmış diyoruz, oysa onları suçlu olmaya zorlayan bizleriz”.*⁹

V. yüzyılda Roma İmparatorluğu topraklarına yerleşen Barbarların aslında yabancı bir halk olmadığı ileri sürülür. Onları yaptıkları göçler sırasında değişimlere uğramış, gezmiş, görmüş, öğrenmiş, karşılaştıkları kültürlerden etkilenmiş, teknik ve sanatlarından yararlanmış bir halk olarak tanımlar. Barbarların Roma üzerine açmış olduğu yaralar her ne kadar taze sayılsa da onların da Roma’da kamu görevlerine geleceğini hatta silah arkadaşı olacaklarını öngören kimselerin düşündüklerine benzer sonuçlar meydana gelmiştir. Barbarların da kendilerine yenik düşen Romalıları aralarına aldığı hatta azımsanmayacak kadar Barbarın Hristiyanlığı kabul ettiği bilinmektedir. Özünde putperest olan bu Barbar kavimler Ariuşçu¹⁰ olmuş, Ariuşçuluk ise 325 yılında yapılan İznik Konsili’nden sonra heretiklik¹¹ ya da diğer adıyla rafizilik olarak kabul

⁹ Goff, a.g.e., s. 19.

¹⁰ Ariuşçuluk/Arianizm; İsa Mesih’in uluhiyeti fikrini reddeden ve bundan dolayı Hristiyanlar tarafından heretik olarak değerlendirilen bir akımdır. Tanrının oğlunun ezeli ve ebedi olmadığını, tanrı tarafından yaratıldığını dolayısıyla tabiatı itibarıyla tanrı olmadığını iddia eden Ariuş’a dayanır. (Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 40.)

¹¹ Çoğunluğa karşı azınlığı ve resmi öğretiye karşı muhalefeti temsil eden akımlar heterodoksal mezhepler olarak değerlendirilmiştir. Heterodoksi içerisinde dine, dinsel inanç ve değerlere karşı yorum ve anlayışları, yaygın din anlayışının temel değerlerinden sapma temayülü gösterenleri, sapkın inanç ve uygulamalarından dolayı cezalandırılmayı hak ettiklerine inanılan akımlar, heretik ya da sapkın olarak tanımlanmıştır. (Bkz. Şinasi Gündüz, “Başkaldırı Geleneği ve Heterodoksi, *Bilimname VI*, y.y., 2004/3, s. 76.)

edilmişti.¹² Dini gelenekler içerisinde, ‘ortodoks’ ile ‘rafizi’ kavramları ya da kimin hangi kavramla nitelendirileceği konusunun süregelen teolojik bir tartışma konusu olduğu belirtilmektedir. Hristiyanlığın ilk iki yüzyılında rafiziliğin tanımı yapılırken; bu kavram, neyin Ortodoks olduğunun bilinmesine bağlı kılınmışken, yine ilk dönemlerde ortodoksluğun tanımı içine neyin girdiğinin belirlenmesi ise tarihçileri zorlayan bir konu olarak nakledilmektedir.¹³ Bu bağlamda ‘ortodoks’ kavramının, sahih öğretiyeye bağlı anlamında o dönemde ‘katolik’ kelimesiyle de ifade edildiği belirtilmektedir.¹⁴ İznik Konsili’nde Ariusçuluğun heretiklik olarak kabul edilmesinin sebebi ise İsa’nın tabiatı hakkındaki tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Ariusçular bu konsilde iddia ettikleri gibi İsa Mesih’in ezeli ve ebedi olmadığını, Tanrı tarafından yaratıldığını ve tabiatı itibariyle Tanrı olmadığı görüşlerini sunmuşlar ardından beklemedikleri bir ölçüde tepki görmüşlerdir. Konsilde uzlaştırma amacıyla müzakereye açılan öneriler olsa da Hristiyanlık tarihinin “İznik İnanç Esasları” olarak bilinen ilk ekümenik amentüsü ‘Homooussius’u yani İsa’nın Tanrı ile aynı tabiata sahip olduğu görüşünü kabul ederek Ariusçuluğu aforoz etmişlerdir.¹⁵ Dolayısıyla aradan uzun yıllar geçse de bu tartışma temelinde sorunlar var olagelmıştır. Aynı şekilde Roma’da da Ariusçuluğu benimseyen Barbarlar ile Katolik Romalılar arasında sert savaşların yaşandığı nakledilmektedir. En yüksek devlet görevlerine hatta imparatorluğa kadar yükselen Barbarlar hiçbir zaman kendilerini imparator ilan etmeye cüret etmemiş bilakis önceki imparatorların simgelerini Konstantiniyye’deki (şimdiki İstanbul) imparatora göndererek tek imparatorun yeterli olduğunu, kendi unvanlarından ziyade imparatorların onlara vermiş olduğu unvanları sevdiklerini ifade etmişlerdir.¹⁶

Kimi zaman barışçı yollar ve yavaş sızmalar, kimi zaman ise savaş, kıyım, ani baskın, barbar istilası gibi sebeplerle V. ve VIII. yüzyılları arasında Batı’nın siyasi haritası derinden değişmiştir.¹⁷ VII. yüzyılın en büyük olayı ise İslam’ın doğuşu ve Arap fetihleridir. Hristiyanlık dünyası üzerinde İslam’ın yadsınamaz etkileri olsa da bu bölümde daha çok Batı siyasi haritasını şekillendiren olaylar ele alınmaya çalışılmıştır. V. yüzyıldan başlayıp VIII. yüzyılda da devam ederek Franklar Batı’da düzenli olarak

---

¹² Goff, a.g.e., s. 20.

¹³ Şenay, a.g.e., s. 35-36.

¹⁴ Şenay, a.g.e., s. 75.

¹⁵ Mustafa Sinanoğlu, “Hristiyan ve İslam Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.6, 2001, s. 9-10.

¹⁶ Goff, a.g.e., s. 21.

¹⁷ Goff, a.g.e., s. 22.

yükselmiştir. Franklar'ın Batı Avrupa tarihinde birleştirici bir rolü olduğu kabul edilir. Roma İmparatorluğu'nun yavaş ve süreğen çöküşünden istifade ederek topraklarını genişleten Franklar siyasi olarak da gittikçe daha istikrarlı bir düzen oluşturmuşlardır.¹⁸ Ren Nehri'nin güney kısmının kuzey ve doğusuna yerleşmiş olan bu halkların ve krallarının soyları, geç antik dönem ile Ortaçağ başlarına dayanan 'Merovenjler' (V. yüzyıldan 751'e kadar) ile daha sonra ortaya çıkan 'Karolenjler' (751'den başlayarak) kraliyet ailelerine dayandırılmaktadır.¹⁹ V. yüzyılın sonunda, Franklardan olan Kral Clovis'in Katolikliği resmi olarak kabulünün önemli değişimlere yol açtığı görülmektedir. Clovis'in Barbar kabul edilen diğer krallar gibi Ariusçuluğu değil, halkıyla birlikte Katolikliği benimsediği belirtilmektedir. 507'de Clovis, Tanrı'dan ilham alan kral ve gerçek Hristiyanlığın temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Clovis'in becerisinin buradan geldiği nakledilmektedir. Çünkü Clovis böylece din kozunu kullanarak güçlü Katolik hiyerarşisinden ve keşişlik kurumundan da yararlanmıştı. Clovis'in ardından gelen krallar arasındaki çekişme ve rekabetler Frankları yavaşlatsa da III. Kısa Pepin (714-768) döneminde krallık adına tekrar önemli adımların atıldığı görülmektedir. Pepin'le birlikte Franklar Papa ile iki taraf için de uygun bir anlaşma yapmıştır. Papa'nın Roma çevresinde dünyevi bir iktidar kurması kabul edilmiş ve Papalık tarafından bir belgeye dayandırılan Papalık Devleti doğmuş, böylece Ortaçağ Batı tarihi üzerinde siyasal ve ahlaki yönden önemli rol oynayacak olan Papalığın iktidarı kurulmuştur. Papalık Devletinin ortaya çıktığı 754'te Papa'nın huzurunda taç giyen Pepin, Eski Ahit geleneklerine göre kutsal yağla kutsandıktan sonra kral unvanı verilerek krallığı da kutsanmış bu ise oldukça önemli bir yenilik olarak görülmüştür. 395-800 yılları arasında geçen dört yüzyıllık dönemde, Batı'da, Barbarlar ile Roma dünyasının iç içe geçmesiyle yeni bir dünya doğmuş ve Ortaçağ Batısı şekillenmiştir.²⁰

Yarım yüzyıldan fazla süren ve ortalığı kasıp kavuran kara veba salgını ile yıkım ve çöküşün hızlandırdığı kargaşada piskopos ve keşişler barbarlarla görüşmeler yaparak, yiyecek ve sadaka dağıtarak, zayıfları koruyarak, gerçek silahın olmadığı yerde manevi silahlarla mücadele vererek dinsel görevlerini icra etmişlerdir. Tüm Ortaçağ tarihi boyunca rahipler ve keşişler başarıyı ellerinde tutmuşlardır. Fakat barbarlık etkileri kendilerinde de görülmeye başlayınca ya da barbarlığa karşı mücadelede yetersiz

---

¹⁸ Umberto Eco, *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2014, s. 120.

¹⁹ Eco, a.g.e., s. 121.

²⁰ Eco, a.g.e., s. 122-123., Goff, a.g.e., s. 25- 26.

kalınca dinsel uygulamaların gerileyişini, İncil'deki en ilkel geleneklerin Barbar uygulamalarıyla örtüştüğü Tanrı buyruklarını onaylamak zorunda kalmışlardır. Bundan böyle Kilise kaygısız bir şekilde sadece kendi çıkarlarını kollamaya başlamıştır. Kral, ileri gelenler ya da yoksul ayrımı yapmadan herkesten bağış adı altında toprak, para kopararak üretime en büyük darbeyi vuranlardan biri haline gelmiştir. Kendi kent ve kilise sınırları içerisinde çok güçlü olan piskoposlar en büyük toprak sahipleri sınıfından olmuş hatta krallarla aynı güce sahip olma yolunda yarışmışlardır. Krallar ve piskoposların birbirlerini kullanmak istedikleri böyle bir ortamda birbirlerinin hareketlerini kısıtlayıp felç etmekle kalmışlar, bir görev karmaşası içinde dini bir kurum olan Kilise, devleti yönetmeye, siyasi yetkilerle donatılmış krallar da Kiliseyi yönlendirmeye çalışmıştır. Büyük bir veba salgını sırasında Papa seçilen eski keşiş Büyük Gregorius (590-604) yaşanan felaketlerin ahir zaman belirtisi olduğunu düşünerek bu dönemde daha duyarlı davranmış; tüm Hristiyanların görevinin tövbe etmek olduğunu, bu dünya ile bağlarını kopararak öteki dünyaya hazırlanmaları gerektiğini belirtmiştir. O, sürüsünün hesabını nasıl vereceği bir çoban kaygısı içinde amacı Hristiyanlık dünyasını genişletmek ve her karşılaştığını Hristiyanlaştırma gayreti içinde olmuştur.²¹

1.1. Ortaçağ Batı Hristiyanlık Dünyasının Sahneye Çıkışı ve Haçlı Seferleri

Scognamillo, IX. ve X. yüzyıllarda feodaliteyle birlikte Papalık ve Kilise kurumunun türlü entrikaların merkezi haline getirildiğini, dini rütbelerin açık artırımla satışa çıkarılması ile papazların gayri meşru ilişkilerinin Kiliseye olan güveni sarsarak dini batıl bir inanç şekline dönüştürdüğünü ve bir korku toplumu oluşturulduğunu öne sürer. Kilise içerisinde yaşanan bitmeyen tartışmalar ve ibadet şekillerindeki farklılıklardan sonra ise Doğu ve Batı Kiliseleri birbirinden ayrılmıştır.²² Doğu ve Batı Kiliselerinin ayrılığı IX. yüzyılın ortalarında, nihai olarak da 1054'te son bulsa da Kiliselerin fiili ayrılığı Batı Roma İmparatorluğunun düşüşü olan V. yüzyılın sonundan itibaren kendini göstermiştir. Bu ayrılığın sonunda merkezi Konstantinopolis (bugünkü İstanbul) olan Bizans Kilisesi Ortodoks (gerçek imanı muhafaza eden), Roma Kilisesi ise Katolik (birlik içinde evrensellik) vasfını almıştır. Ancak her iki Kilise de diğerinin

---

²¹ Goff, a.g.e., s. 31-32

²² Scognamillo, a.g.e., s. 115.

yüklendiği vasfa kendisinin layık olduğunu ileri sürmüştür.²³ 1054 tarihi iki tarafın karşılıklı olarak birbirini aforoz etmesinin, ayrılığın resmileştirilmiş tarihidir. Bu ayrılık uzun bir tarihi sürece dayanmaktadır. Bu tarihten önce aralarında itizal olmasa da Roma Piskoposu ile İstanbul Piskoposunun arası iyi değildir. Doğu ve Batı Kiliseleri arasında dini anlayış ve uygulamalar bakımından anlaşmazlıklar mevcuttur. En büyük sorun ise Batı kiliselerinde kredoya ‘filioque’nun²⁴ eklenmesidir. Diğer anlaşmazlıklar çoğunlukla nüfuz mücadelelerinden kaynaklanmış fakat dini bir veçheyle hareket edilmiştir.²⁵

Batı Hristiyanlık dünyasının gerçek anlamda XI. yüzyılın başında sahneye çıkmasıyla birlikte bu atılım daha çok ekonomik temeller üzerine kurulmuştur. Bu yüzyılda Hristiyanlık dünyasının yükselişini kanıtlayan en parlak dış gösterge görkemli kiliseler olmuştur. Çok iyi durumda olduğu ve aslında onarıma ihtiyacı olmadığı iddia edilen kiliseler yeniden onarılmış, her Hristiyan toplumu komşusununkinden daha gösterişli kiliselere sahip olma rekabeti içine girmiştir. Hristiyan dünyasının yayılcı politikasının en belirgin yönü yoğun bir toprak açma hareketi olmuş ve bu XIV. yüzyıla kadar ciddi anlamda devam etmiştir. Fetih hareketi; dini, nüfussal, parasal ve ulusal gerekçelerle özel nitelik kazanarak haçlı seferleriyle sonuçlanmıştır. Haçlı seferlerinde amaç Kutsal Topraklara yapılan seferler olarak gösterilse de dinsel nedenler çoğu zaman ikinci plana atılmıştır. Örneğin, Cermenler ile Slavlar arasında çıkan bir çatışmada Almanlar, komşuları Hristiyanlığı kabul etmelerine rağmen saldırılarına bir son vermemişlerdir. Hristiyanlaştırma politikası zaman zaman kesintiye uğrasa da hep devam etmiştir.²⁶ ‘Haçlı Seferi’ olarak bilinen bu kavram daha önceleri *Kudüs’e yolculuk, Kutsal topraklara yolculuk, Geçiş* ya da *Deniz-ötesi yolculuk* gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Bu seferlerin asıl amacı İsa-Mesih’in yaşadığı toprakları Müslüman istilasından kurtarmak söylemiyle Roma Kilisesi’nin organize ettiği bir tür askeri hacdir. Ruhani niteliğiyle Tanrı adına savaşa girişimi olan bu seferler daha sonraları

²³ Albert M. Besnard-Olivier Clement-Roger Mehl, *Hristiyan İlahiyatı*, çev. Mehmet Aydın, Arı Basımevi, Konya, 1983, s. 15.

²⁴ Latince’de ‘ve Oğul’ anlamına gelen bu dogmatik formül Hristiyanlığın İznik konsilinde belirlediği “Baba’dan çıkan Kutsal Ruh” ifadesine, Batı Kilisesi’nin ilave ettiği Kutsal Ruh’un Baba’nın yanı sıra Oğul’dan da çıktığını ifade etmektedir. Doğu Kilisesi filioque dogmasını reddetmiştir. (Bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 131.)

²⁵ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”, *Dini Araştırmalar*, C.2, S.5, 1999, s. 387.

²⁶ Goff, a.g.e., s. 47, 49-50.

endüjans (bu kavram ilerleyen sayfalarda detaylıca açıklanmıştır) belgeleriyle aynı değerde olunca ruhani niteliğini de kaybetmiştir.²⁷

Haçlı seferlerinin revaçta olduğu Ortaçağ Batısında kentler varlığını kırsal çevrelere borçludur. Kırsal bölgelerde topraklar tarıma açılmış, verim yükseltilmiş ve yöre insanını kendine çekmiştir. X. ve XIV. yüzyıllar arasında Hristiyanlık dünyasındaki en önemli olgulardan biri kırdan kente göç olmuştur. Bu dönemde en güçlü kentleşmeler büyük ticaret yollarının ulaştığı bölgelerde görülmüştür. Kuleleri olan taştan evler ihtiyaçtan ziyade insanlar için bir saygınlık göstergesi haline gelmiştir. Para ekonomisinin yaygınlaşmasında ticaret etkili rol oynamış ve insanlar paraya daha çok başvurmak zorunda kalmışlardır. Bu dönemlerde ruhani liderler de kentlere yerleşmiş ve Kilise veya üniversite kürsülerinden insanları yönlendirmeye devam etmişlerdir.²⁸ Daha sonraları yerleşik hayata geçen Ortaçağ toplumu özünde hareketli, göçebe bir yaşam tarzına alışkındır. Her köylünün kendi üstünde bir efendisinin olması ve dilediğı zaman onu toprağından mahrum etmesi bu insanları mülkiyet düşüncesinden yoksun bırakmıştır. Köylüler önceleri kaçarak daha sonra ise hukuksal yollarla derebeyinin iradesine bağlı topraklarından kurtulma çareleri aramışlardır. Tüm bunlara Kutsal Topraklarda kendilerine bir yer edinme arzusuyla başlayan Haçlı seferlerinin de eklenmesiyle göç Ortaçağın en önemli olgularından biri haline gelmiştir. Mesih'in '*Git neyin varsa sat, parasını yoksullara ver; böylece gökte hazinen olur. Sonra gel, beni izle.*'²⁹ sözüyle yola çıkan hacıları toprağına bağlayan bir mülkiyeti olmadığı gibi yolculuklarına engel yükleri de olmadığından rahatlıkla yola çıkmışlardır. Ortaçağın ilk dönemlerinde göçebe bir yaşam normal görülürken sonlara doğru yerleşik hayat normal görülmüş ve gezginler başıboş, lanetli olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte hacıların torbaları yüklerle dolmaya başladığında haçlı zihniyetiyle birlikte seyahat zevki de ortadan kalkmış ve bu göçebe toplum yerleşik bir hayata geçmeye başlamıştır. İlerleyen zamanlarda hac yolculuğunun anlamı değişmiş ve Kilise dahi seyahat amaçlı kutsal yolculuklara kuşkuyla bakmıştır. Bundan böyle haccın nedeni istek değil kefaret olmuş ve hac yolculuğu bir ödül değil tüm ağır günahlara verilmiş bir ceza olarak görülmüştür.³⁰

---

²⁷ İzzet Çıvgın, *Orta Çağ Tarihi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2008, s. 209.

²⁸ Goff, a.g.e., s. 57-60.

²⁹ Markos, 10:21.

³⁰ Goff, a.g.e., s. 99-101.

Doğrudan olmasa bile Hristiyanlığın yükselişine en temel katkıyı ekonomik alanda etkili olan Kilise yapmıştır. Kilise, günahkâr insanın tövbe etmek için ekmeğini alın teriyle kazanması gerektiğini vurgulayan Tekvin'deki 'iş' kavramını öne çıkararak işe saygınlık kazandırmaya çalışmış böylece ekonomik atılımı ateşleyecek değeri ortaya koymuş ve devamında da taciri korumuştur. Kilise sürekli değişen topluma ayak uydurarak ruhani birtakım ilkeleri yeniden belirlemiş, böylece bazı dengeleri korumaya çalışarak ve otoriteyi elden bırakmayarak; zenginliğin ve paranın giderek cezp edici bir hedef haline geldiği dönemde başarılı olanları takdir ederken, başarıdan endişe duyanlara (İncilin zenginlerin cennete girme hususuna kuşkuyla bakması sebebiyle) ya da ezilenlere 'yoksulluğu' yüceltme gibi bir çıkış yolu göstermiştir.³¹

XI. yüzyılda ilk Haçlı ateşi alevlendirildiğinde amaç Batı'da bitmek bilmeyen savaşları kafirlere karşı yapıyormuş gibi haklı bir davaya dönüştürmek, aynı dine inanan fakat savaşan Hristiyanları bu utançtan kurtarmak, feodal düzenin savaşma tutkusuna kutsal bir kılıf giydirmek, Hristiyanları birlik çatısı altına alacak bir ülkü oluşturmaktı. Kilise ve papalık bu gayesine ulaşamamış fakat uzun çabalar sonucunda bu beklentilere hizmet eden Haçlı zihniyetini oluşturmuş, Batılı gönüllüleri göksel Kudüs arayışı ve sonsuz kurtuluşa hazırlamıştır. Toprak açlığını gideremeyen batılılar, kıtalar ötesi hayallerinden önce Avrupa'da tarımsal kalkınmada çareler aramışlardır. Genel algının aksine, Haçlı seferlerinin esin kaynağının Kutsal Topraklar olmadığı; denizaşırı topraklar, zenginlikler, dirlikler elde etme arzusu olduğu yönündedir. Dini bir gaye olarak gösterilen Haçlı seferlerinin Hristiyanlık dünyasının birliğini sağlamak yerine, bölünmeleri körüklediği, kutsal savaş hırsı ile karşılaştıkları Yahudileri kılıçtan geçirmeleri, bu seferlerin masraflarını giderme bahanesiyle Papalık vergisinin ağırlaştırılması ve endüljansla insanların sömürüldüğü yönünde tezler ileri sürülmektedir. Böylelikle Haçlı seferleri Hristiyanlık dünyasına ne ticari atılımlar ne yeni ürün ve teknoloji ne de bilgi donanımı getirmiştir. Bu seferler Batı'ya yarardan çok zarar vermiştir. Ancak bu seferlerin Hristiyanlığı dünyaya yaymadaki etkisi göz ardı edilemez. XV. yüzyıla kadar sık sık Haçlı seferlerine çıkılmaktan söz edilse de bundan sonra çıkılmamıştır.³²

---

³¹ Goff, a.g.e., s. 62-63.

³² Goff, a.g.e., s. 53-55.

1.2. Katolik Doktrini ve Kilise'nin Fonksiyonları

Katolikliğin tarihte yer tuttuğu alan ve oynadığı rol bilinmezse, Erasmus'u ve devamında gelen Protestan düşünceyi dolayısıyla mevcut Batı kültürünü anlamak kolay olmayacaktır. Katolikliği anlamak aynı zamanda sonraki bölümde göreceğimiz gibi Erasmus'un yeniden ortaya çıkarmaya çalıştığı, bununla Katolik Kilisesi'ne ıslah girişimlerinde bulunduğu Patristik Dönem Kilise Baba'larını ve Katolikliğin sebep olduğu tarihi dönemeçleri anlamak olacaktır.

'Genel, evrensel' anlamına gelen "Katolik" kelimesi, inanç ve ahlak alanında Papa'nın otorite kabul edildiği Hristiyan dininin en kalabalık cemaatini oluşturan bir Hristiyan mezhebidir. Katolik Kilisesi ifadesini ilk defa Antakyalı St. Ignace kullanmıştır (ö.107). Hristiyanlığın ilk üç asrında yaşanan gelişmeleri de içine alarak tanımlayan Kudüslü St. Cyril Katolik kavramıyla "Kilise mekandaki genişlemesi, doktrindeki bütünlüğü ve evrenselliği, insanın ihtiyaçlarına cevap vermesi, ahlaki ve manevi mükemmelliği sebebiyle Katolik diye nitelendirilir." şeklinde bir ifade kullanmıştır. V. yüzyılda Lerinsli Vincent'in yapmış olduğu "Gerçekten ve tam anlamıyla Katolik olan şey her yerde, her zaman ve herkes tarafından inanılan şeydir"³³ tanım bu anlamı güçlendirmektedir. Katolik kavramı ilk zamanlar Yahudiliğin milli karakterine ve mahalli kiliselere karşı Kilisenin evrenselliğini ifade etmek için kullanılsa da zamanla çeşitli fırkalar ve heretik akımlara karşı, özellikle Ortaçağ'da 'heretik'in karşıtı olarak gerçek kilisenin doktrinini ifade etmek için kullanılmıştır. Büyük dini çalkantıların yaşandığı XVI. yüzyılda ise Protestanlığın karşıtı olarak kullanılmaya başlanmış ve sadece Roma Katolik Kilisesi'ne mensup olanlar Katolik sayılmıştır. Kendilerini Romalı kabul etmeyen Katoliklerin yanı sıra, Katolik olup da Papa'nın otoritesini kabul etmeyen Hristiyanlar da mevcuttu. Ancak günümüzde bu kavram sadece Roma Piskoposluğu'na bağlı Hristiyanları diğerlerinden ayırmak için kullanılmaktadır. Katolik Hristiyanlar için Roma Katolikliği gerçek Hristiyanlık'tır. IV ve V. yüzyıllarda Batı Roma İmparatorluğu çöktüğünde tek güç odağı olarak başında Papa'nın bulunduğu Katolik Kilisesi kaldığından kendisini hem tüm Hristiyanların başı ilan etmiş hem de yıkılan imparatorluğun unvanlarını kullanmaya başlamıştır. Gittikçe barbarlaştığı iddia edilen Batı Roma Hristiyanlığı düzenin sağlanması için disiplinle uğraşırken Doğu'da bir yandan çok ciddi teolojik problemler tartışılmaktaydı. Kilise

---

³³ Ömer Faruk Harman, "Katoliklik", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, İstanbul, 2002, s. 56.

imparatorun hakimiyeti altına girmiş ve sezaropapizm³⁴ adı verilen bir Devlet-Kilise anlayışı ortaya çıkmıştır. XV. yüzyılda Batı'da ortaya çıkan heretik akımlar, papalık karşıtı konsiller ve iç bozulmalar kiliseyi sarsmış, papalığın güç ve saygınlığını azaltmıştır. XVI. yüzyılda Jan Hus, John Wycliffe, Desiderius Erasmus gibi din adamlarının eleştirileriyle başlayan ve Martin Luther, Calvin, Zwingli gibi reformistlerle devam eden reform hareketleri hem Kilisedeki yozlaşmalara karşı mücadele vererek Roma'nın Batı Hristiyanlığı üzerindeki ruhani hakimiyetine bir son verme hususunda etkili olmuş hem de Katolik Kilisesi'nin kendi içinde bir yenilik yapmasını zorunlu hale getirmiştir. Ancak tüm yeniliklerin yanında öğreti alanında Roma'nın geleneksel tutumu daha da katılaşıp otoriter ve gelenekçi bir Kilise yapısı ortaya çıkmıştır. Aydınlanma ve siyasi devrimler boyunca çeşitli saldırılara maruz kalan Katolik Kilisesi XIX. yüzyıla geldiğinde modern dünyaya düşmanca bir duruş yolunu seçmiştir. Nihayet XX. yüzyılda gerçekleştirilen II. Vatikan Konsili'nde Katolikler'le çağdaş hayat arasındaki karşıtlığı yumuşatma yönünde kararlar alınmış, ibadet dili serbest bırakılmış, Protestanlar'a daha kolay ulaşabilmek adına Eski Ahid'in İbranice versiyonu kabul edilmiş, laiklerin din işlerine katılabileceği çeşitli düzenlemeler yapılmıştır fakat tüm bu gelişmeler, modernleşme girişimleri ilerleyen yıllarda Kilise içinde bölünmelere yol açmıştır.³⁵

1.2.1. Katolik Doktrini

Katoliklik, iman ikrarı ve vaftizi gerektirir. Katolik inancına göre; iman eden kişi, iman ikrarı ile Kilise'nin ona sunduğu İncil'i Hakikat olarak kabul eder. Fakat bu durum Kredo'nun içinde kısaltılmış bir formül olduğu için inançlı kişi geleneğin temel şekli olan şifahi bilgiyle çeşitli açıklamaları ve yorumları Kilise'den öğrenmeye devam eder. İlahi mesajın esasının dinlenerek nakledilmesi Havariler ve Kilise babalarına kadar dayanmaktadır. Hristiyan inancına göre her şeyin yaratıcısı yüce Tanrı tüm insanlığın hayrına bir kereye mahsus olmak üzere Hz. İsa'da tecessüd etmiştir. Aziz Pavlus'tan beri 'Mesih'in bedeni' olarak adlandırılan İsa'nın bedeni Katolik Kilisesi için teolojik ve mistik olarak İsa'ya inananların birliği şeklinde "Tanrı'nın Cemaati" olarak gösterilebilir.³⁶

³⁴ Sezaropapizm; Sezar'ın yani sivil iktidarın, Kilise yönetiminde de salahiyyetler olması anlamına gelir. İktidarın hem kutsal hem de profana hükmetmesi, cismani iktidar ile ruhani iktidarın tek elden yönetilmesine sebep olmuştur. (Bkz. Eroğlu, a.g.m., s. 389.)

³⁵ Harman, "Katoliklik", a.g.m.d., s. 55-58.

³⁶ Albert M. Besnard ve diğerleri, a.g.e., s. 21-23.

Katolikleri diğer Kiliselerden ayıran en önemli fark inanç sistemiyle alakalıdır. Teslis'e (Baba-Oğul-Kutsal Ruh) büyük önem veren Katolik inancı Meryem Ana'nın hiç kimse ile temas etmeden gebe kaldığına, Kutsal Ruh'un ise Baba ve Oğul'dan çıktığına inanır. Dolayısıyla Meryem de Tanrı annesi olarak kabul edilmektedir.³⁷ Katolik Kilisesine göre hem Tanrı annesi hem de Kilise annesi olarak kabul edilen Meryem asli suçtan uzak ve günahsız olarak göğe yükselmiştir.³⁸ Bu inanca göre göğe yükselen Meryem Tanrı katında şefaatte bulunabilir. Katolisizm'de azizlerin önemli bir yeri vardır, onlar da Tanrı katında sözcü olma ve şefaatte bulunma yetkilerine sahiptirler. Azizlerin resimlerine ve kutsal emanetlerine saygı gösterilmesi, onlar adına ayinler düzenlenmesi oldukça önemlidir.³⁹ Antik Batı'nın çok tanrıcılığına, putperestliğine karşı savaş açan Hristiyanlık azizler inancıyla çok tanrıcılığı yeniden diriltmiştir. Azizlerden üstün ve örnek ahlaka sahip olanlar olduğu gibi gerçekte olmayıp tamamen efsane ürünü olanlar da halk arasında oldukça ilgi ve saygı görmüştür.⁴⁰ Hristiyanları bölen ikinci fark dini liderlik meselesidir. Hristiyanlık dünyasının dini liderliğinin kendilerine ait olduğunu iddia eden Katolikler için Papa tüm Hristiyanların dini, ruhani ve hukuki lideri olduğu gibi aynı zamanda yanılmazdır. Papa, İsa'nın Petrus'a devrettiği yetkilerin varisi olarak üstün kabul edildiğinden İsa'nın vekili, Petrus'un halefi anlamına gelir. Bu konuda eleştiri kabul etmeyen Katolisizm, kutsal kitapların en doğru metninin tespitini ve sözleri yorumlama hakkını yalnızca Papa'ya ait görmektedir. Yalnızca Papa ve Kilise'nin işaret ettiği yol en doğru ve herkesin uyması gereken yol kabul edilmektedir.⁴¹ II. Vatikan Konsili'nde tüm vahyin İsa'ya bir defada verildiği ancak yorumlanmasının hiçbir zaman tamamlanmadığı bundan dolayı zamanla meydana çıkan sorunlara Katolik Kilisesi'nin yeni yorumlamalar getirmesini göreve uygun ve kabul etmiştir.⁴²

³⁷ "Theotokos" yani "Tanrı'nın annesi" olarak da kullanılan bu ifade 431 tarihinde 22 Haziran'da başlayıp 17 Temmuz'a kadar süren Efes Konsili'nde beş oturum sonunda konsil babaları tarafından belirlenmiştir. Bu konsili, İmparator II. Theodose, Meryem'in Tanrı'nın annesi değil, İsa'nın annesi (Christotokos) olduğunu ileri süren Antakya İlahiyat Ekolünden olan Nestorius'a karşı toplamıştır. (Bkz. Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 56, 160.)

³⁹ Orhan Seyfi Yüçetürk, "Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar", *DEÜ.İ.F.D. I*, İzmir, 1983, s. 415.

⁴⁰ Aydın, a.g.e., s. 119.

⁴¹ Abdurrahman Küçük- Günay Tümer- M. Alparlan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 407.

⁴² Scognamillo, a.g.e., s. 105.

⁴³ Albert M. Besnard ve diğerleri, a.g.e., s. 13.

Katolikler, Kilise'nin öğretilerine bağlı olanların evrensel kurtuluşa erebileceğine inanırlar. Çünkü onlar Katolik Kilisesi'nin Ruh'ul-Kudüs tarafından idare edildiğini öne sürerler. Ayrıca bu inanış Roma Katolik Kilisesi'ni diğer tüm kiliselerden üstün bir konuma getirmeye sebep olmuştur. Vahyin tek kaynağı olarak İncil'leri kabul eden Katolisizm onun iki iletişim şekli olduğunu iddia eder. Fakat Katolik Kilisesi asla *Scriptura Sola* yani Kutsal Kitab'ı tek başına iman kaynağı olarak kabul etmemiştir. Sonraki bölümlerde görüleceği üzere Erasmus'un en önemli eleştirileri bu noktada gelmektedir. Katolikler için vahyin kaynağı olarak gelenek de çok önemlidir çünkü onlar için 'kutsal gelenek ve kutsal kitap' aynı kaynaktan gelmektedir. Bu inanca göre geleneği öğretme yetkisi İsa'dan havarilere, havarilerden de din adamlarına aktarılmıştır. Bu miras Katolik Kilisesi için oldukça önemlidir.

Din adamlarının Tanrı kelamını yorumlama yetkisi de bu intikalden kaynaklanmaktadır ve yorumlamanın Kutsal Ruh'un yardımıyla gerçekleştiğine inanmaktadırlar. Roma Katolik Kilisesi'nin Kutsal Ruh'un idaresi altında olması inancı bu bağlamda önemlidir.⁴³

Katolisizm'de ruhban sınıfının kendilerini tamamen İsa'ya adanmaları açısından bekaret zorunludur.⁴⁴ Ruhban sınıfı dışındakiler de evlendikten sonra boşanamaz, boşandıktan sonra tekrar evlenmek de zina sayılır. Zira bu hüküm Markos X/6-12 ile sabittir: "*Fakat Hilkatın başlangıcında Allah onları erkek ve dişi yarattı. Bunun için bir adam babasını, anasını bırakacak, karısına yapışacaktır. Şöyle ki, onlar artık iki değil fakat bir bedendirler. İmdi Allah'ın birleştirdiğini insan ayırmasın. (...) Kim karısını boşar ve başkasıyla evlenirse, ona karşı zina eder ve kadın kocasını boşar ve bir başkası ile evlenirse, zina eder.*" Bununla birlikte Kilise'de yapılmayan nikah sahih kabul edilmemektedir.⁴⁵

Cennet, Cehennem ve Arafı kabul eden Katolikler asli günah doktrinine inanırlar. Bununla birlikte bu inanca göre; insan asli suç içerisinde olmasına rağmen günaha meyletmenin günah sayılmayacağı ancak günaha yaklaştıracığı öne sürülmektedir. Katolisizm'de günah çıkarma çok önemli görülmektedir. Kilisenin ilk yüzyıllarında aleni yapılan tövbe daha sonraları günah çıkarma odasında papaza itiraf şeklinde uygulanagelmıştır. Katolisizm'de ergenlikten itibaren her Hristiyan yılda en az

---

⁴³ Aydın, a.g.e., s. 119.

⁴⁴ Aydın, a.g.e., s. 114-118.

⁴⁵ Yüçetürk, a.g.m., s. 417.

bir kere günah çıkarmalıdır. Katoliklerde ibadet dili Latince'dir ancak daha sonraları milletlerin kendi dillerinde ibadet etmelerine izin verilmiştir.⁴⁶

Hristiyanlıkta Tanrı'nın aktif olarak katıldığına inanılan sakramentler yani kutsal ayinler vardır. Katolikler 7 sakrament kabul ederler; vaftiz, evharistiya, konfirmasyon, tövbe ve günah itirafı, yağ sürme, ruhanlık ve son olarak da evlilik. Katolik kredosu açıklanırken tövbe ve günah itirafı, azizler ve evlilikten bahsedildi. Diğer sakramentlerden vaftiz; Hristiyan kişiyi ya da Hristiyanlığı kabul etmiş kişiyi toplumun aktif bir üyesi haline getirir. Su ile yapılan bu kutsal ayine Tanrı'nın da iştirak ettiğine inanılır. Dolayısıyla Tanrı vaftiz ile toplumda varlığını hissettirir ve vaftiz edilen kişiye İsa gibi gerçek oğul olma lütfunda bulunduğu inanılır. İnsan ile Tanrı'nın bu ilişkisinde günahların bağışlandığı kabul edilir. Hristiyanlar vaftizle değişmeyi kesin telakki ettikleri için ona yeniden doğuş adını vermişlerdir. Katoliklerde vaftizin doğumdan hemen sonra mı, buluş çağından önce mi yapılması gerektiği tartışma konusu olsa da genel olarak Katolikler vaftizi doğumdan hemen sonra yapmaktadırlar.⁴⁷ Konfirmasyon (Güçlendirme) sakramenti ile Hristiyan inancısı taşıdığı toplumsal sorumluluğu yerine getirmeye davet edilir. Konfirmasyon bir anlamda iman teyididir. Vaftiz edilen çocuğa 13-16 yaşları arasında güçlendirme sırrı ile sorumluluğu hatırlatılır. Hristiyan inancının ve ibadetinin temelini teşkil eden sakramentlerden biri de evharistiya diğer adıyla-ekmek şarap ayinidir. Buradaki amaç İsa'nın ölmeden önce havarileriyle geçirdiği son akşam yemeğini yad etmek ve uygulamaktır. Bu birlik yemeğinde, İsa'nın havarilerine sunduğu 'ekmek ve şarabı kendi eti ve kanı'⁴⁸ olarak vasıflandırması Hristiyanlar için İsa'nın aralarında olduğu inancını taşır. Katolikler evharistiyayı günlük olarak tekrar ederler. Katolikler hastalandıklarında veya yaşlılık belirtilerini hissettiklerinde kiliseye başvururlar. Rahip okunmuş bir yağ hastalara sürerek onlar için şifa diler. Bu yağ sürme sakramenti İsa'nın Tanrı tarafından hastaları iyileştirme ve onları teselli etme için gönderildiği inanç ile pekişmiştir. Yağ sürme sırrında Tanrı'nın sevgisi ile hastanın başında durduğu ve onu terk etmediğine inanılır. Bu sakramentteki diğer amaç hasta veya yaşlı olan kişiyi saran yalnızlık duygusunu bertaraf etmektir.⁴⁹ XVI. yüzyıl reformundan sonra ortaya çıkan Protestanlar, Katoliklerin kabul ettiği bu yedi sakramentten sadece ikisini kabul etmişlerdir. Bunlar

⁴⁶ Abdurrahman Küçük ve diğerleri, a.g.e., s. 407.

⁴⁷ Albert M. Besnard ve diğerleri, a.g.e., s. 23.

⁴⁸ Matta, 26:26-28; Markos, 14:22-25; Luka, 22:14-20.

⁴⁹ Aydın, a.g.e., s. 73-77.

ise Vaftiz ve Evharistiya'dır. Ancak uygulamada yine Katoliklerden daha farklı ritüelleri söz konusudur.

2. KİLİSE VE SİYASİ SORUNLAR

Bölünmelerle karışmış hale gelen Kilise içinde, imparatorların yeniden düzen kurma girişimleri Batı Katolikliğini bir medeniyet krizi içine girmesine bunun da devlet ile Kilise ilişkilerinde problem yaşanmasına sebep olmuştur. Bir de vaftizle toplumun aktif bir üyesi olan yani 'vatandaş' sayılan aynı zamanda Hristiyan olan kişiler sayesinde ruhban sınıfı otoritesine politik güç de katmıştır. Yeni vaftiz olanların kabul ettiği dinin doktrin ve esaslarını tereddütsüz kabul etmeleri Kiliseyi, Batı'nın mürebbiyesi konumuna getirmiş ve Kilise bu durumun bilincine varmıştır. Kilisenin hakimiyeti; Papanın yanılmazlığı, Kilisenin Kutsal Ruh tarafından idare edilmesi, son karar merciinin kendilerinde olması gibi sebeplerle kendini göstermiştir. Ancak tüm bunlar seküler düzen ve iktidarla kavga halinde olagelmıştır. Esasında maddi ve manevi iki otoritenin bulunduğu Hristiyan düzeninin güçlerini dengeleyip birbirlerinin hak, özgürlük ve sınırlarına saygı duymaları bunalımlı asırların yaşanmasına sebep olmuş bunun sonucunda da büyük sosyal değişimler yaşanmıştır.⁵⁰

Hristiyan dünyasında Papalık ile İmparatorluk arasındaki iki başlılık ruhani iktidar ile dünyevi iktidar arasındaki iki başlılık anlamına gelir. Katolik hiyerarşisinde piskoposlar, imparatorluğun yüksek memurlarına tahsis edilen rolleri almışlar, Roma putperestliğinin en büyük papaz unvanı olan 'Papa' adı Roma piskoposuna verilmiş, İmparatorluk saray törenleri ise Roma ayinlerinden farksız hale gelmiştir.⁵¹ Papa imparator, kral da rahip olarak iki yetkiyi birden kendi şahsında gerçekleştirmeye çalışmış böylece *rex sacerdos/rahip kral* birliğini kurmayı denemişlerdir. Tüm Ortaçağ boyunca kral ve imparatorlar Papalığa özgü dinsel ve kutsal özelliklerin kendilerinde bulunduğunu kabul ettirmeye çalışmışlardır. Taç giyme törenlerini kutsamayla gizem haline getiren krallar güttükleri siyasette Tanrı tarafından kutsandıklarını, dualar eşliğinde duyurarak Krallığı ruhani hiyerarşiye eklemişlerdir. Ayrıca taç giyme merasiminde yapılan bu uygulama, iki dünya arasında simetri değil birlik olduğunu; Gökyüzü, Kilise ve Devlet'in evrensel uyumunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Papalığın imparatorluğu ele geçirme girişimleri ise özellikle VIII. yüzyıldan itibaren

⁵⁰ Albert M. Besnard ve diğerleri, a.g.e., s. 14-17.

⁵¹ Albert M. Besnard ve diğerleri, a.g.e., s. 14.

görölmeye başlamıştır. Dönemin imparatoru, Konstantiniyye'ye gittiğinde bıraktığı bir belgede Roma kentini, tacı ve Papalık nişanlarını kullanma iznini Papa'ya, senatörlük nişanlarını ise Romalı ruhbanlara bıraktığını belirtmiştir. Zamanla Papa, Papalık tacını dini görevleri yerine getirirken değil, devlet başkanı olarak katıldığı merasimlerde de giymiş, XI. yüzyılda ise II. Pascal'ın Papalığa geçişiyle papalar başa geçtiğinde artık tac giymeye başlamışlardır. Böylelikle Papalık, kendini ve kiliseyi hem feodal laik zümrenin baskısından kurtarmış hem de kendisinin laik ve ruhban sınıfın önderi olduğunu iddia etmiştir. Üstelik krallık ve imparatorluk yetkisinin kendilerine bağlı olduğunu ispat etmek ve gerçekleştirmek için uğraşmaya başlamıştır. Bu durum ise tarihte iki zümre arasında büyük mücadelelere, sonu gelmez anlaşmazlıklara sahne olmuştur. Daha sonraları kamu yetkilerinin başı olan krallığın karmaşık durumlarından yararlanan Kilise, krallığı Ortaçağ Kilisesinin laik kolu haline getirmeyi başarmıştır. Krallık fiziksel güç ve şiddet kullanarak ruhban sınıfının emirlerini yerine getirmiş, Kilise için kan dökmüş ancak tüm bunlardan Kilise hiç mesul tutulmamıştır. Krallığın bu icraatlarına karşılık Kilise de krallığın otoritesini kutsamıştır. Herkesin sadakatsizlikle sorgulamaksızın krallığın otoritesine boyun eğmesi istenmiş çünkü otoriteye başkaldırı Tanrı'nın kurmak istediği düzene başkaldırı sayılmıştır. Kilise'nin kralları Tanrı'nın yeryüzünde tecessüm etmesi olarak göstermeleri imparator ve krallara yarar sağlamıştır. Tasvirlerde tahtında oturan kral ile Tanrı daima karıştırılmıştır. Kralın, Kilisenin çizdiği çerçeveden veya itaatten uzaklaşması halinde hemen liyakatsizliği hatırlatılmış, ruhani yönü yadsınmış, kral da bu vasıflarını geri kazanmak için gayret içine girmiştir.⁵²

XIII. yüzyıl yani 'laikleşme' hareketlerinin görüldüğü dönemde şimdiye kadar Kilisenin elden bırakmadığı ideolojik tekel ciddi anlamda tehdit edilmiş özellikle Batı henüz gelişmenin başlangıcında Kilisenin liderliğine itirazlarda bulunmuştur. Bu itirazlara heretiklik olarak bakan Kilise ise heretiklere karşı ilk ateşleri yakmakta gecikmemiştir. Bu yüzyıldaki heretikler toplumsal yapıyı eleştiriyor görünse de esasında onu meydana getiren feodaliteyi hedef almıştır. Yatay ve dikey yetkilerin birbirine karışması gerçeğinden ötürü Batı Ortaçağının siyasal tarihi oldukça karmaşıktır. Yönetme yetkisiyle tanınan her bir kilise, senyör, prens, kral ve kentler arasında halk kime bağlı olduğu konusunda bir kargaşa yaşamıştır. Aslında bu dönemde Hristiyanlık dünyasına yön veren iki isim yani Papalık ve İmparatorluk olduğundan

---

⁵² Goff, a.g.e., s. 215-219.

aralarındaki çatışma da hep canlı kalmıştır.⁵³ Bu iktidar kavgasına; içerisinde kütüphanelerin bulunduğu, tedrisat, kültürel ve entelektüel tartışmalar ile edebi eğlencelerin yapıldığı, Hristiyanlığın en saf halini temsil eden manastırlar da katılmıştır. Ortaçağ Hristiyanlığının altın çağını yaşadığı XII. ve XIII. yüzyıllarda kiliseler; Bologne, Paris, Kologne, Oxford gibi seçkin üniversiteleri de yönetimi altına almıştır. Artık katedraller, kiliseler ve manastırlar Hristiyanlığın sembolü haline gelmiştir.⁵⁴ Scognomillo'nun ifadesiyle Roma İmparatorluğunu fethetmek pahasına nice kurbanlar veren Hristiyanlık, başarısını pahalıya ödemiş, siyasi otoriteyle taçlanınca eğitici görevini ihmal edip yönetici olma hevesine kapılmış, gerçek bilgi unutulup teolojik gizemlerle, mitoslarla örtülmüştür. Zamanla dayandığı Doğulu özellikleri kaybeden Hristiyanlık sevgi, adalet, özgürlük anlayışını da kaybetmiş, Tanrı artık bir baba değil bir Ortaçağ derebeyi, sürekli insanları yargılayıp cezalandıran bir yargıç olmuştur.⁵⁵ Fakat tüm bu yayılma ve gelişmelere rağmen toplumu rahatsız eden şeyler söz konusuydu. Kilisenin altın çağını yaşadığı bu dönem bazı kişi ya da gruplar için karanlık bir dönem anlamına geliyordu. Çünkü siyasi ve dini otorite, mevcut düzeni kabul etmeyenlere karşı ciddi ve sert önlemler alarak engizisyonu kurma yoluna kadar gitmiştir.

2.1. Katolik Doktrinini Muhafaza Girişimleri: Engizisyon

Engizisyon, Avrupa'da XII. yüzyılda başlayıp XIX. yüzyılın ortalarına kadar süren, ilk zamanlarında Yahudileri ya da Hristiyanlaşmış Yahudileri yok etmek amacıyla kurulan daha sonraları ise Hristiyan dini içerisinde dini kaidelere başkaldıranları ve dinden dönenleri yok etme gayesiyle çalışan Katolik Kilise mahkemeleri ve adli kurumlarına verilen isimdir. Hristiyan inanç esaslarına ve geleneklerine başkaldırma ve dinden dönenlere ölüm cezasının uygulanması IV. yüzyıl Roma İmparatorluğu döneminde görülmeye başlanmıştır. Daha o dönemlerde engizitör adı verilen sorgulamacı memurlar mevcuttu ancak bunların Kilise ile bir bağı bulunmamaktaydı. Ağır dini suçların devletin adli organları tarafından yargılanması XII. yüzyıla kadar çok fazla sorun teşkil etmezken bu dönemden itibaren Hristiyanlık içerisindeki heretik akımlar dini alanda kalmayıp devlet ve Kilise için sosyal, siyasi ve ekonomik alanda da sorun olmaya başlamıştır. Esasında ilk dönem Kilise babaları inanç

⁵³ Goff, a.g.e., s. 65-72.

⁵⁴ Albert M. Besnard ve diğerleri, a.g.e., s. 17-18.

⁵⁵ Scognamillo, a.g.e., s. 108.

sebebiyle kan dökülmesine karşı olsalar da bazı mahalli kiliselerce sert cezaların verildiği de görülmüştür. Konsillerde artık Papalık, piskoposlara sorumlu oldukları bölgelerde rafizileri araştırma ve sorgulama yetkisi vermiş, ilgili memurlar da aforoz ve müsaderelere başlamıştır.⁵⁶ Hoşgörü elçileri olarak tanınan Hristiyanlar, istikrar ve huzuru bozucu olarak gördükleri rafizilere karşı Kilisenin geleceğini garanti altına almak için imparatorluktan yardım isteyecek hale gelmiştir. Esasında o dönemde heretiklik, resmi dine muhalefet etmekle toplumda anarşiye sebep olup krala ve devlete karşı işlenmiş bir suç olup, kamu suçu sayılmıştır.⁵⁷ Daha önce belirtildiği gibi siyasi yönetim anlamında imparator ile din adamlarının görevlerinin birbirine karışması sonucunda engizisyonla cezalandırma Kiliseyi de ilgilendirmeye başlamış hatta zamanla Kilisenin inisiyatifine bırakılmıştır.

Dini alanda beklenen sonucu vermeyen haçlı seferleri, asırlardır beklenen Mesih'in gelmemesi ve en önemlisi halkın Kilise ile din adamlarına olan itimadını kaybetmesi sonucu toplumda dini sorgulamalar ve din değiştirmeler başlamıştır. İnanç ve ritüellerin sorgulanması ve yeni alternatiflerin değerlendirilmesi Kilise tarafından heretiklik olarak görülmüştür. Kilise bir anlamda Hristiyan dinini koruma ve savunma amaçlı Katolik Kilisesi'ne bağlı engizisyon adı verilen bir mahkeme sistemi kurmuştur. Kilisenin engizisyon uygulamaları sivil otoritenin de işine gelmiştir çünkü dini başkaldırıları toplum içerisinde siyasi ve ekonomik problemlerin de yaşanması demektir. Engizisyon mahkemelerinin asıl işlevi kendisi gibi düşünmeyenleri tekfir edip cezalandırmak olmuştur. Kurulan engizisyonlar dönemin çeşitli papaları tarafından organize edilmiş ya da desteklenmiştir. Ayrıca bu katı yargılama sisteminde Papanın görüş ve önerileri, teologlar ve hukukçular tarafından haklı gösterilmek zorunda bırakılmıştır. Esasında ancak ruhani meselelerde yetkisi olan Papanın dünyevi bir meselede mevzunun dini ve ahlaki bir temele dayanması durumunda karışma hakkı olabileceği birtakım teologlar tarafından öne sürülünce laiklerin teolojiye yaslanarak tahakkümde bulunmaları kolaylaşmıştır. Engizisyon yetkilileri zamanla siyasi yönetimlerle de çekişmeye girerek modern olma ve yenilik adına yapılan tüm gelişmeleri suç unsuru sayarak yargılama yoluna gitmiştir.⁵⁸ Galileo (1564-1642), dünyanın döndüğünü söylediğinde zındık olarak itham edilmiş, aynı şekilde Lavoisier

⁵⁶ Kürşat Demirci, "Engizisyon", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul, 1995, s. 238.

⁵⁷ Mehmet Esgin, *Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Konya, 1998, s. 215-216.

⁵⁸ Ziya Paşa, *Ortaçağın Karanlık Çehresi: Engizisyon Mahkemeleri*, çev. Cahit Külekçi, İlk Harf Yayınevi, İzmir, 2011, s. 20-23.

(1743-1794), havayı tahlil ederek iki gazdan oluştuğunu, Jordano Bruno (1548-1600) da Kopernik nazariyesine dayanarak kainatta başka dünyaların da bulunduğunu ve bunların ruhunun Tanrı olduğunu ileri sürünce Kilisenin dolayısıyla engizisyon mahkemesinin öfkesiyle karşı karşıya kalmıştır. Engizisyon mahkemelerinin kuruluşu aynı zamanda yayımlanmış kitabi çalışmaların Kilise öğretilerine uygun olup olmadığını kontrol, hemen hemen bütün çalışmaların baskı altına alınarak engellendiği tarih olarak da bilinmektedir.⁵⁹ Temelinde din adamlarının bulunduğu, sathi yargılamaların yapıldığı ve hatta çoğu zaman alakasız insanların da cezalandırıldığı engizisyon mahkemelerinin genel anlamda kuruluş amacını birkaç maddeyle sıralamak gerekirse;

“ – Klasik Hristiyan öğretilerinin her ne pahasına olursa olsun savunulması, neo-Hristiyanlarla mücadele edilmesi,

- Öğretilerin hiçbir şekilde tartışmaya açılmaması,
- Hristiyanlığı tehdit eden ya da edebilecek olan dini ve sosyal faktörlerle mücadele edilmesi,
- Bu paralelde ruhban sınıfının ve merkezi idarecilerin konumlarının garanti altına alınması,
- Hristiyanlığın evrensel bir hale getirilmesi ve bu amaçla Yahudilerin ve Müslümanların Hristiyanlaştırılması, diğer bir tabirle Hristiyan olmayanlara dini asimile uygulanması.”⁶⁰

Kilise, toplumdaki rafizileri yok etmek ve rafizi hareketleri engellemek maksadıyla öncelikle birtakım tedbirlere başvurmuştur. Engizisyonun ağır yaptırımlarına geçmeden önce ilk dönem Hristiyanlığın misyonuna uygun denemelerde bulunmuştur. Kilisenin ıslah etme çalışmaları ilk olarak tebliğ ve münazara ile başlamış daha sonraları ise halkın güvenini kaybettiğini ve eleştirilerini bildiği için yolculuklara çıkarak, inzivaya çekilerek zahid bir yaşam tarzıyla halkı etkilemeye çalışmıştır. Tebliğle başlayıp tarihte görülmemiş işkencelere kadar sekiz asır boyunca çoğu zaman içerisinde rafizilik ve rafizilerle alakası bulunmayan insanların da cezalandırıldığı engizisyonla ıslah süreci ve uygulanan cezalar kısaca şöyledir:

---

⁵⁹ Ziya Paşa, a.g.e., s. 28-29.

⁶⁰ Ziya Paşa, a.g.e., s. 34.

İlk olarak heretiklik hareketlerinin görüldüğü yerlere içerisinde daha çok keşişlerin etkili olduğu heyetler gönderilerek vaazla nasihatte bulunulmuştur. Vaazların etkili olmadığı yerlerde toplanan konsil kararları sonucu heretikleri ya da bunlara destek verenleri araştırıp ele verecek görevli papaz ve laik kişilerden oluşan komisyonlar oluşturulmuştur. Papanın, Papalık elçisi olarak görevlendirdiği manastır keşişleri böylece engizisyonun en önemli görevlileri olarak soruşturma işine katılmıştır. Bu keşişler gezilere çıkıp çileci bir yaşamla halkı etkileme gayretine girmiştir. Kontların da desteklemesiyle konsiller oluşturup kendilerine özgü kiliseler oluşturan heretikler karşısında keşişlerin işi pek kolay görülmemiştir. Kimi zaman heretik piskoposlarla ateşli tartışmalar sonucu keşişler, Papadan kendilerini bu görevden azat etmelerini dahi istemiş fakat Papa buna izin vermemiştir.⁶¹

Heretiklerin Kilise aleyhinde kullandığı ve çokça eleştirdiği konulardan biri de din adamlarının yaşam tarzı olmuştur. Bundan dolayı İsa'nın yaşamından uzaklaşıp lüks ve sefahate daldığı öne sürülen kilise görevlileri heretiklerin bu iddialarını çürütmek için mütevazı bir yaşama dönerek takva gösterisinde bulunmaya başladıkları nakledilmektedir. Kilisenin kullandığı bu ruhani silahlar hem kısmen etkili olmuş hem de kendilerindeki eksiklikleri görüp düzeltme yoluna gitmelerine sebep olmuştur. Tedrici olarak artan tedbirlerle birlikte Kilise kimi zaman heretikleri ve onlara destek verenleri kimi zaman da kontları aforoz etmekten de geri kalmamıştır. Artık ciddi yaptırımların uygulanmaya başlamasıyla siyasi ihtiraslarına menfaat sağladığı belirtilen sivil otorite Kiliseye destek vererek bu ağır işkence döneminde el ele olmuştur. Hatta kimi zaman kralın, acımasızca ve cellatların keyfi uygulamaları şikayet edilince yapılanların görmezden gelindiği öne sürülmektedir. Kilise, aldığı dini ve dünyevi tüm tedbirlere karşı engel olamadığı iddia edilen heretiklere on beş ila bir aylık süre içinde af davetinde bulunmuş, suçunu hemen itiraf edeni affetmeyi ve daha hafif bir cezaya tabi tutacağını teklif etmiş, heretik sayılan kişinin bunu kabul etmemesi üzerine bir ay süre sonunda affin ortadan kalkacağını ve daha ağır cezalara geçileceğini duyurmuştur. Suçunu itiraf edenler, şüpheliler, heretiklere sığınma, beslenme, ibadet ve sohbet imkanı sağlayanlar, onları destekleyenler de heretiklerle birlikte mahkemeye celp edilmiştir. Tanrı adına hareket ettiği söylenen engizitörlerin her türlü işkenceyi meşru görerek heretiklikle yargılanan suçluya suçunu itiraf etmesini telkin ederek çeşitli eziyetlerde

---

⁶¹ Esgin, a.g.e., s. 218-228.

buldukları öne sürülmektedir.⁶² Yapılan işkenceler başlangıçta kaynar suya organların batırılması ve kor halindeki demiri tutma eylemi olmuştur. Kamçılama, demir topuzu ateşte kızdırıp vurma, bronzdan yapılmış boğanın içine heretiğin konup ateşte çevrilerek vücudunu yakma, insan şeklindeki demir kafeslerde sıkıştırma, organları ezme, ‘kafirlik miğferi’ giydirilerek halk içinde dolaştırma ve hakaretlere maruz bırakma, eklemeleri, kol ve bacakları kırma ile çeşitli su işkenceleri, heretiği tahta veya demir kazığa oturtma, dilini kökünden koparma ve diri diri yakma bilinen cezalardan bazılarıdır. Korkunç acı ve işkencelere daha fazla dayanamayan bazı heretiklerin engizitörün isteği doğrultusunda hatalarını itiraf edip devamında aynı düşüncede olduğu diğer suç ortaklarını da ele vermek zorunda kaldığı ileri sürülmektedir. Heretiklikle suçlananlar suçunu itiraf ederken orada hazır bulunan noter ise hemen itirafları kayda geçirmiştir. Heretiğin aile ve akrabaları ile bilip de ihbar etmeyenlerin laik ve Kiliseye bağlı kurumlarda çalışmalarının kısıtlanması, evlerinin yakılıp yıkılması, uzun, çileli ve masraflı hac yolculuklarına gönderilmesi de uygulanmış olarak bilinen diğer cezalardandır. Hatta anlatılanlara göre engizisyonla yargılama ve işkencede anlatılagelen o kadar ileri gidilmiştir ki ölmüşlerden heretik olduğu düşünülenlerin mezarlarından cesetleri çıkarılarak yakılmış, kemikleri kırılmış, bazı bölgelerde ölülerin kemikleri Katolik mezarlığından çıkarılarak başka yerlere gönderilmiş ve onun cezası varislerine verilmiştir.⁶³ Engizisyonla Katolikliğe döndürme öyle bir politika haline gelmiştir ki daha sonraları Protestanlık yaygın hale geldikten sonra dahi Kilise çareyi engizisyonla aramıştır. Nitekim 17. ve 18. yüzyıla gelindiğinde dahi Katolik rahiplerin ya herkesin Katolik olacağını ya da en acı şekilde ölmeleri gerektiğini haykırdığı belirtilmektedir. Çılgınlık ve küfürler içerisinde kadın erkek demeden heretiklikle suçlanan insanların saçlarından veya ayaklarından çatı kirişlerine veya baca çengellerine bağlanıp altlarındaki sap demetlerini ateşe verdikleri ise bilinen işkenceler arasındadır. Özel olarak hazırlanmış büyük ateşlere atılan insanların yanıp kavruluncaya kadar orada bırakıldığı belirtilmektedir. Heretiklikle yargılananların iplerle bağlanıp kuyulara sarkıtılarak Katolikliğe dönüş söz verinceye kadar suya daldırılıp çıkarıldıkları da nakledilen bilgilerdendir.⁶⁴

---

⁶² Esgin, a.g.e., s. 280-282.

⁶³ Esgin, a.g.e., s. 310-355.

⁶⁴ Hazard, a.g.e. s. 99.

Ortaçağ Avrupası'nda ağır baskılarıyla hayatın her alanına hakim olmak istemesiyle tanımlanan Kilise düzeninde insanları Tanrı adına affetme gerekçesiyle yapılanlar meşru gösterilerek binlerce masum insanın katledildiğini arşivler ortaya çıkarmış, din adamları ve krallar da Tanrı'ya karşı kutsal görevlerini yerine getirme düşüncesiyle kendilerini temize çıkarmaya çalışmışlardır. Kilise, din adına yaptıkları çalışmaları ve işkence teknikleriyle adeta bir kıyım yaşatan, insanlık tarihinin utanç verici ve en karanlık dönemi olarak iz bırakan engizisyonla kendi sonunu hazırlamış ve bu bağınaz zihniyetin karşısında özgür düşünce ve hümanizmin yankılarıyla özellikle Kilise içerisinde bir iç kontrol, yenilenme, reform hareketleri zorunlu görülmüştür.

2.2. Endüljans Teolojisi

Latince **indulgentia** kelimesinden gelen “bağışlama” anlamında, yine Latince **indulgere** kelimesiyle “hayra eğilmek” anlamında kullanılan endüljans, Hristiyanlık dünyasında Katoliklere ait bir terimdir. Endüljans, Tanrı'nın affettiği günahların dünyadaki cezalarının bir kısmının ya da tamamının Kilise tarafından bağışlanması anlamına gelmektedir.⁶⁵ Günah işleyen insan hem Tanrı'nın emirlerini çiğneyerek ve ondan yüz çevirerek başka şeyleri Tanrı'ya tercih etmiş olmakta hem de kendine ve bulunduğu topluma zarar vermektedir. Bundan dolayı bazı cezai müeyyideler konularak mücrim kişilerin ruhlarını arındırmak ve ahlaki nizamın devamı sağlanmak istenmiştir. Dünyevi ve uhrevi müeyyideler olarak ikiye ayrılan bu cezalar ıstırap, sefalet, sıkıntı ve üzüntüler şeklinde bu dünyada, cehennem ateşi olarak ahirette ve arındırıcı ceza olarak ise Arafta karşılık bulmakta, böylece hiçbir günah cezasız kalmamaktadır. Hristiyanlık gerekli koşullar yerine getirildiğinde Kutsal Ruh'a karşı işlenen suçlar haricindeki tüm günahların bağışlanabileceğini kabul etmiştir. Tanrı'ya karşı işlenen suçları ya bizzat Tanrı ya da onun adına Kilisenin bağışlayacağı inancı hakim olmuştur. Ancak bu, günah sonucundaki dünyevi ceza ve kefaretin ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Katolikler'deki, Tanrı bağışlasa dahi suçun dünyevi cezasının devam ettiğini gösteren Araf inancına göre, dünyevi cezayı çekmeden ölenler ancak Arafta azap görerek suçtan arınabilirler.⁶⁶

⁶⁵ Ömer Faruk Harman, “Endüljans”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul, 1995, s. 209.; Hakan Olgun, “Katolik Kilisesi'nin Endüljans Uygulaması ve Protestan Reformuna Etkisi”, *OMÜ.İ.F.D.*, S.18-19, Samsun, 2005, s. 329.

⁶⁶ Harman, “Endüljans” a.g.md., s. 209.

Hristiyan inancına göre Hz. İsa günahları bağışlamış ve bu salâhiyeti havarilere de vermiş olduğu için sonraki yıllarda Tanrı dışında Tanrı adına söz söyleyen kişi ve kurumlar da günah bağışlama hususunda geniş yetkilere sahip olma iddiasında bulunmuşlardır. Kilise, havarilerin halefi kabul edildiğinden onlar da günah affında yetkili görülmüştür. Günahını pişmanlıkla papaza itiraf edip tövbe eden aynı zamanda Tanrı'ya tam bir sadakatle kötülüklerden uzaklaşan kişinin günahlarını papazların affedeceğine inanılmıştır. Ancak bu affin dünyevi karşılığının ortadan kalkması için Kilisenin endüljans ile dünyevi cezayı da bağışlaması gerekmiştir. Din adamları, Mesih ve azizlerin şefaati aracılığıyla günahın sonuçlarından kurtulma anlamına gelen endüljansın özünde tövbe sakramenti vardır. Bunun tarihsel gelişimi bu sonucu ortaya çıkarmıştır. XIII. yüzyılda teologlarca endüljansın meşruiyeti kabul edilmiş, XV. yüzyılda ise arındırıcı azaba uğrayan ölüleri dahi kapsamıştır.⁶⁷

Günahkâr günahtan duyduğu pişmantan ötürü bunu bir rahibe itiraf etmesi ve affedilen günahın dünyevi karşılığının ya da kefaretinin yerine getirilmesi endüljansa konu olan bağışlanma sürecini oluşturur. Katolik inancında tam bir bağışlanma; kefarete ödeme ve dünyevi cezalar çekmeyi de gerektirir. Cezanın mahiyetine göre rahip, günahkâr kişiye bağış, hayır işi, insanlara yardım, gönüllü olarak bazı şeylerden yoksun kalma ve özverili davranışlarda bulunmayı uygun görebilir ve ancak bu şekilde dünyevi cezadan kurtuluşun mümkün olabileceğine inanılır. Günah itirafı sakramenti sayesinde Kilise cemaatinden ve ayinlerden uzaklaşan kişi bağışlanıp tekrar eski durumuna dönme imkanı elde eder.⁶⁸

Endüljans, tarihsel süreç içerisinde uygulamada değişimler geçirerek farklı boyutlar kazanmıştır. Bir kısım endüljanslar için günah itirafı ile çeşitli duaların okunması yeterli iken diğer bir kısmı için ise komünyon ayinine katılmak, Papalığa ait bir dileği yerine getirmek veya benzer durumları gerektirmiştir. Hatta XI. yüzyılın sonlarında Papalığın konsil kararıyla haçlı ordusuna katılan herkesin umumi endüljansa nail olacağı kanunlaştırılmıştır. Bu kanun daha sonra genişletilerek Faslılara, Albigenlere⁶⁹ ve Türklere karşı yapılan haçlı seferlerine bağış yapan tüm Hristiyanları

⁶⁷ Harman, "Endüljans" a.g.md., s. 209-210.

⁶⁸ Olgun, a.g.m., s. 329-330.

⁶⁹ Albigenler; XII. ve XIII. yüzyılda Güney Fransa'da yaygın olan Maniheizmin özelliklerine benzer gnostik yapısıyla bilinen bir Hristiyan heretik ekol, Catharlar mezhebinin bir kolu. Bu ekol, İsa Mesih'in acı çekmeyen ve göğe yükselmeyen bir melek olduğuna inanır. Sakramentleri reddederler. Bu akım XIV. yüzyılda ortadan kaybolmuştur. (Bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 24.)

kapsar hale gelmiştir. XIV. yüzyılda ise Papalık Roma'daki havari mezarlarını on beş günlük kutsal süre içerisinde ziyaret eden herkesin umumi endüljansa kabul edileceğini duyurmuştur. Endüljansla ilgili en ilginç uygulamalardan biri de XV. yüzyılın sonlarında görülmüştür. Papalığın, Arafta azap çeken ruhların bağışlanabileceğini ilan etmesiyle endüljans, ölmüş insanlar üzerinden çeşitli menfaatlere ulaşılması için endüljans etkin şekilde kullanılmıştır.⁷⁰

Katolik Kilisesince uygulanan endüljansın amacı günahların bağışlanmasına yönelik iken sonraki dönemlerde Kilise ve ruhban sınıfının en önemli kazanç kaynaklarından biri haline gelmiştir. İmparatorluk saraylarına özenen Papalar görkemli kiliselerin inşasına başlamış ve gerekli mali kaynakları endüljans yolu ile temin etmeye çalışmıştır. Ayrıca Papalık sarayının şölen, içki, rüşvet ve savurgan yaşamı, Papanın kişisel para sıkıntısı ile politik alanda etkin olmak için ihtiyaç duyduğu parasal güç büyük bir bütçeyi gerektirmiştir. Tüm bu mali sorunlar endüljansların maddi kazançla dönüştürülmesine dolayısıyla bir takım doktrinel değişikliklere sebebiyet vermiştir. Endüljansın dünyevi kefareti dini ritüellere uygun tesbih çekme, perhizli olma, Kiliseye bağış veya fakirlere sadaka verme gibi uygulamalardan dünyevi ya da maddi kazançlara dönüştürülerek parasal bedeller biçilmiştir. Kilisenin hazırladığı endüljans belgelerine ulaşmak için bağışlanmaya sebep olan dinsel dua, ibadet ve salih ameller yerine ruhban sınıfına para ödeme şartı getirilmiştir. Bağışlanması istenen suçlara göre fiyat düzenlemesinin yapıldığı listeler hazırlanmıştır.⁷¹ *Taxa Camerae* adı verilen otuz beş maddelik bu fiyat listesine bakıldığında Kilise rahip ve rahibelerinin zina ve ensest ilişkilerine dair ruhban sınıfının ahlaki çöküntüsünü gösteren cinsel suçlar da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu liste içerisinde görülen bedeli en yüksek suç Kiliseye başkaldıran heretikler için olanıdır.

Papa X. Leo (1475-1521), inşa ettirdiği görkemli kiliseyi tamamlamak için birçok Avrupa ülkesine hitabeti güçlü rahiplerden endüljans ticareti yapacak görevliler göndermiştir. Kendileri ve Araf'taki sevdikleri için endüljans belgelerini satmaya ikna yeteneği güçlü vaazlar yapıp para toplayan görevli rahip Johann Tetzl kısa sürede Almanya'da halkı etkileyerek oldukça başarılı görülmüştür. Rahip Tetzl, daha çok Araf'ta acı çeken ruhların serzenişlerini dile getirerek insanları endüljans satın almaya

---

⁷⁰ Olgun, a.g.m., s. 331-332.

⁷¹ Olgun, a.g.m., s. 332-333.

teşvik etmiştir. Vaazlarından birinde Araf'ta acı çeken ruhlar adına şunları söylemiştir: *"Ölen anne ve babalarınızın ve akrabalarınızın sesini işitiyor musunuz? Onlar, 'Tanrı'nın eli bize vuruyor, bize acıyın! Büyük acılarda azap çekiyoruz. Ama siz, birkaç kuruşunuzla bizi buradan kurtarabileceğiniz halde kurtarmak istemiyorsunuz' diye bağıryorlar. Baba oğluna, anne kızına şöyle haykırıyor: 'Sanki beni ısırtıyor, etimi yiyorsunuz. Sizi biz doğurduk, ekmeğimizi verdik, sizi eğittik. Mal ve mülkümüzü size bıraktık. Ama siz, bizi bu azaptan kurtarmak istemeyecek kadar katı yürekliyorsunuz."*⁷²

Ortaçağ Hristiyanlık dünyasında insanların pişmanlıklarının ve bağışlanma isteğinin Kilise tarafından istismar edilmesi ciddi eleştiriler ve başkaldırlara sebebiyet vermiştir. Bu eleştiriler Kilisenin dinsel otoritesini sorgulamaya kadar varmıştır. Arınma arzusuyla günah itirafı ve tövbe sakramentinden ticarete dönüşerek insanların dini duygularını endüljansla sömürme, Hristiyanlar arasında bölünmeler meydana getirerek reform sürecini başlatan gerekçelerden biri olmuştur.

3. REFORMU HAZIRLAYAN NEDENLER

İnsanların neye inanıp neye inanmayacaklarını sorguladığı bir dönemde geleneğe boyun eğmek ya da ona isyan etmek varılabilecek en tehlikeli noktalardandır. Eski rehberlerine güvenip eski yollardan yürümeye devam etmek insanların aklına ve vicdanına sığmadığı gibi geleneğe sırt çevirip yeni liderlerle yol almak da hayli cesaret isteyen bir tutumdur. Pierre Bayle'in dediği gibi 'akılcılar' ile 'dinciler' Avrupa'da bütün düşünenlerin seyrettiği bir mücadeleye girişerek bir kavga başlattılar. Akıl artık bir denge unsuru değil şiddetli bir eleştirmen olmuştu. Ve insanlık için iyi bir sığınak olamamış tüm eskinin yıkılmasını talep ediyordu.⁷³

Ortaçağ Avrupası'nda yaşanan hadiseler, Kilise hiyerarşisinin tutumu ve doktrinel yaklaşımlarla din adına yapmış olduğu baskılar toplumda bir başkaldırı, mevcut yapıya eleştiri ve Hristiyanlığın özüne dönmesi hususunda bir takım hareketlerin doğuşuna sebep olmuştur. Özellikle XVI. yüzyılda Katolisizmi eleştirmek ve Kitab-ı Mukaddese dayanarak Hristiyanlığın özüne dönmesini savunan hareketleri tanımlamak için kullanılan **reform** kavramı Latince'de 'bir şeye yeniden şekil verme'

⁷² Eino Sormunen, *Martin Luther-Kutsal İnanç Adamı*, çev. Pekka Karvanen, GDK Yayın, İstanbul, 2011, s. 44-45.

⁷³ Hazard, a.g.e., s. VIII, IX.

anlamına gelen *reformare* ve *reformatio* kelimelerinden türemiştir. Bu kavram daha çok dini düşünce ve yaşayıştaki yenilikleri ifade etmektedir.⁷⁴

Ortaçağ Avrupası'nda yaşam içinde Kilisenin oynadığı rol oldukça büyüktür. Hristiyan olmak ve Kilisenin bir parçası sayılmak için vaftiz zorunlu hale gelmiştir. Kiliseyle bağlantılı yaşam gizemler üzerine kurulmuş, ruhban sınıfı Kilisenin doğaüstü güçlere sahip olduğu iddialarını desteklemiştir.⁷⁵ Ruhban sınıfında bulunanlar sadece iyi eğitilmiş Kilise görevlileri değil, diğer insanlardan farklı olarak ruhani bir sınıf statüsünde addedilmiştir. Güce ve bilgiye erişmek ancak onlara mahsus görülmüştür. Yalnızca rahiplerin ekmeği bedene ve şarabı kana dönüştürebilecek sözleri söylemeye muktedir olduklarına inanılmıştır. Ortaçağ Kilisesinde sözlerin de olağanüstü gücüne inanç vardı. Bunu, inananların Kutsal Kitap'a olan yaklaşımında görmek mümkündür. Ancak Kilisenin Kutsal Kitap'ı Latince'den gündelik dile çevirmeyi reddetmesi, sözlerin gücüne dayanan inançla çelişkili görülmektedir. Bu konudaki temel tartışma, sözlerin orijinal haliyle yazıldığı gibi saklanması gerekliliği idi. Katolik Kilisesinin çeviriye izin verdiği XVI. yüzyılın ikinci yarısında buna bağlı olarak anlaşılmayan çeviriler ortaya çıkmıştır. Birçok kavram Latince bırakılmış, İsa'nın mucizeleri esnasında kullandığı kelimeler ise Aramice kalmıştır. Bir güç kaynağı olarak algılansa da İncil'de saklı ruhani güçten faydalanmak için metinlerinin okunup anlaşılmasına gerek duyulmaması onu bir eşya konumuna indirgemıştır. İncil öpülüp saygı görmüş, Latince okuma kitapları beğeni toplamış, duaların anlamı bilinmeden sık sık okunmuştur. Tehlike ve hastalıklara karşı korunmak için okunan bu duaların birçoğu anlaşılması güç sözler içermiştir. Ortaçağ Hristiyanlık dünyasında tüm bu gizemlerle birlikte azizlerin konumu ve mucizeler de inanç noktasında büyük önem arz etmektedir. Kilisenin ilk zamanlarında yaşamış şehitlerin hatırlamak ve onurlandırmak istenmesi azizler tarikatının oluşmasına sebep olmuştur. Bu inancın temelinde Hristiyanların kendilerini ölümlerle ilişkilendirme isteği yatmaktadır. Şehit bir azizin mezarı, dünya ile cennet arasında buluşma yeri olarak görülmüştür. Böyle bir buluşma yerinde mucize beklentileri zamanla olağan görülmeye başlanmıştır. Azizlerden kalan her şey hayranlık duygusu uyandırmak amacıyla yeniden tasarlanmış, onlara ait eşyalar yükseğe kaldırılıp daha kutsal bir hava içinde yansıtılmıştır. Azizlerin mezarları mucizeler dışında, Tanrı'ya tapınmada aracı bir yer olarak düşünülmüş ve azizler aracılığı ile Tanrı'ya

⁷⁴ Jacques Waardenburg, "Reform", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul, 2007, s. 530.

⁷⁵ Kirsten Birkett, *Reform'un Özünü*, çev. Onur Yöş, Bütün Dünya Kitaplığı, İstanbul, 2003, s. 22.

tapınma başlamıştır. Azizlerin mezarlarına yapılan hac yolculukları XV. yüzyılda yükseliş kazanmıştır. Azizlik mevkiine ulaşmanın hem uzun bir süreç hem de oldukça pahalı olduğu nakledilmektedir. Aziz adayının henüz hayattayken gerçekleştirdiği mucizeler kutsallığının delili için önemli bir referans sayılmıştır.⁷⁶ Mucize beklentileriyle halkı büyüleyen Hristiyanlığın efsanelere muhtaç olduğunu ifade eden Scognamillo, Ortaçağ insanının efsanelere hayranlık duyduğunu, sorgulamadan kabullendiği olağanüstü hikayelerle yaşadığını belirtir. Efsanelerin arkasında saklı çarpıcı gerçekleri merak etmemiş, merak edip sorgulamak isterse de Kilise engeliyle karşılaşmıştır.⁷⁷

Hristiyan Avrupa'da reformu hazırlayan sebeplerden biri de dinin siyasi bir hüviyete bürünmesi ve ruhban sınıfının sosyal ve siyasi otoritelerini din faktörünü kullanarak muhafaza etmek istemeleridir. Roma'da yaygın ve resmi din haline geldiği andan itibaren hızla siyasallaşma sürecine girdiği belirtilen Hristiyanlık ve bu din anlayışını resmi öğreti olarak benimseyen imparatorluk, Kilise organizasyonu ile teolojik yorumları dışındaki farklı oluşumlara izin vermemiş bilakis onları çeşitli yollarla yok etmeye çalışmıştır. Katolik Hristiyan Avrupası'nda dinin, siyasi otoritenin politika ve diğer yetkilerine meşru bir dayanak olarak idrak edilmesi, aynı din çatısı altında çeşitli anlayış ve oluşumlara sebep olmuş üstelik zamanla bu çeşitlilikler dinsel çatışma ve farklılıkları kamçulamıştır. Döneminin mevcut siyasi otoritesi ile sorun yaşayan kişi ve gruplar siyasi otoritenin sırtını yasladığı dini yorum ve anlayışlardan da kaçmaya başlamışlardır.⁷⁸ Aslında dini olduğu kadar da siyasi bir beden olan Kilisede piskoposlar, prensler kadar güçlü, bağımsız bölge hakimleri olabilmişlerdir. Piskoposlar ve başrahipler, prensler gibi kendi bölgelerini genişletmek istemişler ve yüksek görevlere atanmada asıl aile üyelerinin menfaatleri için çaba sarf etmişlerdir. Ortaçağ Hristiyan dünyasında asıl sorunun laik düzenle alakalı olduğu öne sürülmektedir. Yönetim konusunda kilise ile siyasi otorite arasında bir kargaşanın yaşandığı, yatay ve dikey yetkilerin birbirine karıştığı Ortaçağ Hristiyanlık dünyasında Katolik Kilise kendisini siyasi otoritenin tutumuyla özdeşleştirmiş ve sahip olduğu gücü kaybetmemek için bu tutuma karşı olabilecek potansiyel tehlikelere aldığı tedbirler tahakküm ve empoze edici olmuştur.

---

⁷⁶ Birkett, a.g.e., s. 26-30.

⁷⁷ Scognamillo, a.g.e., s. 66.

⁷⁸ Şinasi Gündüz, "Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi-Heresi Kavgası", *İÜ.İ.F.D.* S. 9, İstanbul, 2004, s. 8-9.

Kilisenin kurtuluş noktasında kendisi dışında hiçbir yolun olmadığı yönündeki yorumu, kendisini tek mutlak doğru olarak görmesine, kendisi dışındaki tüm yorum ve anlayışların heretik ilan edilmesine yol açmıştır. Bu çerçevede Roma Katolikliği dışındaki bütün yorum ve oluşumlar heretiklikle suçlanmış, hakikat ve kurtuluşun dışına itilmiştir. Roma Katolik Kilisesi'nin yaygın din yorumu Roma İmparatorluğu tarafında da desteklenince imparatorluk sınırları içerisindeki bütün Hristiyanları kabul edilen resmi din yorumu çatısı altında birleştirme politikası güdülmeye başlanmıştır çünkü inanç ve itikat alanındaki birlik, siyasi iradenin de birlik ve bütünlüğü anlamına geliyordu. Buna bağlı olarak farklı dini yorumlara yönelik daha önceleri teolojik boyutla sınırla kalan dışlayıcı tutum yerini fiziksel şiddet, sürgün, idam gibi sert tutumlara bırakmıştır. Kilise tarafından heretik ilan edilen kişi aforoz edilerek din dışı bırakılıp lanetlenmiştir. Hem uhrevi hem de dünyevi alanda lider olan Papa'nın yanılmazlığı Kiliseyi sorgulanamaz hale getirdiğinden teokratik Kilise yönetimi temsil ettiği din yorumuna karşıt her anlayış ve oluşumu şiddetle reddederek cezai yaptırımlara başvurmuştur.⁷⁹ Teokratik Roma idaresi kendi siyasi ve sosyal varlığına tehdit olarak gördüğü her türlü dini ve siyasi akımı yok etmeye çalışsa da baskıcı ve dayatmacı tavırları nefret ve şiddetle karşılanmış, çatışmaları ve bölünmeleri beraberinde getirmiştir.

Ortaçağ Hristiyan Dünyası'nda reforma zemin hazırlayan koşullar incelendiğinde Kilisenin esas amaçlarından uzaklaşıp çeşitli yolsuzluklara bulaştığı da görülmektedir. Üstelik bu durum samimi Hristiyanlar olarak bilinenler tarafından fark edilmektedir. Papaların Hristiyanlığın fakirlik, tevazu ve ahirete bağlılık ilkelerine karşın görkemli saraylarda şatafatlı bir yaşam peşine düşmeleri yapılan eleştirilerin başında gelmektedir. Saray yaşamının ağır masrafları karşısında türlü yöntemlerle halktan para toplamak onlardan tepkiler almasına ve ileride büyük bir isyana temel oluşturmuştur. Bir taraftan ruhbana ait Kilise mülklerinden alınan vergiler diğer taraftan Papalığın rüşvetle verdiği Kilise makamları bu yolsuzluklar içerisinde görülmektedir.⁸⁰ Kilise hiyerarşisinin para kazanma fırsatlarından biri de Papa'nın yetkisi altında 'günahların tutulması' mekanizması olmuştur. Belli suçlara karışmış olan günahkârlar af için ödeme yapmak zorunda bırakılmış aksi takdirde aforoz tehdidinde maruz

⁷⁹ Gündüz, a.g.m., s. 13, 16-18.

⁸⁰ Halil İnalçık, *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 158-159.

kalmıştır. Aforoz tehdidi sadece af belgesi sayılan endüljans için değil aynı zamanda din adamları ve Kilise etkinlikleri için toplanan vergiler ile ödemelere direnenler için de geçerli olmuştur. Ancak zenginler kilisedeki birçok kuralı bir miktar para karşılığında bir tarafa bırakabilmiştir.⁸¹ Ruhban sınıfının dünyevi zevklere dalmakla eleştirildiği bu dönemde Hristiyanlığın ana kaynaklarına inilip yeniden yorumlanması ve serbest düşüncenin yayılmasıyla Papalığın ruhani kimliği de lekelenmiştir.

Yozlaşma ve sömürünün yaşandığı karanlık bir çağ olarak tanımlanan Ortaçağ; Hristiyan Avrupası'nda kendilerini gerçek inananlar olarak tanımlayıp Kilise'yi tenkit edenler; çeşitli baskılara rağmen reform hareketine ivme kazandırmışlardır. Bu doğrultuda Kitab-ı Mukaddes ile Hristiyanlığın özüne dönme çabaları Kilise ile aralarında bir mücadeleye dönüşmüştür. Yaşanan hadiseler yüzyıllardan beri değişim ve yenileşmeye ihtiyaç duyan Hristiyan Avrupa'nın tabuları yıkma teşebbüsü olarak değerlendirilmektedir. Nitekim reform mücadelesi; yıllar sonra gerçekleşen ve başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerinde kabul gören Protestan öğretinin temel taşları olarak görülmüştür.

---

⁸² Birkett, a.g.e., s. 31.

İKİNCİ BÖLÜM

ERASMUS'UN HRİSTİYANLIK ANLAYIŞI VE KATOLİK KİLİSE ELEŞTİRİSİ

Ortaçağ Avrupası'nın dini ve toplumsal yapısını incelediğimiz birinci bölümde ele alınan birtakım sorunlara paralel olarak yöneltilen eleştirilerin kaynağını Erasmus'da görmekteyiz. Çalışmamızın esası olan bu bölümde Erasmus'un Kilise ve Papalığa yönelttiği eleştiriler, İncil çevirisi ve yorumu ile teolojik görüşleri ekseninde onun Hristiyanlık anlayışı açıklanıp değerlendirilecektir. Bu bağlamda 16. yüzyıl Katolik-Protestan ayrımı ile sonuçlanan dönemde Luther'le yollarının kesişmesi ve onları ayıran temel argümanlar üzerinde durulacaktır.

1. TİNSEL BAĞIMSIZLIĞIN SEMBOLÜ: ERASMUS

Erasmus 27 Ekim 1466'da Hollanda'nın Rotterdam kentinde doğmuştur. O, bir rahibin oğlu olup, Peter adında bir kardeşinin olduğu bilinmektedir. Erasmus'un anlatımına göre yaklaşık on üç yaşına kadar annesi onun bakımıyla ilgilenmiş, annesinin erken ölümünden sonra babası bakımını üstlenmiştir. Hatırlamaktan pek hoşlanmadığı söylenen akrabalık ilişkilerine sahip Erasmus'un aile halkasının sakinlerini bulmak kolay olmamıştır. Erasmus'un babasının adı bile kendinden sonraki kuşağa bağlanarak belirtilmiştir. Erasmus, adını aziz şehitlerden birinden almış, 'Rotterdamensis' kelimesini de muhtemelen estetik kaygılarla ilkel bulduğundan kelimenin son hecesine vurgu yaparak önce 'Roterdamus' ve sonra da 'Roterodamus' olarak değiştirmiştir. 'Desiderius' adı ilk olarak 1496'da kullandığı ve kendi seçtiği bir ek olup Jerome'u çalıştığı zamanlarda sürekli mektuplaştıkları dostlarından birinin adına işaret ediyor olabileceği nakledilmektedir. Dolayısıyla 'Desiderius Erasmus Roterodamus' adı, ilk kez 1506'da Josse Badius'un Paris'te yayımladığı 'Adagia'nın ikinci baskısında görülmüş, Erasmus da bu adı destekleyerek kullanmaya başlamıştır.⁸²

---

⁸² Johan Huizinga, *Erasmus and the Age of Reformation*, Harper&Row Publishers, 2007, s. 5-7.

Nitekim asırlar sonra dünya genelinde anılan ve uluslararası bir eğitim programına adını veren bu isim atalarından gelen değil, sonradan edinilen bir isimdir.

Erasmus Hollanda'da doğmasına rağmen Hollanda dilini değil, yaşamı boyunca sonradan öğrendiği Latinceyi konuşmuştur. Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Erasmus önce Deventer Kilise Okulu'na sonra Herzogenbusch'a gönderilmiştir. 1487 yılında ise ülkenin en iyi klasik eserler kitaplığının orada bulunması sebebiyle Steyn'deki Augustin Manastırı'na girmiş ve bir yıl sonra rahip unvanını almıştır. Bu manastırda geçirdiği süre içerisinde kendisini dine adanmış olduğuna dair belirtilere pek rastlanmamıştır. O zamanlar onun ilgisinin daha çok güzel sanatlar, Latin edebiyatı ve resim üzerine olduğu bilinmektedir. Erasmus kendisini baskı altında hissettiği tüm unsurları belli etmeksizin ağır ağır çevresinden uzaklaştırmada oldukça başarılı görülmüştür. Erasmus, manastır yaşamında din adamı giysisi giymek için kendince mantıklı ve geçerli nedenler sunarak din adamı giysisi giymeme izni almış ve doktor raporuyla oruç tutmama ayrıcalığı elde etmiştir. O, yaşamı boyunca saray, üniversite, Kilise ya da halkın karşısında düşünce ve ahlak özgürlüğünü sessiz fakat sert bir duruşla savunmuştur.⁸³ Erasmus, tinsel hürriyetini savunmadaki direnişine rağmen ileride göreceğimiz üzere ne bir asi ne de Luther gibi bir devrimci olmuştur.

Dar görüşlülüğüne daha fazla tahammül edemediğini belirttiği manastır yaşamından yirmi altı yaşındayken ayrılmıştır. Fakat bu ayrılış, yeminini bozmuş bir rahip damgası şeklinde olmamıştır. Cambrai Piskoposuyla yapmış olduğu gizli görüşmeler sonucunda İtalya'ya yapacağı gezide Latince bilen sekreter sıfatı bahanesiyle manastırdan kurtulmuştur. Ancak Piskopos geziyi erteleyince Erasmus da ondan din bilimi doktorası yapmak için burslu olarak kendisini Paris'e göndermesini istemiş ve Piskopos da bunu kabul etmiştir. Nitekim henüz Ortaçağ Avrupası'nda düşünür, bilim adamı, sanatçı, müzisyen gibi bir sınıf için özgürlük ve bağımsızlığa yer olmadığından Erasmus bu durumu iyi bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Bütün sınıfların keskin çizgilerle birbirinden ayrıldığı bir dünyada onlar için bağımsızlığını kazanacak bir ücret kurumu tahsis edilmemiş ve mevcut egemen sınıflara hizmet vermek durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla Erasmus gençliğinin bu en güzel yıllarını

---

⁸³ Stefan Zweig, *Rotterdamlı Erasmus Zaferi ve Trajedisi*, çev. Ahmet Cemal, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s. 39-41.

hapis hayatına benzetmiştir.⁸⁴ Zweig, onun elli yaşına geldiğinde ise prensler kendilerinden taraf olsunlar diye yarıştığını, Kilise görevlileri ve reform yanlılarının çeşitli dileklerle kapısına dayandığını, yayınevlerinin onun eserlerinden yararlanabilmek için çaba sarf ettiğini ve zenginlerin gururla hediyeler gönderdiğini belirtir. Erasmus övgü ve armağanlara ses çıkarmamış ama bağımsızlığından da asla ödün vermemiştir. Bir yere veya bir başkasına sürekli bir bağlılığı daima geri çevirmiştir. Bağımsızlığına yönelik kararlılığı ömrünün sonuna dek gezgin hayatı sürmesine sebep olmuştur. Hollanda, İngiltere, İtalya, Almanya, İsviçre gibi özgür düşünceye saygı gösterme hassasiyeti aradığı yerleri seçerek döneminin bilginleri arasında en çok gezmiş kişi ününe sahip olmuştur. Güç kavgaları arasında her türlü iktidar ve uğraştan nefret etmiş, iktidar gölgesinden uzak bir yaşamda iyi kitaplar okuyup eserler ortaya çıkarmak idealinde olmuştur. Erasmus ilk kez otuz yaşında İngiltere’deyken etkili olabileceği alanın farkına varmıştır. Erasmus Oxford’da kendisine yeni bir klasik anlayışının kapılarını aralayan Yunanca öğretmenlerle tanışmış ve kuşağının soylu kişileri olan Thomas More ve John Fisher ile yakın dost olmuştur. Warham ve Cranmer başpsikoposlarının onu desteklemeleri ise Erasmus’un etkili bir kişilik olduğunun delili sayılmıştır.⁸⁵ Her geçen gün tinsel dünyası daha da aydınlanan Erasmus bir arkadaşına şunları yazmıştır:

“Bana İngiltere’yi sevip sevmediğimi soruyorsun. Eğer bana inanan bir insansan, şu söyleyeceğime de inanmalısın: hayatımda bana hiçbir şeyin bu İngiltere gezisi kadar iyi geldiğini hatırlamıyorum. Buranın yumuşak ve sağlıklı bir iklimi var. Kültür ve bilime gelince; Latince olsun, Yunancada olsun, kılı kırk yaran, basmakalıp bir yöntem değil, ağırlık noktasını klasik kültüre kaydıran bir yöntem yeğleniyor. Öyle ki, görülmeye değer yerlerinin dışında, İtalya’ya pek az özlem duyuyorum. Dostum Colet’i dinlerken, Platon’un karşısında sanıyorum kendimi. Thomas More’a gelince; Tanrı, ondan daha yürekli, ince ruhlu ve karşısındaki için mutluluk kaynağı bir insan yaratmış mıdır acaba?”

İngiltere’de Erasmus, Ortaçağ’dan iyileşmiştir. Gelgelim, İngiltere’ye olan sevgisi ne kadar büyük olursa olsun, onu İngilizleştirmeye yeterli değildir. Artık özgürlüğüne kavuşmuş olan Erasmus, bir dünya vatandaşı ve evrensel bir kişilik olarak

---

⁸⁴ Zweig, a.g.e., s.42-43.

⁸⁵ Zweig, a.g.e., s.47-49.

geri döner. O andan başlayarak bilgi ve kültür, eğitim ve kitap nerede ağır basıyorsa, Erasmus'un sevgisi de oraya yöneliktir; artık ülkeler, akarsular, denizler, ırklar ve sınıflar; onun gözünde yeryüzünü bölen öğeler değildir. Bir tek ayırım tanır: Kültür ve düşünce aristokrasisi yeryüzünün yüceliğini, barbarlık ise aşağı yanlarını oluşturur. Kitabın ve sözün, eloquentia (güzel konuşma sanatı) ve eruditio'nun (eğitim) egemen olduğu yer, bundan böyle onun vatanıdır.”⁸⁶

Erasmus kentlere kitaplıklarına göre değer vermiştir. Neredeyse kitap dışında her şeye yabancı kaldığı nakledilmektedir. Leonardo, Raffaello ve Michelangelo gibi sanatçılarla aynı çağda yaşamasına rağmen eserlerine dikkat vermediği gibi sanat düşkünü olmakla belirttiği papaları savurgan ve İncil'le bağdaştırılması imkansız bir gösteriş tutkunu olarak itham etmiştir. Boş inançlardan oldukça uzak olan Erasmus, dönemindeki sarsıntı ve bunalımları, Savonarola'nın cehennem tahayyüllerini, Luther'in şeytan korkusunu, Paracelsus'un yıldız fallarından yola çıkarak ileri sürdüğü gerçeğe aykırılıkları sessizce ve gülerek karşılamıştır. Erasmus, yaşadığı çağın büyük eleştirmeni, eğitimcisi, yol göstericisi olmuş ve eğitimle ilgili çabaları yalnızca kendi çağını değil sonraki kuşakları da olumlu yönde etkilemiştir.⁸⁷

Tüm yaşamını bilinçli olarak herhangi bir ulusa bağlı olmadan geçiren ve kozmopolitan kişiliğiyle tanınan Erasmus, hayatının son döneminde doğduğu topraklara varmak istese de bu isteğine ulaşmadan ölüm onu İsviçre'nin Basel şehrinde alıkoymuştur. Sükûnete gömülmüş olarak, yorgun ve bitkin halde yataktan günde ancak dört beş saat çıkabildiği nakledilmektedir. Taraftarlık belirten herhangi bir işaret takmadan, sıradan giysiler içinde 12 Temmuz 1536'da bir sedir üzerinde iniltiyle sürekli: “O Jesu, misericordia; Domine libera me; Domine miserere mei!”⁸⁸ sözlerini tekrar etmesiyle tasvir edilmiştir. Ve son olarak yaşamı boyunca neredeyse hiç kullanmayı tercih etmediği belirtilen Hollanda'ya ait ana diliyle: “Lieve God.”⁸⁹ sözleriyle yalnız bir şekilde dünya yaşamına veda etmiştir.⁹⁰ İlk bilinçli Avrupalı olarak gösterilen Erasmus yaşadığı çağın en ünlü ve en çok okunan bilgini ününe kavuşmasına rağmen günümüzde ismi dışında yalnızca birkaç eseri bilinmektedir. Şüphesiz bunda yazılarının heretiklikle kınanmasının ve çoğu kitabının yirminci yüzyıla kadar

⁸⁶ Zweig, a.g.e., 50.

⁸⁷ Zweig, a.g.e., s.51-54.

⁸⁸ ‘İsa, merhamet; Tanrım beni bağışla; Tanrım beni affet!’ anlamlarında kullanılan Latince deyişler.

⁸⁹ ‘Lieve God’ Hollandaca ‘Bağışla Tanrım’ ya da ‘Sevgili Tanrı’ anlamlarında kullanılmaktadır.

⁹⁰ Huizinga, a.g.e. s. 188., Zweig, a.g.e. s. 197-199.

Vatikan'ın yasaklı kitaplar⁹¹ listesinde yer almasının etkisi büyüktür. Erasmus'un bilinen başlıca eserleri: *Antibarbarorum liber* (1492), *Adagios del poder y de la guerra y Teoria del adagio* (1500), *Enchiridion Militis Christiani* (1503), *Moriae Encomium* (1511), *Institutio Principis Christiani* (1516), *Erasmii Colloquia Selecta* (1518), *De Libero Arbitrio Diatribe Sive Collatio* (1524).⁹²

1.1. Hümanizmden Reforma

Birinci bölümde ayrıntılı olarak anlatılan Ortaçağ Avrupası'nda yaşanan hadiseler, Kilise'nin tutumu ve doktrinel yaklaşımlarla yapmış olduğu baskılar toplumda bir başkaldırıya, mevcut yapının eleştirilmesine ve Hristiyanlığın özüne dönmesi hususunda bir takım hareketlerin doğuşuna sebep olmuştur. Bilhassa XVI. yüzyılda Katolisizmi eleştirmek ve Kitab-ı Mukaddese dayanarak Hristiyanlığın özüne dönmesini savunan hareketleri tanımlamak için reform kavramı kullanılmıştır. Reform hareketi, ihtiyaç duyduğu mantık ve tenkit aracını hümanizm sayesinde elde ederek dünya çapında bir akım haline gelebilmiştir. Bu bağlamda Hümanizm, Rönesans ve Reform hareketleri bir arada ele alınarak, baş-hümanist olarak anılan Erasmus'un Hristiyanlık dini içerisindeki eleştirileri ve Martin Luther ile bilinen dini reforma ne gibi dayanak sağladığı incelenecektir.

Rönesans, XV. ve XVI. yüzyıllarının bir kısmında Avrupa kültüründe biçimsel ve ruhsal değerlerle Eskiçağı yeniden yaşatmaya yönelik bir hareket olarak adlandırılmıştır. Sonraları daha geniş bir tanımla yapılarak Ortaçağın dini ve otoriter yapısına karşı bir tepki, 'insanın ve dünyanın bir keşfi' ve özgür bir bireyciliğin ortaya çıkışı olarak bakılmıştır. Zamanla Rönesans kavramı daha da genişleyerek kültürel olduğu kadar siyasi, iktisadi ve teknik bir Rönesans şeklini almıştır.⁹³ Hümanizme gelince, Heidegger onu sözcüğün kendisine müracaat ederek şöyle tanımlar: "Sözcükteki 'humanum' *humanitası*, insanın özünü işaret eder; 'izm' insanın özünün özsel olarak alınması gerektiğini ifade eder." Bu ise insana yaraşır bir şekilde yaşamak, insanın değer ve saygınlığına, insanlığına önem verilmesi demektir. İlk hümanizm olarak bilinen Roma hümanizmi ve sonrasında günümüze kadar var olagelen hümanizm

⁹¹ Ron Dart, "Erasmus of Rotterdam & The Church Fathers"
<http://incommunion.org/2012/12/05/erasmus-of-rotterdam-the-church-fathers/> (26.01.2016).

⁹² Erasmus'un tüm eserlerinin kronolojik listesi için bkz.: Ek 1.

⁹³ İsmail Coşkun, "Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme", *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, İstanbul, D.2, S.6, 2003, s. 47.

türleri, insanın evrensel ‘özü’nü apaçık bir mesele olarak kabul etmiştir.⁹⁴ Hümanistler XV. yüzyıldan itibaren önce düşünce ve kültür alanında daha sonra ise inanç alanında güçlü etki yapmıştır. Papalar ve krallar Eskiçağ dil ve edebiyat uzmanları olan bu kişileri düzgün ve gösterişli Latincelerinden dolayı yanlarına çekmeye çalışmış, sekreterlik, şansöyelik gibi görevlere tayin etmek istemişlerdir. Eskiçağ hayranlığına dayanan bu düşünce akımında hümanistler, fikri ve manevi çabalarla Eskiçağın tekrar döneceğine inanmışlar ve çağdaşlarına Roma Hukuku kitaplarını ve İncil’i daha iyi anlamının yollarını öğretmişlerdir. Matbaanın icadı ise bu oluşuma büyük bir hız kazandırmıştır. Hümanistler, Bizans’tan gelen göçmenlerin etkisiyle Eflatun’u incelemeye başlayınca bu hümanist oluşum bir felsefeye bağlanmıştır. Bu yeni doktrine göre insan zihninde Hristiyanlığın temel öğretilerinin doğuştan var olduğuna inanılmaktadır dolayısıyla Eflatuncu felsefeye dayanan Hristiyan teolojisi, tüm insanların Hristiyanlığa döneceği umudu içinde olmuştur. Hümanizm, bununla bağlantılı olarak milletlerin kendi dinlerini iyi anlaması ve derinliğine inmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁹⁵ Bu bağlamda Hristiyanlığın yegane gerçek din vasfına kavuşması; evrenselliğe yönelmesi, kendi kaynaklarına dönmesi ve kendi gerçek anlamını gölgeleyen geleneklerden arındırılmasıyla mümkün olacağı yönünde bir kanaat oluşmuştur. Özü ‘kaynaklara dönüş’ amacıyla olan kültür alanındaki Rönesans, dini bir veçheyle ele alındığında başarılı görülmüş, İncil filolojisinin temelleri atılmış, böylece üniversite kürsülerinde yer edinmiştir. Leuven (Belçika), Viyana, Roma, Oxford ve Paris gibi şehirler hümanizmin merkezi haline gelmiştir. Floransa’nın Yeni-Eflatunculuğu ile yarışacak tek kişi ise çağının en iyi düşünürü Erasmus olmuştur.

Erasmus, bir keşiş ve rahip olmasına rağmen gezgin bir yaşam sürmüştür, Batı ülkelerinin entelijansiyasıyla ilişki kurmuştur. XVI. yüzyılın erken dönemlerinde, vermiş olduğu eserlerinden, sistematik bir eğitim programı düzenlenip, dini, siyasi ve tederisi bir reformun temel taşları olarak kullanılmıştır.⁹⁶ Ünlü hümanist, Rönesans’la ortaya çıkan hümanist akımın en büyük temsilcilerindendir. O, Kilise’nin kutsal kitabı tekelinde tutmasına karşı çıkmış, Augustinus tarikatı rahiplerinden olmasına rağmen birçok kuralı uygulamamış, Hristiyanlık ruhunu antikçağın sadeliğinde aramış, bilimin yayılması için gayret sarf etmiş, Avrupa’nın ortak bir sanat ve bilim anlayışının çatısı

⁹⁴ Heidegger-Sartre-Eliot-Babbit, *Hümanizmin Özü*, çev. Ahmet Aydoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 15-16.

⁹⁵ Coşkun, a.g.m., s. 48.

⁹⁶ Alev Alatlı, *Batı’ya Yön Veren Metinler II*, Alfa Basım, İstanbul, 2014, s. 517.

altında birleşmesi için eğitime büyük önem vermiştir. Eğitimle ilgili çok sayıda risalesinde insanın fitratına ilişkin iyimserliğine ve 'eğitim'in gücüne duyduğu inanca dikkat çekmiştir.⁹⁷ Erasmus'un doğup büyüdüğü yer olan Hollanda, Erasmus'dan çok sonraları dahi reform tartışmalarının ana merkezi olmaya devam etmiş, reformistler çoğunlukla Hollanda sınırları içerisinde toplanmış ve bitmek bilmeyen tartışmalara girişmişlerdir. Tanrı'dan gelen lütuf, kutsal kitaplar, vicdan hürriyeti, tolerans ve sivil iktidar gibi meseleler hakkında fikir çarpışmaları burada yapılmıştır. Bu tartışmalarla taraftarlar doğru bildiklerini savunarak Protestan bir ruhu beslemişlerdir.⁹⁸ Belki de Erasmus'un en ünlü hümanistlerden biri olması, XIV. yüzyılda keşiş cemaati halinde yaşayan bir grup insanın eğitim alanında oluşturduğu Brethren of Common Life (Ortak Yaşam Kardeşliği), Hollanda'nın Gouda, Zwolle, Deventer ve Liege gibi Erasmus'un öğrenciliğinin geçtiği kentlerde merkezleri olan bir okullar ağı kurmasından kaynaklanmaktadır.⁹⁹ Bu grubun liderleri Skolastisizmi¹⁰⁰ reddetmeleri ve Latin edebiyatına ilgi duymalarından dolayı İtalyan hümanistlerine benzetilmektedir. Nitekim Erasmus'un da skolastik filozoflara karşı hümanistlerin genelinin tutumuna benzer aşağılayıcı bir tutum takındığı görülmektedir. Erasmus, onları 'pis ve barbar Latince'leri', 'örümcek ağı tutmuş incelikleri' olan 'yaygaracı Scotistler' ve 'dik kafalı Ockhamistler' olarak tanımlamıştır. Ünlü hümanist, barbarizmi eleştirmiş ve Kilise babalarından bazılarının çalışmalarını düzenleyerek bilginin yeniden doğacağına inanmıştır. Bununla birlikte Erasmus matbaa çağında yetişmesinden dolayı önceki hümanistlere göre oldukça şanslı görülmektedir. Matbaacılarla, özellikle İsviçre Basel'deki Froben ailesi ve Venedik'teki Aldus Manutius'la iyi münasebetlerde

⁹⁷ Alev Alatl, *Batı'ya Yön Veren Metinler II*, s. 505.

⁹⁸ Hazard, a.g.e., s. 111.

⁹⁹ Peter Burke, *Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler*, çev. Uygur Abacı, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 52.

¹⁰⁰ Skolastisizm ya da Skolastik felsefe; 8. yüzyıl ila 15. yüzyıl arasındaki tarihsel döneminin felsefe türüne, Hristiyan düşünce sistemine verilen isimdir. Skolastisizm "okullu", "okula ait olan" anlamına gelen Latince "Skolastikus" kelimesinden gelmektedir. Skolastik felsefe, Ortaçağ Batı düşüncesinde 1000 yılına kadar manastır, 1000-1150 arasında katedral okulu ve 1150 yılı itibarıyla da İtalya ve Fransa başta olmak üzere üniversitelerde gelişmiştir. Skolastisizm, bireyler ya da halklardan ziyade dini bir topluluğun yani Hristiyan toplumunun felsefesidir. Temelinde bulunan gelenek, Platon ve özellikle de Aristoteles'in felsefesinden oluşmaktadır. Bu felsefenin temelinde Tanrı vardır. Skolastik dönem içerisinde de felsefe inancı, inanç da vahyi temel almıştır. Ayrıca vahyin aklın vazgeçilmez bir yardımcı olduğu görüşü hakimdir. Temel konularını, Tanrı ve Tanrı'nın varoluşu problemi, Tanrı-evren ilişkisi ile tümeller problemi meseleleri oluşturmaktadır. 13. yüzyıl itibarıyla Skolastisizmin başta gelen filozofları; Aziz Bonevantura, Albertus Magnus, Aquinalı Thomas, Roger Bacon, Duns Scotus ve Ockhamlı William'dır. (Bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi:Thales'ten Baudrillard'a*, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 307, 308. Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1997, s. 779.)

bulunmuştur. Hümanist idealleriyle birlikte açık ve güçlü ikna yeteneği onu Avrupa'nın her yerinde saygıyla anılan en başarılı hümanist unvanına yani 'baş-hümanist' konumuna kavuşturmuştur. Uluslararası itibarı, bir zamanlar Ulrich Zwingli'ye yazdığı 'Bir dünya vatandaşı olmak isterim' anlamında "*Ego mundi civis esse cupio*" ifadesine uygun bir kazanım olmuştur. Hollandalı arkadaşlarından ziyade başta Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan, İspanyol, Portekizli ve Macarlar gibi birçok ülkedeki hümanistlerle mektuplaşmıştır. Erasmus hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında belki hiçbir yazarın elde edemeyeceği uluslararası bir üne sahip olmuştur. Henüz 16. yüzyılın başında şaşılacak bir atılım yaptığı kabul edilmektedir. Krallar ve Kardinaller tarafından İspanya'ya, Fransa'ya, İngiltere'ye, Bavyera'ya, İsviçre'ye, Macaristan'a, Polonya'ya davet edilmiştir. 1527'de İngiliz bir yazarın tanıklığına göre Erasmus adının zikredilmediği tek gün dahi geçmiyordu. Erasmus her ne kadar "Erasmusçuluk" söylemine karşı çıktığını belirtse de kendi döneminde dahi birçok takipçisi olduğu dikkatleri çekmektedir.¹⁰¹

Rönesans'ın birçok açıdan modern bilimin gelişmesine şahit olduğunu ancak kendisinin bir ışık olmadığını belirtilir. Bununla birlikte istisnai durumlar dikkate alınmazsa, hümanistlerin genel anlamda bilimsel düşünceden çok, insancı-dinsel nosyonlar üzerinde çalıştığı öne sürülür. Hümanistler bunu vurgulamasa da evrensel bir dindarlıktan yoksun olmaksızın Hristiyan dünya görüşünün ana çerçevesini benimsemiş fakat skolastik fikirleri alaya alıp Kiliseyi eleştirmekten de geri durmadıkları bilinmektedir. Rönesans, Kilisenin 'Babil Esareti' ya da 'Büyük Hizip' olarak adlandırıldığı ve Papalığın toprak hırsı yüzünden saygınlığını kaybettiği, Ortaçağ kurumlarının çöküşüyle aynı zamana denk gelmektedir. XIV ila XVI. yüzyılları arasında Kilise'nin kültür üzerindeki hakimiyetini kaybettiği öne sürülmektedir. Aydın takımı artık daha çok laik, orta ve hatta alt sınıftan meydana gelmeye başlamıştır. Rönesans tam anlamıyla büyük bir felsefe çağı da olmamış ancak ortaya çıkarmış olduğu düşüncenin insancı bir etiket taşıdığı bilim dünyasınca kabul edilmiştir. Erasmus gibi hümanistler, beşeri ahlak ile direkt alakası olmayan tüm felsefeleri yargılamıştır. Hümanist filozoflar eğitime büyük önem vermişlerdir. Nitekim Erasmus; "İnanın bana, insanlar doğmaz, imal edilir.", "Mumu yumuşakken şekillendir, çamuru ıslakken kalıba dök, yünü lekelenmeden boya." ve "Eğitim her şeyden üstündür." gibi sözleriyle bunu

---

¹⁰¹ Burke, a.g.e., s. 97-98.

dile getirir. Hümanistler sosyal reforma daha çok yeni kurumlar bağlamında değil yeni insanlar bağlamında bakmışlardır. Erasmus'un "Bir Hristiyan Prensin Eğitimi" gibi nezaket kitapları Rönesansın eğitim hedefinin aristokratik olduğunu gösterse de bu yeni bir aristokrasi türüydü ki feodal tabakalaşmayı sarsan *novi homines/yeni adamlar*'a yer açmak için, veraset yoluyla değil marifet ve kabiliyetle gelen bir aristokrasi sayılmıştır.¹⁰² Dini anlamda 'Hristiyan Hümanizmi'ni ortaya çıkaran Rönesans'la birlikte en iyi hümanistlerin kişinin dini yaşantısını derinleştirmek için çaba harcadıkları öne sürülmektedir. Bu doğrultuda eğitimcilerin temel amacı bilge ve zarif dindarlar yetiştirmek olmuştur. Gramer ve retorikle birlikte okullarda ilmi hale giriş, günlük dualar ve pazar ayinlerine yer verilmiştir. Üstelik XVI. yüzyılda bunlara 'kutsal' diller bilgisi ve İncil okuma derslerinin dahi eklendiği bilinmektedir.¹⁰³ Erasmus gibi hümanistler Rönesans'ın etkisiyle Ortaçağ'ın dini anlayışından farklı olarak -Aziz Pavlus Okulu'nun dekanı John Colet'in tanımıyla- skolastisizmi 'edebiyat' değil 'ayıbiyat' olarak görüp onaylamamış ve erken dönem Hristiyanlığının basit dinine geri dönüşünü arzu etmişlerdir. Erasmus'un "İsa'nın felsefesi" olarak tesmiye ettiği olguyla Yunan ve Roma medeniyetlerinin ahlaki bilgeliğinin bir birleşimi olarak tanımladığı 'Hristiyan Hümanizmi'; dogma yerine ahlak, zahiri kilise adetleri yerine içsel dindarlık şeklinde tanımlanabilir. Bu düşüncenin Batı toplumunu baştanbaşa yenilemek üzere tasarlanmış bir programa dönüşmesi Erasmus'un liderliğinde olmuştur. Hristiyan hümanistler, sürekli savaş halinde olan prenslerin temsil ettiği devlet adamlığına, fahiş kiralar talep ettiği öne sürülen arazi sahiplerine ve Kilisede açgözlülükle itham edilen zihniyete karşı mücadele edebilmek için geniş kapsamlı yeni bir eğitim programı önermiştir. Erasmus ilim ve irfanını İncil'in ve Hristiyanlığın erken döneminde yaşamını sürdürmüş "Kilise Babaları"nın metinlerini okuyamaya vakfetmiştir. O, tashih ettiği metinlerin baskılarını yayımlayarak insanları tekrar Hristiyanlığın saf, katıksız kaynaklarına ulaştırmayı umut etmiştir. Rönesans dini anlamda ele alındığında mevcut yapıdaki kurumsallaşmış Hristiyanlığı sarsmış, felsefe ile dini ayırma eğilimini baltalamış, asli günah lekesinin bir kısmını yok sayarak reform hareketine doğrudan uygun ortam oluşturmuştur.¹⁰⁴

---

¹⁰² Alev Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler II*, s. 482.

¹⁰³ Alev Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler II*, s. 485.

¹⁰⁴ Alev Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler II*, s. 486-487.

Ortaçağ'da papaların, dini ve uhrevi amaçları suiistimal ederek Kiliseyi güçlü bir devlet haline getirmek uğruna siyasi araçlara başvurmaktan çekinmediği ve XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yürüttüğü politika sayesinde İtalyan devletlerinin ev kuvvetlileri arasında yer aldığı belirtilmektedir. Ancak bu gayeye ulaşmak için kullanmış oldukları siyasi araçların ve meşru gördükleri savaşların onların ruhani kimliklerini lekelediği de vurgulanmaktadır. Erasmus, Hristiyanlık ruhunun özünü kaybettiği, üst sınıflarda rüşvet ve kayırmacılığa, aşağı sınıflarda ise cehalet ve kabalığa dönüşen ruhban sınıfında reform yapılmasının zorunlu olduğunu görmüştür. Ruhban sınıfında görülen ahlaki çöküşle birlikte ıslahat düşüncesi, hümanistlerin Hristiyanlığın ana kaynaklarına yönelme çabalarını hızlandırmıştır. Serbest düşüncenin yayılması ve matbaanın yaygın kullanımına geçilmesi ise reformu hazırlayan ana etkenler arasındadır. Reform hakkında en radikal fikirlere sahip oldukları iddia edilen hümanistler dini hassasiyetleri eğitim ve öğretimle ıslah etmeye çalışmış ve eğitim yoluyla Kilise idaresini iyileştirme amacı gütmüşlerdir. Antik Yunan ve Latin yazılarının tekrar gün yüzüne çıkarılması ve yeniden düzeltilmesi için başlayan eleştiriler, Hristiyan dinini ve Kiliseyi meydana getiren metinlere de tatbik edilmeye başlayınca kutsal metinlerin büyük kısmının ilahi kaynaklı olmayıp değiştirilmiş metinler olduğu anlaşılmıştır. Filolojik metotla ortaya çıkan orijinal anlamlar, İncil ve Hristiyan akidelerini aslına dönüştürmeyi hedeflemiştir. Neticede tüm bunlar şüpheleri artırmış ve Katolik imanını derinden sarsacak şüphelere sebebiyet vermiştir. Hristiyan hümanizmiyle Kilisenin fikri ve barışçıl yöntemlerle ıslah edilebileceğini düşünen Erasmus köklü bir reformdan yana olmuştur. Erasmus dini bir bağlılıkla antik metinleri orijinal durumu ile keşfetmeye çalışarak, Hristiyanlığın; ilk dönem Kilise babalarının yorumlarında hayat bulması için kökleşmiş olduğuna inandığı batıl inançlara ve Kiliseye karşı cephe almıştır. Erasmus, kendisinden yaklaşık yarım asır önce yaşamış ve Avrupa'da hümanist çevre tarafından hararetle okunan Latince eserleri ile Kilise kurumlarına karşı derin bir eleştiri getiren Lorenzo Valla'nın açtığı yolda ilerleyerek, batıla bulaştığı iddialarıyla eleştirilerini Kilise'ye yöneltmiştir. Erasmus, Hristiyan dininin ana kaynaklarına ulaşabilmek için Yunan ve İbrani filolojisini kullanmıştır. Yunanca ve Latince metnine ilave ettiği bir önsöz ile 1516'da yayımladığı İncil, geniş bir kitlede büyük bir etki ile yankılanmıştır.¹⁰⁵

---

¹⁰⁵ İnalçık, a.g.e., s. 158-161.

Erasmus, yaşadığı çağ içerisinde Roma Katolik Kilise'sini en sert eleştirenlerin başında gelmiştir. O, reform sayesinde Kilise'nin, İncil'in Kilise Babalarının yorumlarına dönerek, Patristik Çağın klasik Hristiyan geleneğinin yeniden doğacağına inanmıştır. Ünlü filozof, Patristik geleneğe geri dönerek Hristiyanlığın, 'Tek, Kutsal, Katolik ve Apostolik Kilise'nin sağlam yapısına yeniden kavuşacağına inanmıştır. Erasmus'a göre Kilise Babaları ilk dönem Kilisenin kaynak ve pınarına daha yakın oldukları için onlar saf su gibidirler. O, İncil çevirisinde öncü olarak bilinir fakat Jerome'nin Latince çevirisi Vulgata'da yanlışları düzeltmeye kalkıştığı için Roma'nın öfkesiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Zira Katolik Kilise için Vulgata, Kutsal Kitabın altın standardı sayıldığından Erasmus'un 1516'daki İncil çevirisinin bazı bölümleri Katolikler tarafından bir tilkinin kümese girişi gibi görülmüştür. Dolayısıyla Erasmus, 'yerleştirdiği yumurtadan Luther'in çıkmasıyla' itham edilmiştir.¹⁰⁶

Erasmus, 1514'de İsviçre'nin Basel şehrinde Johann Froben'i ziyaret ettiğinde yeni bir çağ açılmak üzereydi. Froben Basımevi, başlangıçta kurucusu J. Froben'in gayretleriyle Batılı Babaların eserlerinin güncellenmiş baskılarını yayımlamaktaydı. Erasmus da bu girişime katılarak çok destek olmuştur. Erasmus, St. Jerome'ın çalışmalarının ilk yıllarına yoğunlaşmış ve 1516'da Froben Basımevi St. Jerome'ın dokuz cildini basmıştır fakat bu Erasmus için yalnızca bir başlangıç olarak görülmüştür. Froben, St. Augustine'ın 1506'dakinden daha iyi bir baskısını ihtiyaç olarak gördüğünde bu çalışmayı Erasmus'tan istemiştir. Erasmus, St. Augustine çalışmasında onun teolojisindeki eleştirel meseleler hakkındaki bakış açılarını, yorumlarını, mevcut perspektiflerini ve tahrif edilmiş metinlerden ayıran önemli noktalarını irdelemiştir. Fakat o, St. Augustine çalışmasını başka projeler de araya girdiği için 1529'a kadar bitirememiştir. Erasmus, Doğu Yunan Kilise Babalarına dikkat çekmeyi son derecede önemli görmüştür. Onun arkadaşına yazdığı bir mektubunda; "*Bütün ilgimi Yunan'a çevirdim, para kazanır kazanmaz yapacağım ilk şey birkaç Yunan yazar satın almak ve ondan sonra giysi satın almak olacak.*" dediği bilinmektedir. Erasmus, kendini Kilise Babaların eserlerine ve Yunan dilinin zenginlik ve doluluğuna kaptırmış ayrıca projesinde beraber çalıştığı J. Froben'i de ikna ederek desteğini almıştır. Antik Yunan bilgisi ve dili Latin Dünyayı yeniden sorgulamaya başlayınca Rönesans'ın yeni bilgisini etkilemiş fakat Batı'da pek çok ortodoks tarafından bölücülükle itham edildiğinden bu

---

¹⁰⁶ Dart, "Erasmus of Rotterdam & The Church Fathers"

dile şüpheyle bakılmıştır. Tüm bu süreç içerisinde Erasmus Katolik Kilisesi için bir hedef konusu olmuştur. Kilise, Erasmus'un ortaya çıkardığı ilk Kilise Babalarının İncil'le bağlantılı geleneğine bağlılığını belirtmesine rağmen onun perspektiflerinin, yorumlarının ve kaynakları kullanmasının aksine onunla çatışmaya girmiştir. Fakat bu durum Erasmus'u çalışmalarına devam etmekten alıkoymamıştır.¹⁰⁷

Erasmus, Origen'i yazarak çalışmalarına devam etmiştir. Origen'in bazı tartışmalı fikirleri kınanmasına rağmen Erasmus onun önemli bir ilahiyatçı ve ilk Kilisenin İncil yorumcusu olmasından dolayı ona değer atfetmiştir. Erasmus, Origen'in iyi bir takipçisi olarak bilinmektedir. Dünyevi yolcuğunun son yılı 1536'da Erasmus'un Origen sayısı yarım kalmıştır. Batı'da Hristiyanlar çok ihtiyaç duyulan Doğu Kilise Babalarını ortaya çıkardığı için Erasmus'a şükran duymuş ama aynı zamanda ortodoks çizgisinde bir bölünme meydana gelmiştir. Erasmus, Batı'da terkedildiğini öne sürdüğü ancak Kilise Babaları tarafından takip edilen teolojik meseleleri anlaşılır bir duruma getirmek için araştırmalarda bulunmuştur. O, doktrin ve disiplin alanlarında inancın özünün ne olduğuyula inanca karşı kayıtsızlık sorunlarının neler olduğu arasındaki ayrımı ortaya koymaya çalışmıştır. Erasmus, son yüzyıllarda bile ihmal edildiğini öne sürdüğü itikadi ve günah çıkarmayla ilgili metinlerin kaynağı olan ilk kredoları tartışarak açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. O, kredoların içeriklerini nadiren tartışmaya açmış fakat çok önemli gördüğü noktaları ısrarcı bir tutumla kanıtlamaya çalışmıştır. Onun bu yaklaşımı mevcut ruhban sınıfını karşısına almasına sebep olmuştur.¹⁰⁸ Başta Erasmus ve sonrasında onun takipçisi olan diğer hümanistler asıl kaynağına dönüş yapma iddialarıyla yalınlaştırılmış Hristiyan düşüncesini ortaya çıkarmak amacıyla olmuşlardır. Bu düşüncenin özünü ise Hristiyanlığın esas kaynağının Tanrı'nın sözlerinden müteşekkil olduğu kanaati oluşturmaktadır. Bu esas kaynağa Havariler ve ilk Hristiyan babaların yorumundan başka bir şey eklenemeyeceği konusunda hassas davranılmıştır. Hristiyan hümanistler kurtuluşun ancak İsa'ya ve onun ilahi görevine inanmakla mümkün olduğu inancını ortaya koymaya çalışmışlardır. İmanın ise Tanrı vergisi olduğu düşüncesi hakim olmuştur. Din ve ibadetin kişinin vicdan ve samimiyetiyle alakalı olduğu tezi öne sürülmüştür. İbadet şekillerinin ve diğer ritüellerin özel bir değeri olmadığını belirten Erasmus ve diğer hümanistler Papanın haçlı çağrılarına kulaklarını kapatmış, inanan insanın vicdanını Kilise'nin emirlerinden

¹⁰⁷ Dart, "Erasmus of Rotterdam & The Church Fathers"

¹⁰⁸ Dart, "Erasmus of Rotterdam & The Church Fathers"

üstün tuttuklarını ifade eden görüşler ortaya koymuşlardır. Tanrı ile kul arasında aracı kabul edilemeyeceğini belirten bu hümanistler, inancı Kilise'den bağımsız tutmuşlardır. Onlar için Kilisenin kutsama ayinleri sembolden başka bir şey değildir ve resimler ile azizlerden kalan şeylere ibadet etmek anlamsızdır. Erasmus, *Enchiridion Militis Christiani* adlı eserinde yeni Hristiyan düşüncesinin saflaşmış halini somut olarak ortaya koymaya çalışmıştır. Bu eser her yerde beklenmedik bir ilgiyle karşılanmış ve kısa bir süre içerisinde üç kez basılmıştır. Daha sonraları Luther'e büyük ilham veren düşüncenin kaynağı Erasmus'da görülmektedir. Bu dini devrimin başında Erasmus değil de Luther adının anılması ise Erasmus'un devrimci bir karakterde olmayışından kaynaklanmaktadır. Erasmus iyi bir eleştirmen olarak addedilmesine rağmen geçmiş ve gelenekle ilişkisini kesmek istememiş ayrıca ıslah çalışmalarının vaaz, eğitim ve ikna metotları sayesinde gerçekleşeceğine inanmıştır.¹⁰⁹ Böylece Erasmus reform için gerekli tüm çalışmaları ortaya koyarak ruhları hazırlamış, Luther ise uygulamaya geçerek devrime hareket kazandırmıştır.

Scognamillo'ya göre Rönesans ve Reformla birlikte "Gerçek" anlayışı değişerek, sağduyuya bağlı yeni bir "gerçek" ile "insan" dünyanın merkezi haline gelmiştir. Bununla birlikte gelenek ve kültür baskısından kurtulma ihtiyacı ile insan felsefesi, evrenin sırlarıyla karşılaşınca anlam kazanmıştır. Yeni anlamlar ve yeniden doğuş, esasında bir 'eskiye dönüş', antik medeniyetlere ve antik bilgiye dönüş olarak değerlendirilmiştir. Batı yüzyıllarca ayrı kaldığı kaynaklarına büyük bir heyecanla yeniden kavuşmuştur. Antik dünya; sanatı, dilleri, kitaplıkları, arşivleri, el yazmalarıyla yeniden diriltmiş ve Rönesansın, Ortaçağ skolastisizminin çemberini sarsması insanlara yeni bir heyecan kazandırmıştır. İncanın sömürülmesinden doğan baskı, zorlama ve insanlar arası ilişkilerin yozlaştırılması tepkiyle karşılanmıştır. İlk Hristiyanlığın yeniden keşfi insanı yüce bir güce bağlama umudu vermiş ve bu bağlılıkla birlikte insana sosyal sorumlulukları da hatırlatılmıştır. İnsanı ezen, sömüren bir çağa anlayışı ve insancıl olmayı öğütlemiştir. Bireyciliği, yalnızlığı değil, aynı inanç ve dünya görüşünde olanları bir araya toplayarak güçlü bir ses haline getirme vaadinde bulunmuştur.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ İnalçık, a.g.e., s. 162-163.

¹¹⁰ Scognamillo, a.g.e., s. 120-124.

1.2. Erasmus'un Katolik Kilisesi'ne ve Papalığa Yönelttiği Eleştiriler

Ortaçağ'da papalar, dini pozisyonlarının dışında seküler bir iktidar arzusu içerisinde, ne Papalık kurumunun Kilisenin başı olmasından ne de Avrupa'da en üst düzey derebeyi rolünden caymışlardır. Papaların çeşitli ülkelerin iç ve dış politikalarına dahi sıkça karıştıkları bilinmektedir. Papalığın krallar ve prenslerle benzer bir yaşam yarışı içerisinde olması da dini otoritelerini dünyevi kazançlara dönüştürmek olarak görülmüştür.¹¹¹ Kilisenin doğrularından şüphe etme cesareti kimsede olmadığı gibi olası bir başkaldırıda ise Kilisenin birliğinden çıkarılma korkusu ve verilen cezalar insanları suskunluğa itecek niteliktedir. Irklar ve sınıflar Katolik ruhuyla ortak bir itaatın çatısı altında birleşmişlerdir.¹¹²

Erasmus, Kilisenin otoritesini ve ruhban sınıfının yaptıklarını sorgulayarak dinde yalınlık arayışına girmiştir. O, bu yalınlık arayışının asıl nedenini Kilisenin dogmatik tutumları, yaşanan dinsel kargaşalar, bir yığın dinsel tören ve ritüeller ile gelenek içerisinde boğularak batıla bulaşmış olduğunu iddia ettiği toplumun sağduyusuzluğu olarak göstermektedir. Erasmus'a göre insanların akıllarını kullanmamalarının bir sonucu olan tüm bu yapaylıkların gerçek Hristiyanlıkla ve İsa'nın istedikleriyle alakası olmadığı gibi hepsi Katolik Kilisesi'nin asıl anlamını yok etmeye yöneliktir.¹¹³ Ünlü hümanist, ahlaki çöküntüye, haksızlığa ve hurafelerle örülü inançlara karşı çıkmış ve Kilise'nin değişmesi için mücadele etmiştir. Onun için reform, bağınazlık ve yozlaşmaya sıradan bir tepkinin çok ötesindedir. O, reformu dünya, insanlık ve Tanrı'yla ilgili kök salmış düşüncelerin gözden geçirilmesi ve yenilenmesi olarak değerlendirmiştir. Erasmus Kilisedeki maddi ve manevi yapının bozulmasıyla sesini duyurmaya çalışan en açık sözlü eleştirmenlerden biridir. Tüm Avrupa'da bilgisi ve Roma Katolik Kilisesi'ni tenkit etmesiyle ün salmıştır. Daha sonraları Kilise yaşamını eleştirerek beğenmediğini¹¹⁴ itiraf etse de sahip olduğu uzmanlık ve ünü Kilise yaşamına borçludur. Belki de böyle bir Kilise yaşamını bizzat tecrübe ettiği için daha objektif değerlendirmelerde bulunup yapmış olduğu gözlemlerle bazı gerçekleri açığa çıkarmıştır.

¹¹¹ Hakan Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, Fecr Yayınları., Ankara, 2001, s. 12-14.

¹¹² Zweig, a.g.e., s. 36-37.

¹¹³ Huizinga, a.g.e. s. 102.

¹¹⁴ Birkett, a.g.e., s. 74.

Erasmus, fitratına uygun bir hiciv kullanırken özünde çok önemli bir amacı vardır. Okuyucularını itaat ettikleri düşünceleri sorgulamaya yöneltirken, onlara direkt olarak meydan okumak yerine, ironiyle tenakuzları ortaya koymaya çalışmış, onların yargıları ile kendi şahsi fikirleri arasındaki varsayımsal uyumu şakacı bir üslupla yüceltmıştır. Ruhban sınıfında gözlemediği kaba dindarlığı, kibirliliği, açgözlülüğü, tembelliği, riyakarlığı ve ikiyüzlülüğü esprili bir tutumla ele almıştır. Tüm bu mizah ve ironinin arka planında, İsa'nın dünya görüşünde dile getirilen fikirler, kiliselerin karşısına çıkarılıyor ki Erasmus için birçok kilise ritüeli çoğunlukla saf niyetli bir iman sahibini esasında çok gerekli bir olgudan eksik bırakır. Bu olgu konuşan, iyileştiren, ölen ve yeniden dirilen İsa'nın yaşamına benzeyen hayatlar üzerinde yetki sahibi olma hakkıdır.¹¹⁵ Yani Erasmus'a göre İsa'yı örnek alan bir insan, onun yaşadığı gibi sade yaşamalıdır. Bu ise kişinin kendi yaşamı üzerinde söz sahibi, yetki sahibi olması anlamına gelmektedir.

Erasmus, 1511'de basılan kitabı 'Deliliğe Övgü' (The Praise of Folly) ile Kilisenin mevcut durumunu tenkit etmiştir. 'Deliliğe Övgü' kitabı Erasmus'un eleştirilerini söz ustalığıyla sergilediği bir eserdir. Avrupa'nın sosyal, politik ve dinsel çarpıklıklarına gösterilen bir isyan niteliğindedir. O, Deliliğe Övgü eseriyle halkın ve Kilisenin köklü bir değişime gitmesi gerektiğini topluma ilan edeceğini düşünmüştür. Eserin baş karakteri 'Stultitia' adı verilen 'delilik'tir. Diğer karakterler ise Erasmus'un çevresinde gördüğü çarpıklıklardır. Eser bir yandan Kilisenin ve toplumun kusurlarını nüktedan bir alayla tenkit ederken, diğer yandan gerçeklerin, erdem ve itibarın esas mahiyetini insanların idrakine sunmaktadır. Erasmus'un asıl amacı Hristiyan inancının yorumlarla kirletilen özünü tüm arılığıyla ortaya çıkarmaktır. Erasmus'un büyük ses getiren ve Kilise eleştirisinde en önemlisi olan bu eseri bazı dönemlerde, özellikle Parisli birtakım ilahiyatçı çevrelerce 1527 ve 1542 yıllarında yasaklı kitaplar listesine alınmıştır.

Ortaçağ Avrupası'nda batıl inançların oldukça fazla olması bütün Hristiyanların yaşamını kuşatmıştır. Bunda Kilisenin parasal menfaatleri ve Kilisenin temsilcileri olan ruhban sınıfının etkisi oldukça büyük olmuştur. Ruhban sınıfına verilen unvanların abartıldığı, azizlere tapınmaya dönüştüğü ve bu durumun ise Hristiyanlığı putperest bir din seviyesine düşürdüğü öne sürülmüştür. Erasmus'un eleştirilerinden birinin odak

---

¹¹⁵ James McConica, *Erasmus*, çev. Cemal Atila, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2004, s.98.

noktası budur. Ona göre azizlere tapınmanın gerçek manası onların erdemlerini hayata geçirmektir. Mesela Aziz Francis'i onurlandırmak isteyen bir kişinin onun gibi alçakgönüllü olmasını ve servet biriktirmeyi hor görmesi gerektiğini vurgular. O, şekilsel uygulamalardan kaçınmak gerektiğini belirtir. Bu bağlamda kutsallığın, dini ayin ve törenlerde değil ahlaki davranışlarda aranması gerektiğini öne sürmüştür. Erasmus'a göre ayinler doğru anlaşılırsa ancak ruhsal niteliklere yardımcı araçlar olarak kabul edilebilir.¹¹⁶ O, halkın özü unutup araçları kutsallaştırarak inancı yozlaştırdığını ve İsa hakkında söylenmesi çirkin sövgülere sessiz kalıp, Papaya nükteyle hafif bir söz söylenmesine tahammül edemez hale geldiğini şu sözlerle dile getirir: “*Çağımız insanının kulak hassasiyeti beni öyle şaşırtıyor ki, huşu uyandıran unvanlar dışında hemen hemen hiçbir şey duymaya katlanamıyor. Dahası inançları öylesine yozlaşmış insanlar var ki İsa hakkında ağza alınmayacak küfürlere ses çıkarmıyorlar da papaya ya da bir prene şaka yollu hafif bir şeyler söylemenize dayanamıyorlar, özellikle kendi çıkarlarına dokunuyorsa. (...)*”¹¹⁷ Erasmus'un bu konuda kabul edemediği bir husus da onlara bahşedilen tanrısal unvanlar ile en zorba olanların bile Tanrılar katına çıkmak için düzenlediği resmi törenler ve bir tanrı heykeli gibi meydanlara dikilen tunç heykellerdir.¹¹⁸ Erasmus'un, azizlerin heykellerine tapınmayı kınayan sözleri ise şunlardır: “*(...) ahmaklar ve kalın kafalılar Tanrılar yerine onların heykellerine tapınmaya başlayınca, bizim kültürümüz zaman zaman ağır hasarlar uğruyor.*”¹¹⁹

Erasmus'un şikayetçi olduğu noktalardan biri de her yörenin kendilerine ait birer aziz ilan etmesi, her azize olağanüstü güçler atfedilmesi ve her birinin kendine has tapınma şekilleri olduğudur. Erasmus, bunlardan birinin ağırlara deva olması, birinin kadınların doğum anında sağ tarafından durması, birinin çalınmış bir malı bulmaya aracılık etmesi, birinin felaket anında kurtarıcı rolünde olması, bir diğerrinin ise hayvanları kollaması gibi inançları ironik bulur. Tanrıyı (Oğul İsa) doğurduğuna inanılan Bakire Meryem'in bile öylesine abartıldığını, cahil insanların ona neredeyse oğlundan daha fazla üstün güçler bahşettiğini şaşkınlıkla dile getirir.¹²⁰ Erasmus'un son olarak belirttiği bir husus ise ruhban sınıfının mensuplarına *bizim efendimiz* diye saygınlıkla hitap edilmesidir. Bu hitap şekli onların kendilerini Tanrı'ya en yakın

¹¹⁶ Birkett, a.g.e., s.75,76.

¹¹⁷ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.34.

¹¹⁸ Erasmus, *Deliliğe Övgü* s.86.

¹¹⁹ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s.144.

¹²⁰ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s.124.

insanlar olarak görmeleri anlamına gelir.¹²¹ Avrupa’da krallar ve prensler için kullanılan unvanların birçoğu dünyevi hakimiyetleri olan papalar için de kullanılmıştır. Erasmus bazen papalara doğrudan bir eleştiri getirmekten sakındığı için bunu dolaylı olarak ya da prensler üzerinden örnekler vererek yapmıştır. Ona göre eğer birilerine onursal unvanlar bahşedilecekse bu onlara görevini anımsatacak türden olmalıdır. Yani dalkavukça olduğunu belirttiği *meşhur, yenilmez, muzaffer, muhteşem, ekselansları, kutsal majesteleri* veya *Tanrımız yerine; en onurlu, en temiz, en bilge, en merhametli, en faydalı, en sağduyulu, en ölçülü* gibi sıfatlar kullanılmalıdır. Erasmus, mesela Papa’ya onu onurlandırmak için söylenen *Kutsal Efendimiz* hitabını işittiğinde Papa’nın bunu hangi yolda üstün olması gerektiğini ve en üstün niteliklerinin hangileri olduğunu düşünmesi gerektiğini, aksi halde büyük bir mülke ya da hakimiyete sahip olmakta bir kutsal üstünlük aramamasını belirtmektedir. ‘*Tanrımız*’ diye hitap ediliyorsa bunun sadece Tanrısal bir kudretle Tanrı’nın örneğine yaraşır bir şekilde yöneten biri için kullanıldığını anımsaması gerektiğini hatırlatır. Ona göre ihtişamlı unvanlar karşısında kişi kendisinin bu kriterlerde üstün olduğuna inanmayıp bunu bir nasihat olarak almalı ve bir gün bu niteliğe layık olma amacı içinde olmalıdır.¹²² Erasmus’a göre özünden uzaklaşmış Hristiyan halkı eğer dini, din tüccarı haline gelmiş kişilerden değil de gerçek kaynağından öğrenmiş olsaydı böylesine batıl bir toplum olmaz ruhban sınıfının mensupları böylesine gereksiz kutsallaştırılmış olmazdı.

Erasmus’un bir eleştirisi de dini ellerinde tutan Ortaçağ din adamlarının kutsal kitapta yapmış olduğu tahrifatlardır. O, İncil’in Kilise Babalarının yorumlarına dönerek yeniden gerçek anlamını bulacağına inanmıştır. Erasmus, Jerome’ın metinlerinin cahil teologlar tarafından tahrifle kalmayıp mahvedildiğini belirtir. Jerome’ın yazılarında kirletilmiş ve düzmece olduğunu belirttiği pek çok paragraf yakalamıştır. Tüm bunlar Erasmus için Hristiyanlık dinini bulandıran unsurlardır.¹²³ Üstelik ona göre bu teologlar çeşitli sırları aydınlatmak yerine bazı harflerle hesaplar yapıp ilgileri saçmalıklar üzerine çekmek için yoğun bir çaba içerisindeyler. Erasmus, onların hiçbir zaman kutsal kitabın manevi anlamını öğrenme çabasına girmemiş kişiler olduğunu belirtir.¹²⁴ O, Hristiyan halkının insanlar tarafından yapılan kanunların ezici yükü altında belinin

---

¹²¹ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s.182.

¹²² Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, çev. Tufan Göbekçin, Öteki Yayınları, Ankara, 2000, s. 106-108.

¹²³ McConica, a.g.e., s. 55.

¹²⁴ McConica, a.g.e., s. 83.

büküldüğünü ve bu insanların dogmatik fikirlerin altında soluksuz kaldığını öne sürer. Bununla birlikte Roma piskoposluğunun hizmetkarları olan zalim diye nitelendirdiği dilenci keşişlerin halkın zihnini bilinçli olarak bulandırdığı gibi zulümden de beri kalmadıklarından şikayet eder. İsa'yı çemberin dışında bırakarak uydurdukları yeni küstahça dogmaları vaaz etmeye başladıklarını ortaya koyar. Tüm bunları sert bir şekilde eleştiren Erasmus'a göre bu ve benzeri şeyler hakikati yok etmektir. Erasmus, bu yapılanları kötülük olarak adlandırıp, yapılan kötülükleri ise Hristiyan dindarlığının kıvılcımlarını söndürecek saikler olarak görmektedir.¹²⁵

Erasmus'a göre bazı filozofların yorumları öyle üstün tutulmuştur ki hitabet sanatıyla İsa'nın Kilisesine kötülükler getiren bir hırsla ağız dalaşı zevkine dönüşmüştür. Erasmus'a göre bu hususta daha ileri gidilerek filozoflar Tanrı derecesinde kutsallaştırılmış ve otoriteleri İsa'nınkinin önüne geçmiştir. Hristiyan dünyası bu yorumlarla İsa'nın doktrinlerini bağdaştırabilmek için büyük çaba harcamıştır. Bu durum Erasmus için ateşle suyu karıştırmak gibidir yani İsa'nın doktrinlerini el verdiğince eğip büküp medeni hukukla birleştirmek büyük bir hatadır. Bu kanunların tefeciliği normal karşıladığı, daha adil olduğu gerekçesiyle savaşa teşvik ettiğini Erasmus şu sözlerle ifade eder: “ *Sonunda İsa'nın öğretileri mantıkçıların, sofistlerin, astronomların, hatiplerin, şairlerin, filozofların, avukatların ve soyluların bilimiyle öylesine kirletiliyor ki, bir insan, hayatının büyük bir kısmını kutsal kitabı araştırarak zaman bile bulamadan geçirebiliyor; oysa o kutsal kitapla sonunda tanıştığında o kadar çok sayıda dünyevi fikri benimsemeye başlıyor ki ya İsa'nın öğretilerine küsmesi ya da onları aklına ve daha önce öğrendiklerine uyarlaması gerekiyor. (...)*”¹²⁶

Erasmus *Deliliğe Övgü*'sünde kibirli din adamlarının, uydurma masalların içinde kaybolduğundan, bir kez olsun baştan sona ne İncil'i ne de Pavlus'un mektuplarını okuduklarından bahseder. Ona göre üstelik bunlar kendilerini Kilisenin temel taşları olarak görmekte, eğer onlar olmazsa Kilisenin çökeceğine inanmaktadırlar. Kutsal metinleri isteklerine göre değiştirmekten mutlu olurlar, kendi yargılarının çok önemli olduğunu hatta bazı durumlarda papalık kararlarından bile üstün tutulması gerektiğini talep ederler. Beğenmedikleri ya da kendi düşünceleriyle örtüşmeyen düşünceleri tekzip

¹²⁵ McConica, a.g.e., s. 106.

¹²⁶ Erasmus, *Savaşa Karşı*, çev. Pelin Korkmaz, Zeplin Yayınları, İstanbul, 2014, s. 49-50.

edip karalama çabalarına girerler. Erasmus onları şu sözlerle tanımlar: “(...) öyle fütursuzca böbürleniyor ve kendilerini alkışlıyorlar ki, bu tatlı maskaralıklarla gece gündüz öyle meşguller ki, azıcık vakit bulup da bir kez olsun şöyle baştan sona ne İncil’i okuyabiliyorlar ne de Paulus’un mektuplarını. Okullarında böyle budalalıklarla zaman öldürürken, Şairlerin eserlerinde okuduğumuz şu Atlas’ın göğü omuzlarına almasına benzer şekilde, bütün kilisenin kendi mantıksal çıkarımlarının mihverine dayandığına, yoksa çöküp gideceğine inanıyorlar. Hele bir de kutsal metinleri sanki balmumundan tabletlermiş gibi keyiflerince bozup şekil verirken, inanamazsınız, ne kadar mutlu oluyorlar; birkaç skolastik düşünürün imzasını taşıyan yargılarının gerek Solon’un yasalarından bile önemli sayılması gerektiğini söylerken, gerekse papalık kararlarından bile üstün tutulmasını talep ederken, ya da dünyanın bir numaralı sansürcüleri kesilip kendilerinin apaçık ya da üstü kapalı çıkarımlarıyla tam tamına örtüşmeyen bir düşünce olursa anında tekzip isterken, tekzip verilmediğinde de şöyle kehanetlerde bulunurken: ‘Bu önerme bir rezalet; şu pek saygısızca; o dalalet kokuyor, bu ise kulağa pek iyi gelmiyor.’”¹²⁷ Erasmus’a göre onlar kendi söylediklerinden farklı düşünenleri veya bir şüphe içerisinde bulunanları Hristiyanlıktan derhal aforoz etmeye hazır dırlar. Kendi eserlerini koca mühürlerle yayımlayarak kutsiyet kazandırmakta ve olası eleştirileri bertaraf etmektedirler. Çıkarları uğruna öylesine ayrıntılı cehennem tasavvurlarında bulunurlar ki sanki bizzat oraları gezip görmüşlerdir.¹²⁸

Erasmus, kibirli din adamlarının bir teoloğa yakışmayacak şekilde kekeleyerek, kaba ve baştan savma konuşmaları hakkında şunları söyler: “Ben bunların özellikle kaba ve baştan savma konuşmalar yaptıklarında kendilerini ilahiyatçı sanmalarına hep kahkahalarla gülmüşümdür, o sırada öyle kekeleyerek konuşurlar ki, karşısındaki de kekeme değilse asla anlayamaz; sonra bir de bu konuşmayı sıradan halkın erişemeyeceği bir zirve olarak nitelerler. Gramercilerin kurallarına uymaya zorlanırsa, bunun kutsal metinlerin onuruna yakışmayacağını söyleyerek reddederler. Sadece kendilerinin hatalı konuşma yapma hakkına sahip olması gerçekten ilahiyatçıların üstün bir ayrıcalığı gibi görünebilir, ama bu ayrıcalığı aslında bütün amelelerle paylaşmaktadırlar.”¹²⁹ Erasmus onları anlamak için ancak karşısındakilerin de kekeme olmaları gerektiğini söyler. Aslında onun dillerindeki kekemelikten kastettiği;

¹²⁷ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 178.

¹²⁸ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 180.

¹²⁹ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 181-182.

zihinlerindeki bozukluğu ima ederek onları da ancak zihni ve fikriyatı cahil insanların anlayıp, kabul edeceğidir. Bu teologlara gramercilerin kurallarına uymaları gerektiği hatırlatıldığında ise bunun kutsal metinlere yaraşmadığını iddia ederek kendilerinin hatalı konuşma hakkına sahip olduklarını söyleyerek bunu üstün bir ayrıcalık olarak kabul etmelerini ironik bulur. Erasmus'a göre bu kişiler aslında bu tür bir ayrıcalığı tüm yaşamlarına yayma eğilimi içerisindedirler. Erasmus, hatalı konuşma ile Latincedeki yanlış kullanımlara göz yumulduğunu ve bu yanlış kullanımların saf dinin bulandırılması anlamına geleceğini vurgulamaktadır. Ünlü filozof, bu din adamlarının kiliselerde bağıra çağıra okudukları kutsal kitap ve duaların anlamlarını dahi bilmediklerini, kutsal metinlerden veya İsa'nın adının anlamından şifreler çıkararak kehanetlerde bulduklarını ve insanları şaşkınlığa uğratmaktan büyük keyif aldıklarını söyler.¹³⁰ Erasmus'un mensubu olduğu kurumlara karşı vermiş olduğu mücadele oldukça ironiktir. Kilise Erasmus'un eleştirilerinden rahatsızlık duymuş fakat kendi yanlışlarının da farkında olduğu için hem onun kaleminden korkmuş hem de bir yaptırım da bulunmaktan çekinmiştir. Erasmus ise İsa'nın öğretisi ve işaret ettiği yaşamda bir ılımlılık görmeseydi bu kurumları daha keskin bir şekilde tenkit edebileceğini belirtmiştir.

Papa, XVI. yüzyıla kadar Papalığın diğer bölümlerinde olduğu gibi, başpiskoposları, piskoposları ve manastır başrahiplerini tayin etmede önemli bir güç idi. Bu onlar için maddi birer kazanç anlamı taşır. Atama yapılması lüzumlu mevkiler boş bırakıldığı süre içinde oraya ait bütün gelirler Papalığa aktarılırdı. Eleştiriye tabi tutulan Kilise hiyerarşisinin para kazanma fırsatlarından biri de Papa'nın yetkisi altında 'günahların tutulması' mekanizmasıdır. Belli suçlara karışmış olanlar af için Kiliseye ödeme yapmak zorunda bırakılmış aksi takdirde aforoz tehdidine maruz kalmıştır. Aforoz tehdidi sadece af belgesi sayılan endüljans için değil, din adamları ve Kilise etkinlikleri için toplanan vergiler ile ödemelere direnenler için de geçerli olmuştur. Zenginler Kilisedeki birçok kuralı bir miktar para karşılığında bir tarafa bırakabilmiştir. Alaycı sözlerle Papalığı ve manastırları hedefleyen Erasmus'a göre bir başka dinsel saçmalık ise endüljanstır.¹³¹ İnsanların Arafta geçirecekleri zamanı çeşitli hesaplamalarla ölçüp, bir miktar para karşılığında işledikleri günahların bağışlandığını sanmaları ona göre akıl dışıdır. Erasmus'un sahtekar olarak nitelendirdiği bazı azizlerin

¹³⁰ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 193.

¹³¹ Birkett, a.g.e., s. 30.

birtakım tılsımlı işaretlerle dualar uydurarak kendilerine başvuran insanlara servet, yüksek mevkiler, zevkler, bolluk, sağlıklı yaşam, uzun ömür, dinç bir yaşlılık ve en nihayetinde İsa'nın yanında tahsis edilmiş bir yer vaat etmelerini o, tamamen kendilerini eğlendirmek, aynı zamanda kazanç sağlama amaçlı görmektedir. Yaşamı boyunca yalan yere yemin etmiş, sefahat, sarhoşluk, hainlik, vefasızlık, kavga ve katliam içinde geçirmiş nice tüccar, asker veya yargıç para karşılığında Kiliseyle yapılan bir antlaşma sonucu tüm günahlarını affettirmiştir ve pirüpak sayılmıştır. Erasmus, Kilisenin affıyla yine alay ederek bu affedilenlerin yeni bir günah çarkına dahi silbaştan katılabileceklerini şu sözlerle ifade eder: *“İşledikleri günahların bağışlandığı hayaline kapılıp kendilerini tatlı tatlı kandıranlara ne diyeceğimi bilemiyorum; ya da Arafta geçirecekleri zamanı su saatiyle ölçenlere, matematiksel bir levhadan hesap ediyorlarmış gibi hiç hata yapmadan yüzyılları, yılları, ayları, günleri, saatleri sayanlara. (...) sahtekar bir azizin sırf kendisini eğlendirmek ya da kazanç sağlamak maksadıyla uydurduğu belli birtakım tılsımlı işaretlere ve dualara bel bağlayıp kendilerine her şeyi vaat edenlere, örneğin servet, yüksek mevkiler, zevkler, bolluk bereket, sürgit sağlıklı yaşam, uzun bir ömür, diri bir yaşlılık ve en sonunda gökte İsa'nın yanı başına tahsis edilmiş bir yer (...) Örneğin bir tüccarı, bir askeri, bir yargıçı düşünelim; eşek yükü gibi yağmalarından sadece bir tek sikke feda ederse Lerna bataklığına dönmüş yaşamının bir kerede pirüpak olacağına inanır, yani onca yalan yere yemin, onca sefahat, onca sarhoşluk, onca kavga, onca katliam, onca sahtekarlık, onca vefasızlık, onca hainlik adeta bir antlaşmayla affedilebilecektir, hatta öyle affedilebilecektir ki, kendisi tamamen serbest halde yeni bir günah çarkına silbaştan katılabilecektir (...)*¹³²

Erasmus, Hristiyan dünyasında insanların hurafelerle mutlu olduğundan, rahiplerin de elde edecekleri kazancın farkında olduğundan hiç vicdan azabı duymadan onları kandırmaya devam ettiğinden bahseder. Ancak Erasmus, bir bilgenin çıkıp da doğruları bütün çıplaklığıyla söylemeye kalksa yani; iyi yaşayan bir insanın kötü ölmeyeceğini, günahlardan kurtulmanın yolunun gözyaşı, uykusuz geceler, dua, oruç ve değiştirilen bir yaşam olduğunu homurdansa bu ölümlülerin ruhlarının büyük bir boşluğa düşeceğini belirtir. Ona göre bu durum aynı zamanda Kilisenin öfkesiyle karşılaşmak demektir. Erasmus'un bu hususta söyledikleri: *“İşte Hristiyanların günlük*

---

¹³² Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 122-123.

yaşamı dünyanın ne tarafına gitseniz bu tür kaçıklıklarla kaynar; ama bundan elde edecekleri kazancın farkında olan Rahipler hiç vicdan azabı çekmeden bütün bunları hoş görür ve destekler. Bu arada nefretlik bir bilge çıkıp da doğruyu bütün çıplaklığıyla söylemeye kalkarsa, yani iyi yaşamışsan kötü ölmezsin; günahlarından kurtulmanın yolu, bağışladığın şu azıcık meblağa kötülüklerden ettiğin nefretini de eklemektir, ayrıca gözyaşlarını, uykusuz gecelerini, dualarını, oruçlarını ve de değiştirdiğin bütün yaşam tarzını; Azizini yaşamını kendine örnek alırsan, onun tarafından kutsanırsın gibi (...)"¹³³

Erasmus, dini konularda vaaz verenlerin, menfaatleri uğruna çoğu zaman prenslerin yararına güzel sözler söylemeye çalıştıklarını, bir eleştiri getirilmesi gerekiyorsa bunu büyük bir dalkavukluk haline getirerek ifade ettiklerini söyler. O, 'kraliyet papazları' olarak bilinen papazların da birer dalkavuk olduğunu, prenslere samimi ve dostça önerilerde bulunmadıklarını, kendilerinin en ufak bir çıkarı uğruna ortak çıkarlara hizmet eden araçları ihmal ettiğinden bahseder. Prensler için dayanaklarını kendi ilham kaynaklarından değil, onun çorak arazilerinden aldıklarını belirtir. Erasmus bu konudaki gerçekleri şöyle dile getirmektedir: *"Dini konularda vaaz verenler dahi, çoğu zaman prensin ve kendi davasının yararına güzel sözler söylemeye çalışarak, yağcılık yaparlar ya da kimi eleştiriler getireceklerse, bunu o en büyük dalkavukluk haline gelecek biçimde ağızlarına alırlar."*¹³⁴ *"Papazlar dalkavuktur (...)* Tek kurtuluş ümidi kalmıştı, fakat artık o da yok: Elbette ki sıradan insanların *"kraliyet papazları"* olarak adlandırdığı kimseleri kastediyorum. Samimi ve sağduyulu iseler, mutlaka hoşlandıkları en büyük gizlilikte prence dostça ve samimi önerilerde bulunabilirlerdi. Fakat her kişi kendi çıkarı doğrultusunda hareket ederken, ortak çıkarlara hizmet eden araçların ihmal edilmesiyle sık sık karşılaşırız."¹³⁵ Erasmus, ayrıca din adamlarının prensleri kullanarak topladıkları vergilerden söz eder. Bahsettiği bu vergi gelirlerinin büyük bölümü 'kan emiciler' olarak adlandırdığı papazlara ancak küçük bir kısmı prenslere ulaşmaktadır. Halkın en yoksul kesimleri tarafından temel ihtiyaçlar olarak tüketilen mısır, ekmek, bira, giyecek gibi şeylere mümkün olabildiğince az vergi koyulması gerektiğini fakat en ağır vergilerin bunlardan tahsil

¹³³ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 127.

¹³⁴ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 104.

¹³⁵ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 105.

edildiğini belirtmektedir.¹³⁶ Erasmus'a göre güç ve zenginliğin ağına düşen Papa ve piskoposlar yüzünden Hristiyanlıkta servete addedilen onur Tanrısızlar tarafından bile addedilmemiştir. Ona göre ruhani ya da dünyevi her şey sadece daha büyük bir servet uğruna yapılmaktadır. O, Hristiyanların malları üzerinde ne kadar büyük bir hakimiyete sahipse o derece övündüğünü belirtir. Erasmus, bir piskoposun piskoposluğuyla beraber başka bir egemenlik kurmadıysa kendisini piskopos olarak görmemeye başladığını; bir başkeşişin başkeşişliğiyle lordlara yakışır bir pederlik elde edemediyse otoritesinin zayıf olduğu kaygıları içine düştüğünü belirtir. Ünlü hümanist, otoriterliğin servetle ölçüldüğü böyle bir yarış içerisinde bu din adamlarının yaptıklarından hiç de utanmadıklarını ve asıl güzelliğin tüm kapılarını kapattıklarını belirtir. Açgözlülük, hırs, ayaklanma, ihtişam, gösteriş ve saltanatta yapılan suiistimallerle Tanrısızların bile geride bırakıldığını söyler.¹³⁷

Erasmus; papalar, kardinaller ve piskoposların kuşandıkları elbiseler ile Hristiyanlığı sembolize eden eşyaları üzerinden bunların ne anlama geldiğini örneklendirerek onlara asıl görevlerini hatırlatır. Erasmus, piskoposların giydiği keten giysiler ile bembeyaz kaftanın baştan sona masum bir yaşamı simgelediğini; tepesine bir düğüm atılarak birbirine bağlanmış iki külahlı başlığın anlamının hem Eski hem de Yeni Ahit'in mutlak bilgisine erdiğini, eldivenlerle korunan ellerinin anlamının saflık ve her türlü dünyevi yaşamdan uzak durmak ve böylece kutsal ayinleri riyasızca yerine getirebilmek olduğunu, asanın anlamının kendilerine kayıtsız şartsız emanet edilen sürüye gözlerini bile kırpmadan bakmak olduğunu ve önlerinde tuttukları haçın anlamının bütün insani tutkulara karşı kazanılan büyük zafer olduğunu hatırlatarak onları hüznü ve daha kaygılı bir yaşama davet eder. Onları, *Piskopos* kelimesinin anlamının emek, kaygı, dertlenme olduğunu unutup, sürünün sorumluluğunu ya İsa'ya ya da *biraderlerine* ve *vekillerine* bırakan 'kör biliciler' olarak tanımlar. Erasmus, havarilerin yerine geçmiş kardinalleri de havarilerin sergilediği örnek davranışlara çağırır. Giydikleri beyaz cüppenin yaşamdaki en yüce ve en kusursuz masumiyeti yansıttığını, içindeki mor giysinin Tanrı'ya kavurucu bir aşkla bağlılığı, üstlerindeki geniş ve ferah dökümlü pelerinin herkesin imdadına koşmayı öngören sonsuz şefkati, öğretmeyi, teşvik etmeyi, ferahlatmayı, savaşlarda arabulmayı, soysuz yöneticilere karşı durmayı, kanları servet uğruna değil, İsa'nın sürüsü uğruna seve seve akıtmayı öngören

¹³⁶ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 130.

¹³⁷ Erasmus, *Savaşa Karşı*, s. 51-52.

şefkati temsil ettiğini hatırlatır. Havarilerin görevini devralanların paraya pula ihtiyaç duymamalarını ve havariler gibi çilekeş ve kaygılı bir yaşam sürmeleri gerektiğini belirtir. İsa'nın görevini devralan en yüce din adamları olarak bilinen papalara gelince; Erasmus onları Kilisenin en vahim düşmanları olarak görür. *Zındık* diye adlandırdığı bu papaların İsa'nın unutulmasına sessizce göz yumarak kazançları uğruna dinin yayılmasına engel oluşlarını, zoraki yorumlarla İsa'nın öğretisini yanlış tanıtmak ve yozlaşmış yaşamlarıyla onu katletmek anlamına geldiğini vurgular. Hümanist Erasmus, papaları İsa'nın yaşamına benzer; yoksul, emek dolu, bilgi dolu, çarmıha gerili, dünyevi yaşamı küçümseyici bir yaşama davet eder. İsa'nın onlar için söylediği '*veryüzünün tuzu sizsiniz*'¹³⁸deki *tuz*'a Erasmus ironiyle; servet, saygınlık, saltanat, zafer, mevki, muafiyet, vergi, atlar, katırlar, hizmetkarlar ve daha nice zevkler sığdırır. O, Papalıktaki onlarca katip, kopyacı, kayıt tutucu, avukat, girişimci, yazman, katırcı, seyis ve bankerleri Papalık makamına yük olarak görür. Erasmus'a göre papalar da görevlerini Petrus ve Pavlus'a devredip şaşaalı işler peşinde yan gelip yatmaktadırlar. Erasmus, Papalığın artık halka vaaz verme işini zor bulduğunu, kutsal metinleri yorumlamayı alimlere bıraktığını, dua etmeyi vakit kaybı olarak gördüğünü, gözyaşı dökmenin zavallılık, muhtaçlığın küçük düşürücü, yenilmenin aşağılayıcı, çarmıha gerilmenin ise yüz kızartıcı haller olarak görmesini kınayarak gözler önüne serer. O, papaların sadece yasaklamalar, aforozlar ve lanetlemelerde cömert davrandıklarını belirtir. Erasmus İsa'nın tevazu ve barış öğretisine karşın miras ve servet uğruna kılıç ve ateşle savaşa tutuşup sel gibi Hristiyan kanı akıtılmasını utanç verici bulur.¹³⁹

Rahipler ve dilenci keşişler de Erasmus'un eleştirisi oklarından nasibini almaktadır. Erasmus'a göre bunlar, zavallı halkı sindirip gereğinden çok daha fazla vergi alabilmek için kutsal metinleri çıkarlarına göre kullanan din sömürücüleridir. Tuhaf dualarını mır mır okumakla görevlerini hakkıyla yerine getirdiklerini sanan bu adamların okudukları şeyleri kendilerinin bile anlamadığını şu sözlerle ifade etmektedir: "*Rahipler takımına gelirsek (...), nasıl da cengaverce koruyorlar aşar vergisi haklarını, kılıçlarla, mızraklarla, taşlarla ve ellerine geçirdikleri bütün silahlarla nasıl da canhıraş savaşıyorlar; bazıları nasıl da baştan sona göz kesilmiş, zavallı halkı sindirip hakları olandan daha fazla vergi koparmaya ikna etmek için eskilerin metinlerinden birtakım bilgiler elde etmeye bakıyor. Buna karşılık halka borçlu oldukları hizmete dair*

¹³⁸ Matta 5:13

¹³⁹ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 206-214.

ne çok şey okumaları gerektiğini akıllarına bile getirmiyor. En azından şu tıraşlanmış kafaları bile, bir rahibin bu dünyanın bütün tutkularından arınması ve sadece göksel alemi düşünmesi gerektiğini kendilerine anımsatmıyor. Buna karşın bu şen şakrak adamlar o tuhaf dualarını sırf görev icabı mır mır okudular mı, bütün görevlerini hakkınca yerine getirdiklerini söylüyorlar (...) merak ediyorum acaba bunları bir tanrı işitiyor mu ya da anlıyor mu, baksanıza bas bas bağırarak söyledikleri duaları kendileri de ne işitiyor ne de anlıyor.”¹⁴⁰

Erasmus, vaftiz törenlerinde edilen yeminlerin hiçbir anlamı yokmuş gibi dindarlık işini sıradan halktan bekleyen, laik rahiplerin görevlerini papazlara, papazların keşişlere, muhafazakar olmayan keşişlerin muhafazakar keşişlere, onların da dilenci rahiplere devretmelerini eleştirmektedir. Her üst düzey din görevlisinin dini ritüel ve görevlerini bir altındakine devretmesiyle ortada uygulanan din diye bir şey kalmadığını şu sözleriyle belirtmektedir: “(...) Rahip olanlarla laikler arasında ortak bir nokta vardır; ekinlerini hasat etme zamanı geldi mi, hepsi gözlerini dört açar, her biri hukuk uzmanı kesilir. Buna karşın sırtlanacak bir yük oldu mu, bunu başkasının omuzlarına yıkmayı da çok iyi bilirler, top gibi elden ele geçiriverirler. Laik Kralların, kraliyet hizmetlerini vekillerine devretmesi, vekillerin de bunu kendi vekillerine havale etmesi gibi, tevazu gösteriyorlarmış gibi dindarlık işini sıradan halka bırakırlar. Halk ise bu işi ulema denen adamlara devreder, sanki kendilerinin kiliseyle hiçbir ilgileri yokmuş ve vaftiz törenlerinde edilen yeminlerin hiçbir anlamı yokmuş gibi. Bundan başka adeta İsa'ya değil de bu dünyaya adanmışlar gibi kendilerini laik olarak adlandıran Rahipler ise görevlerini papazlara devreder; Papazlar keşişlere; muhafazakar olmayan Keşişler muhafazakar keşişlere; sonra hepsi birden dilenci rahiplere. Dilenci Rahipler de alır bunu Carthusienses'e (11. yüzyılda Fransa'nın güneydoğusundaki Chartreuse vadisinde kurulan bir tarikat. Bu tarikat üyeleri kendi başlarına çalışır, yer, dua eder (...), bir tek Pazar günü ya da önemli bayramlarda bir araya gelirler. Nefsin isteklerini kırmak için benimsedikleri çeşitli ritüelleri vardır.) devreder. Carthusienses ise dini kendi arasında öyle bir gömer ve gizler ki, bir daha ortalıkta zor görürsünüz. Aynı şekilde papalar da mali hasatlarını toplamaya büyük hassasiyet gösterdiklerinden, havarilere özgü emek isteyen görevleri piskoposlara yüklerler, piskoposlar da bunu kilise papazlarına, kilise

---

¹⁴⁰ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 215-216.

papazları da vekillerine, vekiller de dilenci kardeşlerine aktarır. Dilenciler de alır bunu, koyunların yünlerini kırkanlara verir."¹⁴¹

Erasmus *Sofu* ve *keşiş* olarak adlandırılan ve neredeyse hemen her yerde bitiveren bu insanların aslında dinden fersah fersah uzak olduğunu belirtmektedir. İnsanlar artık bunlardan öyle öğrenmişlerdir ki tesadüfi bir karşılaşma bile uğursuzluk sebebi sayılmıştır ama buna rağmen onlar kendileriyle gurur duymaktan imtina etmemişlerdir. Ünlü filozof, ayrıca onların *günah çıkarma* ile herkesin sırlarını bildiğinden kimsenin onları küçümsemeye cüret edemediğini tespit etmektedir. Erasmus bu kişilerin insanların sırlarını ifşa etmenin günah olduğunu bilmelerine karşın biri çıkıp da bunlara bir dokundurmada bulunsa hemen intikam almak için çeşitli yollarla sırları açık ettiklerini ortaya koymaktadır. Erasmus bununla birlikte onların okuma ve yazmalarının olmadığını, gerçek dindarlığın kara cahillik olduğuna inandıklarını belirtir. Kara cahiller olarak tanımladığı bu din adamlarının, havarilerin yaşam tarzını sunduklarını iddia ettiklerini, yoksulluğu kutsadıklarını ama insanlara musallat olarak rahatsızlık verdiklerini anlatır. Erasmus'un ifadeleriyle onların yaptıkları her iş belli bir reçete dahilindedir; ayakkabılarına attığı düğüm sayısı, taktıkları kuşağın rengi, kaç farklı tarz elbise giyildiği ve bunların kumaş türleri, kuşakların genişliği, kukuletalarının kaç çuval genişlikte olduğu, kaç saat uyuyacakları vs. bu matematiksel işlemlerden birini eksik yapsalar affedilmeyecek bir günaha gireceklerini sanırlar. Erasmus, eşitlik adına yapılan bu takıntı ve hurafelerin esasında farklı bedenler ve ruh halleri göz önünde bulundurulduğunda tam bir eşitsizlik olduğunu vurgulamaktadır. Havarilerin hoşgörüsünü kendilerine meslek edinmelerine rağmen birbirlerinin rütbesini küçümsemelerini, farklı kullanılan bir kuşak ya da cüppenin renginde ton farkının olmasının birbirlerine girme sebebi olmasını oldukça ironik bulur. Bazılarının ise öldürücü bir zehirmişçesine paradan kaçtığını ama aynı hassasiyet başka bir yasak söz konusu olduğunda ölçü dahi tanımadıklarını yani yasakların ve günahların da keyiflerine göre değiştiğini belirtir. Erasmus aslında bunların dertlerinin İsa'ya benzemek olmadığını, birbirlerine benzememek olduğunu söyler. Üstelik bunların hepsine sadece Hristiyan demek yetmiyormuş gibi Katolik Kilisesi çatısı altında farklı isimlerde sayısız dinsel örgüt kurmuş olmalarını, her birinin kendine özgü kuralları ve

---

¹⁴¹ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 216-217.

kılı kırk yaran ayrıntıları olduğunu sıralar.¹⁴² Erasmus, giderek çoğalan dinsel örgütlerin rahipler arası kavgalara, mezhep bölünmelerinin ise mezhep kavgalarına sebebiyet verdiğini şu sözleriyle ifade eder: “*Ne yazık ki rahipler kurulundan hiç kimse piskoposla uyuşamıyor ve bunlar kendi aralarında hiziplere ayrılmışlar. Başka bir rahiple kavgalı olmayan rahip sayısı ne kadardır? Pavlus, Hristiyan’ın Hristiyan’la kavgalı olması cehennemlik dediği halde neden rahiplerle rahipler, piskoposlarla piskoposlar kavga içindeler?... Dindarlığın dindarlıkla yıkıldığı yerden ne umabilirim ki? Burada çok sayıda mezhep tarafgirliği var. O kadar çok isim, çalışma ve seramoni mevcut ki, belli bir uzlaşmaya varılamıyor, herkes sadece birilerinden haz ediyor, diğerleri dışlanıyor ve birbirlerinden nefret ediyorlar. Hatta aynı tarikat içinde dahi farklı bölünmeler yaşanıyor (...) fakat aralarında anlaşmanın en küçük emaresi bile yoktur.*”¹⁴³ Her biri bir diğerini tekfir eder. Erasmus, tüm bunları sorguladığında “*İsa yapmadığı halde, birçok merasime bugün neden ihtiyaç duyuluyor?*” der.¹⁴⁴ Bu din adamlarının ahirette İsa’ya kurtuluş adına yaptıkları hurafeleri anlatırken İsa’nın da bütün bu yapılanları aşağılayacağı ironik bir sahne tasavvur eder. Türlü balıklarla tıka basa doldurduğu işkembesini gösterenler, yüz çuval mezmuru şahit gösterenler, sayısız tutulan oruçlar, günlerce yemediğini tek öğünde yiyerek midelerini çatlatanlar, yedi yük gemisinin taşıyamayacağı ağırlıkta kilise törenlerini sergileyenler, bir sünger gibi hep aynı yere yapışık yaşadığını anlatanlar, ilahi söylemekten sesi kısılanlar, konuşmama kuralından dilinin felce uğradığını söyleyenler ve daha niceleri Erasmus’un eleştirisi oklarından nasibini alır. Erasmus İsa’nın onlara şöyle karşılık vereceğini açıklar: “*Nereden çıktı bu Yahudi halkı! Ben bir tek kendi yasamı bilirim ama Tanrı’nın tek kulunun çıkıp bundan bahsettiğini duymadım. Vaktiyle mesellerimde açık açık ve lafi hiç dolandırmadan Baba’nın mirasını sadece şefkat kurallarını yerine getirenlere vaat ettim, ama ne kukuletalara, ne tuhaf dualara, ne oruçlara böyle vaatlerde bulundum. Yaptıklarını bağıra bağıra söyleyen bu adamları tanımıyorum; benden daha aziz görünmeye çalışan şu adamlar da isterlerse gitsinler Abraxasçıların (Gnostik bir topluluk) cennetinde otursunlar ya da ıvır zıvır adetlerini benim buyruklarına tercih edenlere yeni bir cennet inşa etmelerini buyursunlar.*”¹⁴⁵ Böylece İsa’nın onlara

¹⁴² Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 182-185

¹⁴³ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, çev. Celal Yeşilçayır, Dedalus Yayınları, İstanbul, 2018, s. 36-37.

¹⁴⁴ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 50.

¹⁴⁵ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 185-190.

yanıldıklarını, tüm bunların kendi uydurmaları olduğunu söyleyeceğini ve onları Yahudi karakteristiği ile suçlayacağını söyler.

Erasmus'un Kilise'ye karşı en şiddetli eleştirilerinden biri de Kilise'nin Hristiyanlık düşüncesindeki dünya barışını sağlamaya yönelik idealini dünya üzerindeki kudretini artırma uğruna silip atmasıdır. O, Tanrıbilimciler ile Hristiyan hayatının ustalarının, İsa'nın o kadar nefret ettiği bir şeyin baş kışkırtıcıları olmasından utanmadıklarını haykırarak şöyle der; *"Piskoposluk asasıyla kılıç, piskoposluk şapkasıyla miğfer, İncil ve kalkan nasıl bir araya gelir? Aynı vaazda hem Hazreti İsa hem de savaş nasıl anılır, aynı trompetle hem Tanrı hem de Şeytan nasıl selamlanır?"* Onun için 'savaşçı din adamı' kavramı, Tanrı'nın emirleri karşısında tam bir saçmalık olmakla birlikte 'barış içinde yaşayın' ilkesini inkar etmektir. Erasmus, güdülenlere ve yoldan çıkarılanlara değil Avrupa'da her çatışmanın temel sorumlusu olarak gördüğü rahiplere, bilginlere seslenir. Tek başına kaba gücün uzun soluklu olmadığını, darbelerini körü körüne indirdiğini, bilinçli bir hedefi olmadığından ani patlamaların ardından şiddetini hemen yitireceğini ve kendi içinde çökeceğini belirtir. Savaşın bulaşıcı etki yarattığını ve psikolojik açıdan toplumları harekete geçirdiğinde dahi ilk heyecanın azalmasıyla birlikte dağılan başıbozuk sürülerin varlığından söz eder. Erasmus, çeşitliliği Tanrı'nın zenginliği olarak görüp, toplumun bölünmesine karşı çıkmıştır. O, toplumu dost ve düşman, hasım ve yandaş, kahramanlar ve caniler, inananlar ve dine karşı gelenler diye bölen şeyin, fikirlerin ve zorbalığın birleşmesinden doğan bir tür yobazlık; bu yobazlığın tek bir kişinin fikirlerinin diktatörlüğüyle inanç ve yaşam şeklini dünyaya hakim kılma çabası olarak değerlendirir. İnanç ve fikir hürriyetinin bütün kısıtlamalarını, engizisyonu, sansürü, insanların diri diri yakılmasını ve idam sehpalarını dünyanın başına musallat edenin sadece körü körüne bir müstebitliğin değil, tüm dünyayı kendi karanlığına çeken yobazlık olduğunu belirtir. O, kitleleri coşku ve ayaklanmalara sürmenin kolay fakat bir an zincirlerinden boşalmış coşkuyu geri çevirmenin neredeyse imkansız olduğunu söyler. İsa'nın adının bir savaş parolasına ve militarist eylemler için bir bahaneye dönüştürüldüğünü ileri sürer. Tanrı adına söz söyleyip hareket edenlerin İncil kelimesini bir savaş baltasına çevirdiğinden dert yanar.¹⁴⁶ O, savaş çağrısında bulunan rahipleri şu sözleriyle kınamaktadır: *"Savaşa özendiren, kötülöklere kışkırtan ve yok etmeye davet eden rahiplerin dilleri ne kadar*

---

¹⁴⁶ Zweig, a.g.e., s. 102-105.

iğrençtir (...) Papazlar kiliselerini zor durumda bırakarak çoktan beri askeri kampları ziyaret ediyor, keşişler buralarda komut veriyor ve savaş tanrıçasının işini icra ediyorlar. Evet, savaşa papazlar neden oluyor, keşişler yol açıyor, kardinaller meydana getiriyor, bunlar 'papanın cephe elçisi' unvanını bir onur olarak addedip, havarilerin halefleri olmayı kendilerine layık görüyorlar."¹⁴⁷

Erasmus'un savaş konusunda karşı olduğu ve kınadığı hususlardan biri de Hristiyanların birbirleriyle savaşması ve din adamlarının bunu İsa adına yapıldığını söyleyerek savaşı kutsallaştırmasıdır. Erasmus, Hristiyanların başka Hristiyanlarla, şehirlerin şehirlerle, prenslerin prenslerle, kuzenlerin kuzenlerle, kardeşlerin kardeşlerle, oğulların babalarıyla savaşmasını çok gaddarca görmekte ve insan aklının körlüğü olarak tanımlamaktadır. Ve işin ilginç tarafının artık kimsenin buna şaşırmadığı, bundan tiksinimediği gibi buna sevinenlerin, yerlere göklere sığdıramayanların, şeytani olan bir şeye kutsallık atfetmeleri olduğunu belirtir. Önlerinde haç taşıyarak savaşan yaşlıların, rahiplerin, keşişlerin haçın gereklerini unutarak İsa ile aynı potada eritilmesini hakkaniyete aykırı görür. Erasmus, savaşın İsa'yı temsil edenlerin yetki, teşvik ve yardımlarıyla, barış prensi ve barışla birbirine bağlanan her şeyin gerçek piskoposu tarafından, insanları barış dilekleriyle selamlayanlarca yapılmasını hiçbir barbarın davranmadığı kadar gaddarca görmektedir.¹⁴⁸ O, Pers krallarının ve o zamanki dünyanın neredeyse yarısını fetheden Büyük İskender'in bile Hristiyanlar kadar sinsice hilelerle savaşmadığını öne sürer. Onların, savaşla fethettikleri şehirleri geliştirdiğini, zenginleştirdiğini, bilim, görgü ve zanaatı öğrettiklerini, gittikleri ülkelere şehirler inşa ettiğini, hem insanları hem şehirleri faydalı hale getirdiklerinden bahseder. İnsanların insanca bir hayat sürmelerini sağlayacak köprü, set, sur ve daha binlerce şey yapmışlardır. Ancak Hristiyanların basit sebeplerle savaştıklarını, savaşlarda yapılanların ağza alınmayacak çirkinlikler olduğunu ve Tanrısızların savaşlarındaki kötülüklerini bile geride bıraktığını hatırlatarak Hristiyanların savaş gerekçelerini sunar. Savaşı meşrulaştırılanların, savaşın Tanrı tarafından Yahudilere buyrulduğunu böylelikle savaşmanın kutsal olduğunu iddia etmelerini eleştirir. Erasmus, Yahudilerin birbirleriyle değil yabancılarla savaştıklarını oysa ki Hristiyanların Hristiyanlarla savaştığını hatırlatır. Yahudileri savaşa iten nedenin ise dinlerin çeşitliliği olduğunu öne sürer. Erasmus, Yahudilerin Tanrı'nın emriyle savaştığını, Hristiyanların ise çoğu

¹⁴⁷ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 58-59.

¹⁴⁸ Erasmus, *Savaşa Karşı*, s. 31-32.

zaman küçücük çocukça bir öfke, para hırsı, şan şöhret aşkı, pis bir ödül ya da kendi aklının kederi veya memnuniyetsizliğin intikamını almak için savaştığını¹⁴⁹ şu sözlerle dile getirir: *“Papa Roma’da en yüksek otoriteyi elinde tutuyor. Fakat halklar ve prensler öfkelerini bu dinsiz savaşlarda yıllarca gideriyorlarsa Papa’nın otoritesi nerede kalıyor ve İsa’yı geleceğe taşıyacak güç nerede? (...) Julius onları kiliseye hizmet bahanesi altında ölümcül savaşlar için kışkırtabiliyor, basitçe görülüyor ki kendi güç arzularının tutkunu olmuşlar.”*¹⁵⁰ Üstelik Erasmus, savaş hususunda Yahudileri örnek alan Hristiyanların koyunları ve diğer hayvanları kurban etme veya domuz etinden uzak durma gibi uygulamaları dikkate almamayı heveskar ve çelişkili görmektedir.

Erasmus’un iddiasına göre İsa’nın meşru göreceği tek savaş Kilise düşmanlarına karşı yapılacak olan savaştır. Fakat onun için savaşın yaratıcısı ve suç ortağı haline gelmiş Romalı Piskoposların savaşı övmesi, bunların sözlerinin İsa’nın doktrinlerinin önüne geçmesi Hristiyanlığın esas olan barışı mahkum etmiştir.¹⁵¹ Erasmus, güç ve servet peşinde olan Kilise’nin dini savunma adına yaptığı savaşın altında Türklerin sahip olduğu zenginlikleri ele geçirme hırsını, Kilise’nin hakkını savunma maskesi altında nefretle intikam alma hırsı yattığını şu sözlerle belirtir: *“Dinimizi savunuyormuş gibi yapıyoruz; ama aklımızda esasen Türklerin sahip olduğu muazzam zenginlikleri ele geçirmek var. Kilisenin hakkını savunma maskesi altında, içimizde hissettiğimiz nefretin intikamını alma niyetindeyiz (...)”*¹⁵² Başka bir sözünde ise şunları söyler: *“Bazıları acaba kendi topraklarını minicik ve komik bir oranda genişletmek için devasa savaş hengamesi koparmaya utanmıyorlar mı? İsa ise kuşlar ve zambakların hayatı gibi bir gündün öteki güne yaşamayı öğretiyor.”*¹⁵³ Esasında Papalığın meşrulaştırdığı bu savaşlarda kendi ülkelerini, düşmanın vereceği zarardan çok daha fazla talan edildiğini söyler: *“Çağımızda, Kiliseyi savunma maskesi altında yapılan savaşlarda papazların yaptıkları katkılarla, ülkemizin düşmanın yapabileceğinden daha fazla talan edildiğini gördük.”*¹⁵⁴ İsa’nın havarilerine bıraktığı İncil’i yayma görevini ve bu görevde yapmaları gereken birtakım sorumlulukları din adamlarının manipülasyonlarıyla çıkarları için nice Hristiyan kanı akıttığı görülmektedir.

¹⁴⁹ Erasmus, *Savaşa Karşı*, s. 53-55.

¹⁵⁰ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 63-64.

¹⁵¹ Erasmus, *Savaşa Karşı*, s. 55-58.

¹⁵² Erasmus, *Savaşa Karşı*, s. 71.

¹⁵³ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 46.

¹⁵⁴ Erasmus, *Savaşa Karşı*, s. 74.

Erasmus İsa'nın, elçilerinden bütün silahlarından soyutlanmalarını isteğini söyler; öyle ki dikenler battığında, taşlar kestiğinde ayaklarını koruyacak bir çift ayakkabı ve aç kalmalarını önleyecek bir erzak çantası bir yana, üstlerindeki gömleği bile çıkarıp atsınlar ve çırılçıplak, tümüyle donanımsız bir halde müjdenin elçiliğini (incili yayma görevi) üstlensinler der. O, İsa'nın sadece kılıç kuşanmalarını istediğini hatırlatır ama soygunculara, katillere hizmet eden bir kılıç değil, öğretiyi sinelere işleyen, tutkuları kesip atan bir sadakat kılıcını kasteder.¹⁵⁵ Erasmus, İsa'nın öğretisinin sabretmek, dünyevi yaşamı küçümsemek, mütevazı bir yaşam ve elçilerinden dünyevi her şeyden soyutlanmalarını istemesi olduğunu fakat din adamları bunun tam aksine İncil'i yayma göreviyle insanların sahip oldukları ile duygularını istismar ettiklerini gözler önüne serer. İsa'nın, havarilerinden hakaret ve zulümlere katlanmalarını öğütlediğini belirten Erasmus, din adamlarının ise halktan gerekirse gömleklerini satıp kılıç kuşanmalarını emrettiğini söyler. Ona göre din adamlarının İsa'nın sadakat kılıcından anladığı şey şiddet, bir ayakkabı ve bir heybeden çıkardıkları anlam ise dünyevi tüm temel gereksinimlerdir.

Erasmus, Yunanlıların Yunanlılarla çatıştığında, Platon'un bunu savaş olarak değil fesat olarak adlandırdığını ve derhal savaşın azami sınırlamalar çerçevesinde bırakılması gerektiğini hatırlatmaktadır. Erasmus, aralarında pek çok bağın bulunduğu Hristiyanların birbirlerine kılıç çekmelerini aptalca ya da ham bir hırs olarak görmektedir. O, savaş yanlısı papaların otoritesinin neden İsa'nın ve diğer kutsalların üstünde tutulduğunu sorgulamaktadır. İsa'nın felsefesinin bir bütün olarak savaşın karşısında olduğunu iddia ettiği sözleri şu şekildedir: “(...) Onların otoriteleri neden Augustine ya da Bernard'inkinden daha hafif olsun? Augustine savaşı bir ya da iki pasajda onaylamamazlık etmemektedir, fakat İsa'nın felsefesi bir bütün olarak savaşın karşısındadır. Apostles de bunu tasvip etmemiştir ve bir ya da iki pasajda savaşı onayladıkları iddia edilen azizlere gelince, onların savaşı mahkum ettiği ya da savaşa lanet okudukları kaç pasajda mevcuttur? Neden tüm bunların üzerini örtüp kötülüğümüzü besleyen kırıntılara yapışıp kalıyoruz? Gerçekten, sorunu daha yakından inceleyen herkes, hiçbirinin günümüzde genel olarak sürdürülmekte olan savaşları tasdik etmediklerini görecektir”.¹⁵⁶ Erasmus, ulusçuluğa karşı çıkarak milletleri etiketlemeyi saçmalık olarak görüp tüm Hristiyanlar için geçerli olan İsa'nın andının

¹⁵⁵ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 237-239.

¹⁵⁶ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 172-173.

Hristiyanları birleştireceği yerde etiketlemelerin neden daha anlamlı hale getirildiğini sorgular. Asıl vazifeleri insanların zihinlerini savaştan farklı şeylere yönlendirmek olan Papa ve piskoposların güç ve zenginliğin pençesine düşmüş, savaşların ateşli savunucuları, kamplaşmaların müdavimleri konumunda olup insanlara haçın, İsa'nın bedeninin savaşlarda olduğunu teşvik eder hale geldiğine veryansın eder. Erasmus için en trajikomik olanı ise tüm grupların İsa'yı temsil ediyor olma iddialarında bulunmalarıdır. Sanki İsa'nın, kendi kendine mücadele ediyormuşçasına oluşunu şu sözleriyle dile getirir: *“Bu çılgınlığın tüm insanoğlunun başına bela kesildiğini görüp de kimi savaşları haklı olarak kabul etsek bile, insanların ve prenslerin zihinlerini farklı şeylere yönlendirmek bilge rahiplerin vazifesi olmalıdır. Bu günlerde, onları çoğu kez savaşların ateşli savunucuları olarak görüyoruz. Piskoposlar kampların müdavimi olmaktan çekinmiyorlar; haç oradadır, İsa'nın bedeni oradadır; kutsal vaftizler bu cehennemlikten de beter işlere ait edilmeye başlamıştır ve kusursuz Tanrı ve insan sevgisinin sembolleri bu kanlı çatışmalara bulaştırılmaktadır. Daha da trajikomik olanı İsa'nın her iki kampta da temsilidir, sanki kendi kendine mücadele ediyormuş gibi (...)”*¹⁵⁷

Erasmus'un Katolik Kilisesi'ne yapmış olduğu eleştirilerden sonra onun 'Kilise'yi nasıl tanımladığını bilmek önemlidir. Erasmus'un tanımladığı Kilise, içsel ve ruhani düzene sahip bir topluluktur. O *kurumsal yapı* hakkında bir tanımlamada bulunmamıştır. Bu topluluğun köklerinin, kişileri İsa'nın bedeninde tamamlayan vaftizden güç aldığına inanmaktadır. İsa ve Kutsal Ruh'un etkisiyle ortak bir mukadderatta Tanrı ile kurulan birliğin, ruhsal beden birliğinin temeli olarak görmektedir. Erasmus'a göre ayırt edici özelliği *uyum* olan bu toplulukta, Kilise 'ortaklık' anlamına gelmektedir. Erasmus'un başka bir ifadesiyle Kilise; *İsa'nın ruhuyla birbirine kaynaşmış olan Hristiyan halkını* temsil eder. Bu anlamda O, tüm inançlıların rahipliğini iddia eden zümrelerin radikal bireyciliğini kabul etmez. İsa'nın doktrinleri hakkındaki mutlak otoritenin asla Papalık, uzlaştırıcı kurumlar, piskoposluk kurumu veya cemaatler vasıtasıyla güvence altına alınamayacağını iddia eder.¹⁵⁸ Erasmus din alanında bir Rönesans'ı yani Hristiyan felsefesinin İsa dönemindeki saf haline irtica edilerek yenilenmesini ister ve esas amacı mevcut yapıdaki Kilise'de bir devrim yapmak değildir. Güç, servet ve gösteriş düşkünlüğü içerisinde boğulmuş Kilise'nin asıl

¹⁵⁷ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 177.

¹⁵⁸ McConica, a.g.e., s. 118.

özgün kaynağı olan İncillere ve İsa'nın sözlerine dayandırılarak, dogmatik doktrinlerin perdelediği İsa'nın tekrar ortaya çıkarılması yoluyla bir arınma istemektedir. Bu anlamda Erasmus öncü bir nitelikle Reform hareketinin önderi rolünü alır. Özü itibariyle hümanist oluşundan başlatmak istediği Reform, devrimci bir hareket sayılamaz. Hristiyanlık içerisinde barıştan yana kişiliğinden ötürü Kilise'yi bölme korkusunu içinde yaşamıştır. O; Luther, Zwingli ya da Calvin gibi sert çıkışlarla Katolik Kilisesi'nde uygulanan doğru ve yanlışları ayırt etme, takdislerin mahiyeti, evharistiya ayininin tözel mi ya da töz dışı mı alınması gerektiği gibi meselelerin peşine düşmemiştir. O, şekillere bağlı olmakla Hristiyan düşüncesinin özünün aynı anlama gelmediğini, inancın kriterinin inananlarının iç dünyasında bulunabileceğini belirtmiştir. Azizlere saygı, hac görevini icra, ilahiler söylemek, verimden uzak Yahudi öğretisine dayanan skolastik düşüncenin, inananlarını Hristiyan yapmayacağını; insanın ruhsal değerleriyle Hristiyan olarak yaşamdaki tavırlarının Hristiyanlık olabileceğini savunur. Erasmus, İsa doğrultusunda bir hayat sürmenin tüm dini ayin ve kurallardan çok daha önemli olduğunu ve Hristiyanlığın salt Kilise kalıplarından kurtarılması gerektiğini vurgular.¹⁵⁹ Erasmus, her düşünce tiranlığını düşünme özgürlüğüne açılmış bir savaş olarak görür. Bundan dolayı hümanist düşünce bağlamında hiçbir insanın hiçbir ideolojiye adanmamasını, hiçbir partiye bağlanmaması gerektiğini söyleyerek; ideolojilerin özleri gereği hegemonya kurmak peşinde olduğunu, partilerin ise taraflı durmaya, taraflı düşünmeye çektiğini belirtir.¹⁶⁰

2. ERASMUS'UN TEOLOJİK GÖRÜŞÜ

Erasmus'a göre, üniversitelerde teolojik bilimlerin Aristocu felsefenin sınırları içerisine oturtulması, geçmişteki dinsel bilgeliğin yabancı ve tartışmalı bir disiplin altına girmesine sebep olmuş, bu durum ise bilgiyi sadece uzmanların elde edebileceği bir hale getirmiş ve kutsal metinlerin tartışılmaz yüceliğini pagan yapaylığına taşımıştır. O, Hristiyanlık tarihinin ilk dört asrını da içine alan antikiteyi Paris okullarında gördüğü sıkıcı ve itici bulduğu skolastisizmin bir alternatifini sayılamayacağını farkında olmuştur.¹⁶¹ Erasmus'a göre, antik 'gerçek teoloji'yi mantıksal düzene sokmak için hiçbir prensip yoktur, tek düzenleyici prensip kutsal metnin kendisidir. Ona göre teolojinin fonksiyonu, akli kurallara dayanan merakı tatmin etmek üzere, birtakım

---

¹⁵⁹ Zweig, a.g.e., s. 83-84.

¹⁶⁰ Zweig, a.g.e., s. 105.

¹⁶¹ McConica, a.g.e., s. 52-53.

yöntem ve formüller oluşturmak değil, aksine teolojik sözlerle gizemi çözmek ve bu gizemi insanların hayatını ve çevresindekileri değiştirecek, geliştirecek şekilde yaşantıya yansıtmaaktır.¹⁶² Bu bağlamda Erasmus'un teolojik görüşünü daha iyi anlamak için onun inanç, iman, dindarlık, ameller, kurtuluş ve tüm bunların Tanrı ile olan ilişkisinde ne anlam ifade ettiğini incelemeye çalıştık. Hristiyan teolojisindeki Kutsal Kitap ile ilgili görüş ve çalışmalarını ise başka bir başlık altında ele aldık.

Erasmus'un dindarlık anlayışı genel olarak ahlaki davranışları içerirken, iman ile ifade ettiği spesifik bağlamdan biri İsa'dır. O, Tanrı'nın yasasında İsa'nın, dünyanın taşıdığı günahlar nedeniyle, tüm insanları evanjelik¹⁶³ inanç yoluyla Tanrı'nın çocuklarının itibarında lütfu paylaşmaya davet ettiğine inanır. Bu inanca göre insanlar, inanç ve vaftiz yoluyla Kilise'de İsa'nın bedeninde yeniden doğar. Bu doğrultuda vaftizle yeniden doğma, Tanrı'nın oğlu doğasında ve onun bedenine eşit azaları içine alarak, bu dine yeni girmiş kişiyi İsa'yla birleştirir. Bu yeniden doğma düşüşten önce başlangıçta var olan arılığa, yıkımdan yaşamın yeniliğine, sapkınlıktan hakiki düzene, karanlıktan aydınlığa bir dönüşüm, asıl masumiyetliğe bir geri dönüş, bir dönüşüm, hal değiştirme ve takdire şayan bir başkalaşım olarak çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu toplam değişim Tanrı'nın sevgi ve lütfundan kaynaklansa da insan davranışlarını da önemli ölçüde içine aldığına inanılır. Vaftizi yöneten ve üzerinde güç sahibi olan şeyin lütfu olduğuna inanılır. Bununla birlikte lütfu ilk sebebin etkisiyle ikinci bir sebep olarak insanı işbirliğine davet eder ve aynı zamanda imkan tanır. Bu yüzden lütfun, her şeyden önce tüm günahları karşılıksız olarak temizleyen yeniden doğuşun saflığı olduğu inancı hakimdir. Çünkü vücut Tanrı'nın şereflendireceği kutsal ve faydalı amellerle süslenerek mabedi olarak görülür. Bu yeni insan Kutsal Ruhun telkiniyle dindar bir yaşama doğru asli günah esaretinden kurtarıldığına inanır. Vaftizin insan yapısını ve mizacını tamamen değiştirdiğine inanıldığı için insanlar da Tanrı'nın bu ilahi ihsanına dayanarak yararlı işlerle ona yanıt vermeye çalışır.¹⁶⁴ Erasmus, Adem'den gelen asli günah doktrininde arınma için vaftiz sakramentini Tanrı'nın bir lütfu olarak

---

¹⁶² McConica, a.g.e., s. 119.

¹⁶³ "Evanjelizm: 'Evanjellik' terimi reform döneminden itibaren, öğretilerini yalnızca İncillere dayandırma iddialarından dolayı Protestan kiliselerine atfedildi. Ayrıca, İngiliz kilisesinde terim, kişisel ihtidayı ve İsa Mesih'in kefareti olarak öldüğüne iman yoluyla kurtuluşu vurgulayan akım için kullanılmaktadır." (Bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 122., Gündüz, adı geçen eserinde 'Evanjelizm' terimini 'Evangelikalizm' olarak kullanmaktadır.)

¹⁶⁴ Manfred Hoffmann, "Faith and Piety in Erasmus's Thought", *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 20, No. 2, 1989, s. 247-248.

değerlendirir. O, tam bir arınmanın gerçekleşebilmesi için insanın bilinçli olarak işlediği günahlarda pişmanlık duygusuyla dünyevi arzuları terk ederek iyi işler yapmasını gerekli görür.

Erasmus'a göre iman dinamik ve sürekli yenilenme isteyen bir olgudur. Erasmus bu inancı betimlemek için en çok 'ışık' metaforunu kullanır. Ona göre kutsal ışık insan aklını aydınlattığı için iman nazarıyla bakıldığında bir farkındalık sağlar ve böylece insan hem görmediğine inanabilir hem de görülmeyene umut bağlar. Ancak bu imanın sadece vaftizle yeniden doğuşta olduğu kabul edilir. Vaftizin aynı zamanda Tanrı sözü İsa'yla oluşturduğuna, canlandırdığına ve kuvvetlendirdiğine inanılır. Erasmus'a göre evanjelik inanç hakikati, akli aydınlatır ve dengede tutar. O'a göre gerçekten her kim İncil'in sözüne inanırsa onlar, günahlarından tümüyle bağımsız olmasalar da o, inananlarını takdis eder. Bununla birlikte imanın, yalnızca kendi sözlerinden türetilmiş objektif bir teminat kurduğunu ve inananların zihinsel ve ahlaki sorumluluklarını ima ettiğini belirtir. Tüm bunlara bağlı olarak esasında Erasmus, Kutsal Kitap'a göre kurtuluşun yalnızca Kutsal Kitap yoluyla mümkün olduğu protestan ilkeler üzerinde durur. Hristiyan inancında Kutsal Kitap, İsa'nın ruhuyla meydana gelmiştir. Bundan dolayı ona göre hiç kimse onun ruhunda yer alan evanjelik inanç dışında onun temel hakikatini kavrayamaz. Burada Erasmus teolojisindeki anahtar prensiplerden biri, kişinin aynı ruhu paylaşmadığı sürece kutsal metne giremediğidir. Bu nedenle İsa ve iman olmadan kanonik kitabın çeşmesinin akmayacağına ve bu kutsal anahtar elde edilinceye kadar sözün kendini kilitlediğine inanılır. İsa ve iman bir bakıma yaşam sözüne doğru bir geçit olarak görülür. Metnin kendi ikna ediciliği ile insanları değiştireceğine inanılır. Sadık bir iman ile İsa'nın yolunda tevazuyla yürüyenlerin, Tanrı'nın vaadinde ne yapacağını söylediye gerçekleştireceğine iman edilir. Erasmus'un güven kavramı imanla bağlantılı olsa da onun yoğunlaştığı anlam 'umut'a daha yakındır. Güven, Tanrı'nın sevgi ve şefkatinin tanınmasıyla bağlantılı görülür. İmanın, dünyevi kaygılardan emin bir yere döndürüldüğünde kurtuluşun en mükemmeli olarak görülen Tanrı'nın güvenini kazanarak sadeleştiğine inanılır. Netice itibariyle Erasmus, kurtuluşun ilk nedenini "*sola gratia, sola fide, sola Scriptura, solus Chritus*"¹⁶⁵ gibi seçkin terimlerle reform ilkesini vurgular. O, aynı zamanda böyle bir yolda ilk nedenle birlikte insanların ikinci sebebe hak kazandıran gayretlerini hatta

---

¹⁶⁵ Latince "Yalnızca lütufla, yalnızca imanla, yalnızca Kutsal Kitap aracılığıyla, yalnızca Mesih aracılığıyla" anlamlarına gelen terimler.

başarılarını koordine eder. Bir İncil hümanisti olan Erasmus, iyi amelleri yok saymaya gerek duymadan ‘yalnızca iman’ ilkesi üzerinde durur çünkü ona göre günahın bağışlanması ve iman insanın çalışmasından ayrı olarak lütufla verilir.¹⁶⁶ Bu kredo, Erasmus ile Luther arasında doktrin savaşına neden olan bir konu olmuştur. Tartışmanın mahiyeti Erasmus’un Reform teolojisiyle kendi görüşlerini ayıran esas noktaları ortaya koymuştur. Tartışmanın özü, Tanrı’nın isteklerini yerine getirme hususunda insanın kabiliyet sahibi olup olmamasıdır. Luther, kutsal metinlerde emredilen yetkin davranışlarda insanın yetersiz olduğunu ve Kutsal Kitap kriterlerine göre yaşamının mümkün olamayacağı savını ileri sürmüştür. Luther’e göre insan aciziyetini kabullenerek kendine güvenmeyi bırakmalı ve büsbütün Tanrı’nın affına sığınmalıdır. Ona göre sadece bu iman sayesinde kişi Mesih aracılığıyla Tanrı huzurunda aklanmış sayılacaktır. Erasmus da yalnızca iman ile kurtuluşun olacağını desteklemiş fakat Luther’den farklı olarak insanın amellerinin de önemli bir payı olduğunu savunmuştur. Yani Erasmus’a göre bir bakıma insan kurtuluş için Tanrı’yla işbirliği yapabilir. Erasmus ile Luther arasındaki fikir ayrılığı, insanın yalnızca Tanrı’ya mutlak güveni görüşü ile insanın kurtuluş yolunda kendi aktif çabası görüşü arasındaki zıtlıktır.¹⁶⁷

Erasmus’un iman ile erdem arasındaki ilişkisini anlamaya odaklandığımızda karşımıza ilk olarak Tanrı’nın etkisi, ikinci olarak da insanın emeğiyle ilgili bu diyalektik çıkar. Bu diyalektiğe göre Tanrı, günahkâr biri için sadece günahını itiraf etmesini değil aynı zamanda Tanrı’nın vaadinde Tanrı’nın affına içtenlikle inanıp Tanrı’nın iyiliğinin farkına varmasını da ister. Diğer taraftan Tanrı’nın dürüstlüğü Tanrı’nın vaadini gerçekleştirmesi anlamına gelir. Bununla birlikte Tanrı inananlara, kişinin kendi yaptıklarını meşru göstermeden önce tövbeye değer bir şeyler yapmak suretiyle erdemli davranışlarını sürdürmelerini hatırlatır. Buna göre dürüstlüğü ilk kısmı, İsa’nın ölümüyle saflığın iade edildiğine inanarak ve ıslah edilerek kişinin günah duygusunun farkına varmasına bağlı bulunur. Erasmus, iman ile erdemli davranışlara rağmen kişinin kendi başarılarıyla övünmesini kabul etmez. Ona göre kişi erdemlerini kendine mal etmemelidir. Davranışlar kişiye ait olduğu kadar Tanrı’nın lütfuna da atfedilmelidir. Erasmus’a göre kişi, sahip olduğu niteliklerin kendinden kaynaklanmadığını kabullendiğinde o, kişiye ait olur; sahip olduğu niteliklerin gerçek sahibinin kendisi olduğunu iddia ettiğinde ise onu kaybeder. Erasmus, inancı; yalnızca

---

¹⁶⁶ Hoffmann, a.g.m., s. 248-250.

¹⁶⁷ Birkett, a.g.e., s. 77.

kalbin bir eğilimi değil aynı zamanda, aklın bir terkibi ve iradenin bir motivasyonu olarak tanımlar. Tanrı'nın lütfunun insan aklını mükemmelliğe doğru yenilediğine inandığı için değişimi, '*resipiscentia*' (dönüştürme) olarak tanımlamaktadır. Ona göre yaradılıştan mental güce sahip insanlar Tanrı'nın otoritesini, kudretini, mükemmelliğini, bilgeliğini, iyiliğini ve ebedi tanrısallığını kavrar. Üstelik Erasmus'a göre insan, kötülüklerden kaçınması gerektiğini anlamasına fitraten yatkındır. Ona göre bilgeliğin ilk adımı hem Tanrı'yı sevmek hem de O'ndan korkmaktır, fakat yaradılıştan gelen bu eğilim, insanın itaatsizliğiyle anlaşılması güç hale gelmektedir. Nitekim bu inanca göre ilk anne-baba fitrata aykırı davranarak Tanrı'nın aleyhine dönmüştür. Tanrı'nın ise sonsuz merhametiyle yaşam sözü İsa'nın yeniden doğuşu aracılığıyla yeni bir yaradılıştan başka insanı asli imajına geri döndürerek yeniden yarattığına inanılır. Bundan dolayı Erasmus yaradılıştan gelen doğal erdemlerin Hristiyan erdemleriyle birlikte pekiştirilmesi gerektiğini belirtir. Ona göre yaradılıştan gelen akıl inançla, sevgi yardımseverlikle ve beklenti umutla kalifiye edilmelidir. Erasmus'a göre inancın gözleri, dünya ve insanlık için Tanrı'nın büyük planını yani yaradılışın başlangıcında, onarım/yenilemenin orta kısmında ve nihai tamamlanmanın sonuyla birlikte tarihsel kurtuluş düzenini görmektedir. Erasmus, inancın noetik ve etik anlamının dindarlığın ilgi alanına girerek kişiye yol gösterdiğine inanır. Tarihsel kurtuluşun üç parçadan oluşan bölümüne göre (yaradılış, onarma ve tamamlama); dindarlıkla ilgili üç görüş mevcuttur: doğal dindarlık, Hristiyan dindarlığı veya gerçek dindarlık ve mükemmel dindarlık. O, yalnızca lütuf, söz ve iman sayesinde doğal dindarlığın gerçek dindarlık olabileceğini ve neticede mükemmel dindarlığın tamamlanmasına ulaşılabilceğini belirtir. Doğal sevginin ise Hristiyan yardımseverliğine dönüşmedikçe o mükemmelliğin zirvesine varılamayacağını ifade eder. Hristiyanlık inancında lütuf ve sevginin, inananların aklını ve kalbini korku ve endişeden uzak tuttuğuna inanılır. Erasmus'a göre iman da dindarlık gibi yaşayan dinamik bir şeydir. Bu yüzden iman ölçütünde iyi işlerin açığa çıktığına ve sevgi ile işlemeyen imanın ölü olduğuna, saygı dahi hak etmediğine inanır.¹⁶⁸ Erasmus'a göre İsa'nın sevgi yasası, dindarlıkla mükemmelliğe doğru ilerleyen inananların önüne ışık tutarak doğru yolda devam etmelerine sürekli yardım eder yani Erasmus teolojisinin temelinde de sevgi vardır.

---

¹⁶⁸ Hoffmann, a.g.m., s. 251-254.

Erasmus, İsa'nın dünyaya getirdiği yasanın sevgi olduğunu ileri sürerek bütün peygamberlerin ve kanunların bu yasayı temel aldıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda İsa'da dostlukla bütünleşen sevginin, onu Tanrı'yla birleştiren kuvvetle donatarak insanların da ona benzemeye çalışmasını ve onunla aynılaşması gerektiğini öne sürmüştür. Bu inanca göre insanlar ancak Tanrı ile tek ruh ve tek beden haline geldiğinde birbirleri için ortak sevgi ve hüzneleri paylaşabilirler. Var olan her şeyin yekunu Tanrı'da olduğundan ve Tanrı da her şeye aksettiğinden sevgi, evrensel bütünün esasında tek olarak gösterilir.¹⁶⁹ Erasmus, dönüştürücü bir kudrete sahip bu sevgideki gücün, herkesin yaşamını etkilemesini ister. Aslında Erasmus'un üzerinde durduğu esas mesele, vaftize mazhar olanları, İsa'nın sevgisiyle hayat bulacak mukaddes bir hayatta tamamlanmaya davet etmektir ve ona göre İncil hayr üzere bir yaşam vesilesiyle öğütlenebilir. O, tüm bunları işlenmemiş bir kumaş parçasına benzetir ve her vaftiz edilenin farklı armağanlarla farklı misyonlar üstlenmesi gerektiğini belirtir.¹⁷⁰ Erasmus'un anlayışına göre insanlar İlahi lütfun yardımıyla yeryüzünde ve gökyüzünde Tanrı'yı överek bir başkasına karşı iyiliklerde bulunmalıdır. Bu yüzden gerçek kurtuluşu temelinde sevgi olan inancın iyi işlerde kendini göstermesiyle mümkün görmektedir. Bir bakıma Luther gibi düşünen Erasmus'a göre inanmanın büyük bir kısmı lütuf sayesinde fakat bununla birlikte kutsal kitabın pek çok yerde iyilikler yapmayı takdir ettiğini de belirtir. O, kurtuluş yolundaki ilerlemeyi, Hristiyan dindarlığının bir sorunu olarak görse de Hristiyan bilgisi, şuur ve erdemli bir yaşam arasındaki bağlantıdan asla vazgeçmez. Bu bağlantıda Erasmus fitratla lütuf, dinle kültür, antikiteyle Hristiyanlık, klasikle Hristiyan erdemleri, kamu yararıyla kurtuluş ve devletle İsa'nın bedeni arasındaki anagojiyi (bu kavram ilerleyen sayfalarda ayrıca irdelenmektedir) bir araya getirir. Yani zahiri olandan yola çıkarak batını olanı göstermeye çalışır. Hristiyan teolojisinin temelinde sevgiyi esas alan Erasmus aynı zamanda bir hümanist olmasına rağmen eski yasalarda var olan ve hala uygulanmakta olan heretiklerle ilgili yasalara göre küfür, kutsala saygısızlık ve putperestlik dahil günahın had safhasına vararak Tanrı'yı kötü niyetle inkarı ve Tanrı'ya tapınmamaya direnmeyi ölümle cezalandırmayı (istemediğini belirtmesine rağmen) kabul eder. Ona göre dindeki bu yasaların şiddetle uygulanması yani ateizmi ortadan kaldırmak zorunludur çünkü devletin politik ve kültürel birliği 'Din' temeline dayanır. Erasmus,

---

¹⁶⁹ McConica, a.g.e., s. 44.

¹⁷⁰ McConica, a.g.e., s. 72-79.

kutsal şeylere saygısızlığın engellenmemesinin hem ülkenin birliğine karşı bir suça, devlet yöneticilerine küstahça davranışlarda bulunmaya, şeytana itaate hem de ilahi düzenin bozulmasına ve devlette karışıklığa götüreceğini öne sürer. Yalnızca dindarlığın kişiyi Tanrı'yla birleştirdiği için insanların onunla birlikte var olabileceğini söyler. Bunun aksine kutsala itaatsizliğin kötü insanları tecrit edeceğini, onları iyiliklere yabancılaşmış ve şeytan sürüsünün üyelerine katacağını belirtir. Sonuç olarak Erasmus'a göre dindarlık birleştirir, itaatsizlik bölünmeye sebep olur. Onun için dindarlık veya itaatsizlik insanı sınır çizgisinin ya bir yanına ya da diğer kenarına ait olarak tanımlar. Bununla birlikte Erasmus, Hristiyan dindarlığından yoksun Hristiyanları Kilise üyeleriyle mukayese ettiğinde, onları kutsal birlikten dışlamayı acımasızca ve insanlık dışı bulur.¹⁷¹

2.1. Erasmus'un İncil Çevirisi, Eleştirileri ve Yorumu

Erasmus'un İncil çevirisi ve Kilise Babaları'nın kutsal metinleri üzerinde çalışmasının öncelikli amacı Hristiyan dininin asıl kaynaklarına inmek, ilahi kaynaktan olmayıp sonradan tahrif edilmiş metinleri ayıklamak, Hristiyanlığın saf haline dönerek kökleşmiş hurafelerden arınmasını sağlamak ve bu anlamda Kilise'yi ıslah etmektir. Erasmus bu idealini gerçekleştirmek için İncil'i ve kurucu Kilise Babaları'nın yazılarını orijinalinden okuyup yorumlamak amacıyla hususi olarak Yunanca öğrenmiş ve çalışmalarında Yunan ve İbrani filolojisini kullanmıştır. Onun 1516 yılında, İncil'in Latince çevirisi yanında Yunanca metnini de yayımlaması her tarafta büyük bir etki uyandırmıştır. Nitekim Luther, 1522 yılında Erasmus'un eleştirel ve birtakım düzeltmelerle yayınladığı İncil'i referans alarak Almanca çevirisini yapmıştır. Erasmus'un İncil çalışmasını ele alırken öncelikle onun orijinal İncil'i arama çabaları, İncil çevirisinin Protestan oluşuma etkileri, İncil çevirisinde takip ettiği yorumlama metodu ve son olarak da aklın ve kalbin derinliklerine nüfuz etmesi gerektiğine inandığı bu kutsal kitaba verdiği anlam ve önem ile İncil'deki ifadeleri çarpıtanlara yönelttiği eleştiriler ele alınacaktır.

İncillerin, İsa'nın ölümünden yüzyıllar sonra yazılmış olması ve aralarında bir tutarlılığın olmaması Hristiyan dünyasında çeşitli sorunlara sebep olmuştur. Öğretilerin İsa'ya ait olup olmadığı yanında hangi İncil'in kaynak alınması gibi bir mesele de söz konusudur. İncil üzerindeki çalışmalar reformu hazırladığı gibi hümanizm ve reformun

---

¹⁷¹ Hoffmann, a.g.m., s. 254-256.

gerçekleşmesiyle İncil araştırmaları da hız kazanmıştır. Hümanistlerin İncil araştırmaları onları, bu kutsal kitabın tahrif edildiği gerçeğiyle karşı karşıya bırakmıştır. Yüzyıllar boyunca Kilise'nin İncil'i yalnızca kendi tekelinde tutmasının ardında yatan sır da bu olabilir. Nitekim bir dönem üniversitelerde dahi İncil okunması yasaklanmış ve İncil okuyanların hapis ya da ölüm cezalarıyla tehdit edildikleri nakledilmektedir.¹⁷² Erasmus'dan yüzyıllar önce İncil'ler hakkında bazı ilahiyatçıların serzenişlerinin olduğu belirtilse de asıl yankı uyandıran ve kendinden sonra da Hristiyan dünyasında birtakım din adamlarını derinlemesine araştırmalara sevk eden, Erasmus'un İncil çevirisinde karşılaştığı tahrifatlardır. Dönemin Kilisesi tarafından kabul edilen tek ve resmi İncil, Latince yazılmış olan Eski ve Yeni Ahit'in tümünü içeren Vulgata olmuştur. Vulgata bin yıl kadar geçerli İncil sayılmıştır ve yüzyıllar boyunca Yunanca İnciller basılmamıştır. Yunanca İncil tercümesi için el yazması metinler aradığı belirtilen Erasmus'un, yeterli metinler bulamadığında Avrupa'nın ileri gelen ilim adamları ile irtibata geçerek çeşitli kütüphanelerden kaynaklara ulaştığı nakledilmektedir. Yine de bazı parçaların eksik olmasından ötürü Vulgata'yı esas alarak Yunancaya çevirdiği belirtilmektedir.¹⁷³ Paul Hazard'ın öne sürdüğu üzere peygamberler veya hükümet katiplerinin bütün işi yalnızca kendi dönemlerinde olup biteni yazarak arşivlere koymak değil, bazen de kendi zamanlarından öncekiler tarafından tespit edilmiş olaylara yeni bir şekil vermektir. Benzer şekilde, bu kitaplar içerisinde geniş hatıraların birer özetini bulmak mümkün olduğu gibi kutsal metinler içinde tam ve net tarihler bulunmayışına da şaşmamak lazım.¹⁷⁴ Öyle ki Kutsal Kitap üzerinde çalışanların da kendi dönemleri ile alakalı olarak metne eklemeler ve çıkarmalar yaptıkları bilinmektedir. Erasmus'un öncelikli amaçlarından biri, orijinal metinleri bulandıran eklemeleri arındırmak olmuştur. Erasmus'a göre Kilise Babaları ilk dönem Kilisenin kaynağına daha yakın oldukları için onlar saf su gibidirler. Katolik Kilise için Kutsal Kitap'ın altın standardı olan Vulgata Aziz Jerome tarafından Hristiyanlığa kazandırılmış ve bu bağlamda Jerome, Erasmus için Kutsal Kitap metinlerinin ilk ustası olmakla birlikte Hristiyan öğretileri modeli ondadır. Erasmus'un, Jerome'un mirasıyla beslenerek uzun bir çıraklık dönemi geçirdiği belirtilmektedir. Aynı zamanda onun mektuplarını bir araya getirip yayımlayarak ve mektuplar üzerine çeşitli notlar yazarak bulandırılmış ve tahrip edilmiş pek çok paragraf da yakaladığı görülmektedir. Eserleri üzerinde çalışarak tam bir

¹⁷² Server Koray Er, *Kayıp İsa*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 150-154.

¹⁷³ Er, a.g.e., s. 40.

¹⁷⁴ Hazard, a.g.e., s. 223.

Jerome hayranı olduğu belirtilen Erasmus, onu kendi tarihi ve kültürü içerisinde tanımak gerektiğine inanmıştır yani özgün bir zaman ve kültürde metinlerini oluşturan, bu şekilde kendisini ortaya koyan biri için ancak o dönemin ve kültürün araştırılmasıyla kavranabilecek bir şahsiyet olduğuna inanmıştır. Ancak Erasmus'un bu yaklaşımı dini metinlere uygulandığında potansiyel bir tehlike olarak görülmüştür. Onun için kutsal metinlerin aslına ulaştırılan yol Jerome'dan geçmekteydi. Jerome'un İncil tercümesinin, yaşadığı dönemde kabul edilen İbranice Kutsal Kitap'ın Yunancadaki 'Ahit' versiyonundan değil, direkt olarak İbranice dilinden olduğu belirtilmektedir. Fakat yüzyıllar içerisinde Jerome'un İncil'ine ciltler dolusu yorumlar eklenerek metinleri öyle anlaşılabilir hale getirdiği nakledilir ki Erasmus mevcut metinlerin Jerome'un özgün çevirisinin olamayacağını iddia etmiştir. Bu nedenden ötürü Jerome'un Latince İncil tercümelerini yeniden düzenlemek ve İncil'i Jerome'daki özgün anlamla okuyabilmek için Yunancayı büyük bir ilgi ve kişisel çabayla öğrenmeyi başarmıştır.¹⁷⁵ Onun bu eleştirel çabasının Vulgata tashihine sağlam bir temel kazandırdığı öne sürülmektedir. Bu İncil tercümesini yani *Novum Instrumentum*'u birtakım açıklayıcı notlarla 1516 yılında tamamlayan Erasmus, Vulgata'da Jerome'nin bazı hatalarını tespit ederek farklılıkları gerekçeleriyle birlikte sunmuştur. Onun, İncil metinlerini tashih etmesiyle birlikte Hristiyan teolojisine de bazı yenilikler getirdiği belirtilmektedir. Böyle bir gaye içinde rehber edindiği kişiler ise Jerome, Augustinus ve Origenes olmuştur. Bununla birlikte ortalığın karışmasına ve Erasmus'un hedef alınmasına sebep olan asıl mesele Yunanca metinden daha çok, mevcut kabul gören Vulgata'ya ve skolastik otoriteye meydan okuyan *Açıklayıcı Notlar* olmuştur.¹⁷⁶ Erasmus'un tercüme ettiği İncil şu şekilde tanıtılmıştır:

“Rotterdamlı Erasmus tarafından, Yunanca orijinalinin yanı sıra hem Latince hem de Yunanca olarak yazılmış pek çok antik el yazması doğrultusunda ve ‘en çok onay görmüş’ yazarlarda, özellikle Origenes, Chrysostomos, Cyril, Theophlact, Jerome, Cyprianus, Ambrosius, Hilarius ve Augustinus’ta bulunabilecek kaynaklar (alıntılar, düzeltmeler ve tefsirler) doğrultusunda genişletilip düzeltilen ve okura ‘neyin niçin değiştiğini’ anlatan Açıklayıcı Notlar’ı içeren Novum Instrumentum. Bu bütünlüklü eser, keşfedecekleri herhangi bir değişiklikten rahatsız olmak yerine, metnin daha iyi

---

¹⁷⁵ McConica, a.g.e., s. 54-58.

¹⁷⁶ McConica, a.g.e., s. 68.

bir amaç için değiştirilip değiştirilmediğini düşünmeleri istenen gerçek teoloji tutkunlarına tavsiye edilmektedir.”¹⁷⁷

Engizisyon mahkemelerinin hüküm sürdüğü bir dönemde inanç akidelerini teşkil eden konularda Kilise'nin hatalarını ortaya çıkarmanın kolay olmadığı görülmektedir. Nitekim Erasmus Kilise'nin öfkesiyle karşılaşmış ve bazı din adamlarının iftira ve karalama kampanyalarına maruz kalarak geri adım atmak zorunda kalmıştır. O, bir yazısında acısını şu şekilde dile getirir: *“Kutsal yazılara doğru nasıl yelken açmış olduğumu ve onlara giden yolda beni engelleyen, hatta geciktiren her şeyden nasıl nefret ettiğimi anlatamam.”¹⁷⁸* Erasmus ancak inanç akidelerinden önemli bir kısmını, Vulgata İncil'indeki şekli ile daha sonra çalıştığı Yunanca İncil çevirisine dahil ederek Kiliseyle bir uzlaşmaya varmıştır. Bu sayede Kilise de ihtiyaç duyduğu Yunanca İncil basımını ilk defa Erasmus'la birlikte elde etmiştir. 1611'de İngiliz Kilisesi tarafından basılan ve Protestanlar tarafından da itibar gören ilk onaylı İngiliz kutsal kitap olan dünyaca ünlü King James İncil'i dahil birçok tercüme Erasmus'un sonraki basımlarında tartışmalı kısımları da eklediği Yunanca İncil esas alınarak tercüme edilmiştir. Erasmus'un İncil tercümesi ile eski Yunan eserlerinin tercümeleme reform hareketinin başlamasına önemli bir zemin hazırlamıştır. Erasmus'un açtığı bu yolda daha sonraki dönemlerde başka aydınlar da İncil üzerinde çalışmalar başlatarak dini sorgulamalarla Kilise'ye tavır almışlardır.¹⁷⁹ Daha sonraları ise dini fikir ayrılıklarından meydana gelen bölünmelerde Protestanlar Katolıklara Kutsal Kitaba karşı pasif davrandıkları için kızmışlar, Katolikler ise küstahlıkla kınadıkları Protestanlara öfke duymuştur. İşin aslına bakılırsa Protestanların Kitab-ı Mukaddes sahasındaki çalışmaları takdire şayan kabul edilmiştir.¹⁸⁰ Kilise uygulamalarını eleştiren Erasmus'un asıl amacı Vulgata'yı herkesin okuyup anlayabileceği şekilde sadeleştirmektir. O, Kilise'yi ıslah etmek ve hurafelerden arındırmak amacıyla olsa da temel öğretiyi değiştirerek Protestan bir akım başlatmak niyetinde olmamıştır. Cambridge ziyaretinde kendi görüşlerini açıkladığı konuşma dizisinde kutsal kitabın Yunanca tercümesine dikkat çekmek istemiştir. Oradaki bazı ilim adamlarında bir ilgi uyandırmış ve yeni bir perspektif geliştirmiştir. Cambridge'de akademisyenler ile üniversite öğrencileri sık sık toplanıp Erasmus'un

---

¹⁷⁷ McConica, a.g.e., s. 66.

¹⁷⁸ Zweig, a.g.e. s. 87.

¹⁷⁹ Er, a.g.e., s. 41-42.

¹⁸⁰ Hazard, a.g.e., s. 215.

tercüme ettiği Yunanca İncil'i okumaya başlamışlardır.¹⁸¹ Ancak Erasmus'un teşvikiyle yeni öğretiye başlayan bu ilgi birtakım istenmeyen sonuçlara sebep olmuştur. Onun Hristiyan dininin özünü yeniden yakalamaya duyduğu özlem, devrimci ve sert bir karaktere sahip olduğu belirtilen Luther'in girişimleriyle isyanlar ve ayaklanmalarda karşılığını bulmuştur. Dolayısıyla Erasmus'un Cambridge ziyaretinde yaptığı konuşmayla birlikte orası Lutherci fikirlerin girdiği ilk yer olma özelliğini kazanmıştır.

Erasmus için bilgi davası, Avrupa'nın yüzleşmesi gereken en acil, elzem ve temel davalardan biri olmuştur. Kitabı Mukaddes'in gizemine dalmak ve ruhu arındırıp insan doğasını iyi ve kutsal amaçlara yöneltmek adanmışlık için önemliydi. Bu anlamda kutsal metinlerde ifade edilen şeylerden daha fazlasını ima eden bilgilerin esrarlı bir boyuta sahip olduğunu belirtmiş¹⁸² ve filolojik eleştirilerindeki asıl amacı kutsal metinleri asıl saflığına geri kavuşturmak olmuştur. İsa'nın öğretisi ve örneklerinin sadelik çalışmasında suiistimalden ya da hariçten gelen alışkanlıklar ve batıl inançlardan ötürü Kiliseye karşı seslenmek istemiştir. Onun için tarih, zamanı geldiğinde altın çağlara dönerek ilerlemektir. Hepsinden önce Hristiyanlığın ana kaynağının tashih edilmesinin yanında parçalara ayrılan Hristiyan Alemlerine yeniden kavuşacaktı. Bütün olarak o zaman bu Erasmusçu vizyon, teolojik bir sistemin bütüncü ve birleştiriciliğinin yanında, klasik Hristiyan geleneği dönemlerindeki ortodoksluğun özü hakkında bilgi verecekti. Bu amaçla onun yorumlama ile ilgili yöntemine bakıldığında genellikle, İncil'in Ortaçağ'a ait üç metodunu benimsediği görülür. Bunlar; alegori, tropoloji ve anagojidir.¹⁸³ Bu kavramlar, kutsal metnin yorumunun aşamaları ya da katmanlarıyla alakalı olup Aquinas tarafından formüle edilmiştir. Burada kutsal metnin bir düz anlamı olduğu ve olayların anlatılanlarla sınırlı olduğu belirtilir. Ama asıl olan metnin 'tinsel' anlamıyla ortaya çıkan bu üç derecedir.¹⁸⁴ Fakat Erasmus, retorik ve gramerin hümanist prensiplerine göre bu geleneksel metodu değiştirmiş ve böylece metinleri skolastik dogmatizmin baskısından kurtarmıştır. O, sözcüğün kendi doğru anlamı belirtilmediği sürece gerçek anlamını ortaya çıkaramayacağını belirtmiştir. Dogmatik baskıdan ise sözün serbestliğini kastetmiştir. Erasmus da Origen gibi yorumlama kuralını takip ederek sözün aslına uygun, tarihsel anlamını kaybetmesine karşı çıkmıştır çünkü ona göre gizli anlamın sabit temeli ve özü belge oluşturmaktadır. Bununla birlikte sözün ya

---

¹⁸¹ Birkett, a.g.e., s. 61.

¹⁸² McConica, a.g.e., s. 39.

¹⁸³ Hoffmann, a.g.m., s. 244.

¹⁸⁴ Samuel Beckett, *Proust*, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16.

da lafzın dış görünüşünden daha çok anlamı vardır yani onun anlaşılması güç içeriği alegorik ve tropolojik metodla ortaya çıkabilir. Yine de tarihte gizlenen alegori ve tropolojiye rağmen onların yorumları, onu ortadan kaldırmaktan ziyade tarihsel anlamda yeniden inşa etmektedir. Erasmus'a göre hakikat açığa çıktığında onlar, hapsedilmiş sözü daha geniş ve daha derin anlamında serbest bırakır. Örnek olarak alegorik anlamda işaret edilen İsa'yla ilgili bir yorumda Erasmus, sadece İsa'yı değil, İsa'yla kastedilen şeyin Kilise, İsa'nın bedeniyle Kilise'nin azaları ve Hristiyanları da ele alır.¹⁸⁵ Erasmus'un benimsediği ve İncil çevirisinde açıklamalı notlarla neşrettiği Kitab-ı Mukaddes'in Ortaçağ'a ait üç yorumlama metodu olan alegori, tropoloji ve anagojinin öncelikle mana ve muhtevasını ele alarak onun kastettiği teolojik değerleri anlayabilmemiz kolaylaşabilir.

Alegori sözcüğü Eski Yunan dilinde 'başka bir şey söylemek' anlamında 'allegorien' menşinden gelmektedir. Literal anlama koşut ya da literal anlamdan ziyade bir anlamın işaret edilmesini ifade eden alegori, çoğunlukla mecaz olarak algılansa da, Eski Yunanlılarla birlikte Yahudi ve Hristiyan kutsal kitap müfessirleri bu sözcüğü mecaza ilave olarak batını anlamı da kapsayacak şekilde değerlendirmişlerdir. Nitekim Yahudi din alimleri, Tanah'ta literal olmayan yorumlarda bir anlam arayışı içerisinde metot olarak 'midraş'ı kullanmışlardır. Midraş metodu ile ulaşılan anlamlar, Yasa'nın sırrı veya Yasa'nın gizemleri olarak adlandırılmıştır. Yahudi din alimlerine göre Yasa tam, gerçek ve iyidir. Yasa'da noksan gibi algılanan şeyler sözcüklerin literal anlamlarının ardına gizlenmiştir ve okuyucunun asıl işi bu saklı anlamları ifşa etmektir. Misal olarak Tevrat'ta adı geçen Aden bahçesinde çıkan bir ırmağın dört kola bölünmesi; tarih sahnesine konu olacak Babil, Med, Yunan ve Roma devletlerine alamet olarak yorumlanmıştır. Alegorik metodu Yahudi kutsal metinlerinde hayata geçiren ilk kişi Philo olarak bilinmektedir. Hristiyanlık da ise alegoriyi kullanan ilk kişi Pavlus olmuştur. Pavlus, İncil'deki *Sara'yla Hacer Örneği*'nde alegoriyi teşbih manasında kullanmıştır: "*İbrahim'in biri köle, biri de özgür kadından iki oğlu olduğu yazılıdır. Köle kadından olan olağan yoldan, özgür kadından olansa vaat sonucu doğdu. Burada bir benzetme vardır. Bu kadınlar iki antlaşmayı simgelemektedir. Biri Sina Dağı'ndandır, köle olacak çocuklar doğurur. Bu Hacer'dir. Hacer, Arabistan'daki Sina Dağı'nı simgeler. Şimdiki Yeruslaim'in karşılığıdır. Çünkü çocuklarıyla birlikte kölelik*

---

¹⁸⁵ Hoffmann, a.g.m., s. 245.

etmektedir. Oysa göksel Yerusalim özgürdür, annemiz odur.”¹⁸⁶ Bununla birlikte alegorik yoruma dayalı olarak Pavlus; Hz. Musa’ya inananların su içtikleri kayayı Mesih’e, dini kuralları gelecek şeylerin gölgesine, evliliği Mesih ile Kilise arasındaki mistik birliğe işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁸⁷ “Yeşeya’nın kütüğünden yeni bir filiz çıkacak, kökünden bir fidan meyve verecek”¹⁸⁸ sözü alegorik anlamda ‘Yeşeya’nın oğlu Davut’un ailesinden Bakire Meryem doğacak’ şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁸⁹ Erasmus’un yorumlama kuralını takip ettiği Origen, genel ilkelerini ortaya koyduğu eseri *De Principiis*’le bu hususta önde gelerek alegorik metodu eğitimli ve kültürlü sınıflara ulaştırdığı bilinmektedir. Onun alegorik yorumu, ilham anlayışıyla yakın görünmektedir. Origen’le aynı çağda yaşıyan birtakım Hristiyan alimler, Kitab-ı Mukaddes’teki çelişkili görünen anlatımları uzlaştırmaya yoluna giderken O, bu çelişkileri kabul ederek bu anlatımların var olan halleriyle gizli bir manası olduğuna kanaat getirmiştir. Origen için metnin zahirdeki doğruluğu değil, zahirde yanlış dahi olsa dile getirdiği gizli manalar önemlidir. Bir olayla ilgili yanlış gibi görünen ifadelerin gizli manayı zenginleştirmeye yönelik olabileceğini belirtir. Origen, her harf ve kelimesini ilham mahsulü kabul ettiği Kitab-ı Mukaddes’in eğer doğru okunup yorumlanırsa her harf ve kelimesinin bir manaya sahip olacağını ifade eder çünkü ona göre Tanrı asla boş bir iş yapmaz.¹⁹⁰ Bu doğrultuda Erasmus da gizli mananın sabit bir temel niteliğinde belge oluşturduğunu, kelimelerin zahirde olduğundan daha çok manası olduğunu ve anlaşılması güç anlatımların ancak bu metotla ortaya çıkarılabileceği savında bulunmuştur.

Kutsal metinlerin yorumlanmasında Erasmus’un üzerinde önemle durduğu metotlardan ikincisi tropolojidir. Tropoloji, ahlaki konularda olan emirleri anlamlandırmaya yardım eder. Kişiyeye yol göstermek amacıyla davranışlarına yön veren sembolik ya da belirgin ifadeleri işaret eder. Örneğin; “*Giyisilerin hep ak olsun. Başından zeytinyağı eksilmesin.*”¹⁹¹ ifadesi tropolojik anlamda, yapılan her işin saf olması ve kişinin aklında hep hayır işleri bulunması gerektiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte Eski Ahit’te anlatılan ‘içimizdeki Davut’un içimizdeki Golyat’ı

---

¹⁸⁶ Galatyalılar 4:22-26.

¹⁸⁷ Muhammet Tarakçı, “Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu”, Bursa, *U.Ü.İ.F.D.*, C.XIX, S.1, Yıl. 2010, s. 184-186, 190.

¹⁸⁸ Yeşeya 11:1.

¹⁸⁹ Alev Alatlı, *Batı’ya Yön Veren Metinler I*, Alfa Basım, İstanbul, 2016, s. 228.

¹⁹⁰ Tarakçı, a.g.m., s. 194.

¹⁹¹ Vaiz, 9:8.

öldürmesi¹⁹² alçakgönüllülüğün gurura galip gelişine işaret eden anlamlardır.¹⁹³ Tropolojik ifadelerle amaçlanan kutsal metinlerde anlatılanlar kişiyi eğitmek amacıyla yazıldığı için tropolojik anlam da kişiyi daha ahlaklı davranmaya götürmesi gerektiğidir.¹⁹⁴

Erasmus'un yorumlama ile ilgili benimsediği üçüncü metot anagojidir. 'Yukarı' anlamına gelen 'ana' ile 'yol göstermek' anlamında 'goge' kelimelerinden oluşan anagoji, 'yukarı doğru yol gösterme' anlamındadır. Şöyle ki anagojik anlam zahiri olandan yola çıkarak batını olanı göstermeye çalışır. Başka bir ifadeyle anagoji, gelecekteki ödüllere ve ahiretteki yaşamdan bahseden anlamdır. Açık ya da mistik anlatımlar içerir, misal; "*Ne mutlu yüreği temiz olanlara! Çünkü onlar Tanrı'yı görecekler*"¹⁹⁵ ifadesi açık ve kolay anlaşılırken, "*İsa, 'yol, gerçek ve yaşam Ben'im' dedi. 'Benim aracılığım olmadan Baba'ya kimse gelemmez.'*"¹⁹⁶ ifadesi anagojik bir anlatımdır. Burada anlatılmak istenen Tanrı'yı görme hakkına sahip olabilecekleri ve Baba'nın örneğini izleyerek Cennet'e girilebileceğidir.¹⁹⁷ Sonuç olarak Erasmus'un İncil çevirisinde izlediği üçlü bir metot olan alegori, tropoloji ve anagoji metnin tinsel anlamını vermektedir. Alegorik anlam, anlatılan olayları tarihsel açıdan yorumlarken; tropolojik anlam, ahlaki manada kişinin yapması gereken şeyleri gösterir; anagojik anlam ise, insanın esaretten kurtuluşuna ve ahiretteki ebedi mutluluğuna işaret etmektedir. Tarihçi ve filozof Tzevetan Todorov, bu üç anlamı zamanla ilişkilendirerek ayırt etmenin bir yolunu göstererek alegoriyi 'geçmiş', tropolojiyi 'şimdi' ve anagojiyi ise 'gelecek'le ilişkilendirmiştir.¹⁹⁸

Sözlerin doğaüstü gücüne inanan Ortaçağ Kilisesi, kutsal kitabı gündelik dile çevirmeyi asırlarca reddetmiştir. Kilise için sözler yazıldığı gibi saklanmalıydı. İncil, eşya gibi bir güç kaynağı niteliğindediydi. Kilise için İncil, gizli ruhsal bir güç taşıdığından metinlerini anlamının bir önemi yoktu. İnsanlar İncilleri ancak öperek saygılarını göstermişlerdir. Kutsal kitap dili Latince olduğundan bunun dışındaki her türlü Latince yazı ve dualar da anlamı bilinmeden ilgiyle okunarak tekrarlanmıştı.

---

¹⁹² 1.Samuel 17.

¹⁹³ Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler I*, s. 228.

¹⁹⁴ Dominik Pamir, *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, Yaylacık Mat., İstanbul, 2000, s. 48.

¹⁹⁵ Matta 5:8.

¹⁹⁶ Yuhanna 14:6.

¹⁹⁷ Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler I*, s. 229.

¹⁹⁸ Beckett, a.g.e., s. 16.

Üstelik okuma kitaplarındaki birçok dua, tehlike ve hastalıklara karşı okunsa da anlaşılması oldukça zor sözler içerdiği bilinmektedir.¹⁹⁹ Erasmus, İncil'i tercüme ederken sadeleştirmiş ve açıklamalı notlarla İsa'nın öğretisinin herkese güneş misali açık olduğunu vurgulamıştır. Dönemin mevcut İncil'inin ilahiyatçılar tarafından dahi zor anlaşıldığını belirterek kutsal yazıların cahil insanların kaba dillerine çevrilerek okunmasını istemeyenlere karşı çıkmıştır. O, İsa'nın İncil'deki sırlara herkesin vakıf olmasını istediğine dikkat çekmiştir. Erasmus bir sözünde der ki; *“Keşke bunlar tüm dillere tercüme edilse, sadece İskoçyalılar ve İrlandalılar değil, Türkler ve Sarazenler de okusa! (...) İsterim ki, çiftçi toprağı sürerken bölük pörçük de olsa, bir ilahi söyleyebilsin, dokumacı mekiğinin sesine mırıldanabilsin, yolcu yolda onların hikayeleriyle oyalansın (...)”*. Bununla birlikte Kutsal Kitap'a saygının öpülerek ya da Latince tapınma düzenindeki ritüellerle değil; derin bir saygıyla yaklaşarak, öncelikli ve tek amacın ondan öğrenilenlerin kişinin ruhuna değmesi ve Kutsal Kitap'taki ruhu benimsemek olması gerektiğini öne çıkarmıştır. Erasmus, Kutsal Kitap'ın ruhun gıdası olduğunu belirterek faydasının yalnızca hafızaya yerleştirilmesi değil, aklın ve kalbin derinliklerine nüfuz etmesinin önemi üzerinde durmuştur.²⁰⁰ Hristiyanlık öğretisinin özünü anlamaya davet eden Erasmus'un gayretlerini kimileri, istikrarın kemikleşmiş törenlerine bir başkaldırı olarak gördüğünden reddetmiş, kimileri de yüce olan Tanrı'ya bir aziz veya rahibin aracılığı olmaksızın ulaşabilmeyi bir ümit ve özgürlük olarak karşılamıştır.²⁰¹ Bu bağlamda Belçika Leuven Katolik Üniversitesi'nde bazı teologlar tarafından Erasmus'un yazılarından birtakım cümleleri (cimbızla çekercesine seçtikleri iddia edilen); dini yeminler, hoşgörü, günah itirafı ve oruç tutma gibi sakramentlerin İncil otoritesinde şüphelere sebep olduğu öne sürülmüştür.²⁰² Erasmus ise İsa'nın öğretisi hakkında mutlak otoritenin asla Papalık, piskoposluk, uzlaştırıcı kurumlar ya da cemaatler eliyle güvenceye alınamayacağını savunarak Kutsal Kitap'ın ortak bir kavrayışın aydınlığında ruhun duruluğuyla araştırıldığında özenli ve gizemli bir mozaik olarak öğretinin gerçek yüzünü ortaya çıkaracağını açıklamıştır.²⁰³

Erasmus'un Hristiyanlara yönelttiği eleştirilerden biri de kutsal metinlerin henüz küçük yaşlarda öğretilmesi meselesidir. Onun için zihne derin bir biçimde ve diğer her

---

¹⁹⁹ Birkett, a.g.e., s. 27.

²⁰⁰ Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler II*, s. 541-542.

²⁰¹ Birkett, a.g.e., s. 32.

²⁰² McConica, a.g.e., s. 112.

²⁰³ McConica, a.g.e., s. 119-121.

şeyden önce aşılması gereken şey Hristiyanlık anlayışıdır. Erasmus, eğitimin etkin bir şekilde verilebileceği orijinal kaynaklardan başlayarak uygun bir şekilde bir araya getirilen öğretilerin sürekli olarak özümsemesi gerektiğini şöyle açıklamaktadır: “ (...) zihnine derin bir biçimde ve diğer her şeyden önce aşılması gereken şey, olası en iyi Hristiyanlık anlayışıdır: Eğitimin yalnızca daha saf değil, aynı zamanda daha etkin bir biçimde verilebileceği orijinal kaynakların kendilerinden yola çıkılarak uygun bir biçimde bir araya getirilen öğretileri sürekli bir biçimde özümsemelidir.”²⁰⁴ Erasmus’un çocuklar için öncelikli olarak tavsiye ettiği eserler ise çocuk bir dil kavrayışı edinir edinmez Hristiyanlığın temel kaynaklarıdır. Ancak bu eğitim verilirken uygulanan metot ve teknik oldukça önemlidir. Bununla birlikte çocuğa yazar ve eserlerden hoşlanmasını aşılacak şeyler yapılması gerektiğini vurgular. Erasmus bu hususta çocuğun yazar ve eserine karşı tutumu belirlemede eğitimcinin rolü üzerinde önemle durarak şunları söyler: “(...) herhangi bir yazarı tavsiye etmem istenirse, çocuk bir dil kavrayışı edinir edinmez, o Süleyman’ın özlü sözleri Ecclesiasticus ve Bilgelik Kitabıyla tanıştırılmalıdır (...) İlk planda yazar ve eserinden hoşlanması ona aşılmalıdır. (...) İkinci olarak İncilleri tavsiye ederim ve bu noktada yazar ve eserine aşkı çocuğun zihnine hangi yolla tutuşturacağınız çok büyük önem taşır (...)”²⁰⁵ O, çocukların öğrenmesi gereken kutsal metinlerin bir din bilimci gibi değil, anlamları ve içindeki bilgelikleri analiz etmek suretiyle okunması yönüne dikkat çeker. Kutsal metinleri öğrenirken iyi bir dil eğitiminin yanı sıra diyalektik, aritmetik, müzik, astroloji ve bilhassa da kutsal yazılarda anlatılan mekanların doğası gibi yerlerde eğitimin devam etmesi üzerinde durur. Söz konusu mekanlar tanınırsa tarihi düşünerek öğrenme, göz önünde canlandırma gerçekleşir ve öğrenilenlerin kolay kolay unutulmayacağına değinir. Üstelik tarih çalışırken olayların geçtiği mekanların nerede olduğunu ya da Havarilerin kimlere hitaben yazdıklarını öğrenmeye fayda sağlar, mevzuubahis edilen insanların orijini, yaşam şekli, inançları ve karakterleriyle ilgili bilgi sahibi olur böylece önceden göze kupkuru görünen metinler canlanarak öğrenciye büyük keyif vereceği hususunda önemle durur.²⁰⁶ Erasmus, Kutsal Kitap’la büyüyen her çocuğun zaman içinde tam olgunluğa kavuşacağını belirtmiştir. Erasmus’u huzursuz eden nokta ise Yahudi ve Müslümanların kendi kutsal kitaplarını çocukluktan başlayarak okumalarına rağmen, Hristiyanların hemen hemen en alakasız eserlerden başlayarak okumalar

²⁰⁴ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 48.

²⁰⁵ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 110.

²⁰⁶ Alatl, *Batı’ya Yön Veren Metinler II*, s. 542.

yapmasıdır. Çünkü onun için Hristiyan terbiyesinin nihai ve dokunaklı öğretisi ancak Kutsal Kitap'tadır.²⁰⁷ Bu sebepten ona göre yozlaşmış halk henüz küçük yaşlarda iken gerçekleri orijinal ve ana kaynağından öğrenseydi batıl bir toplum olmaz ve Kilise ile din adamları böylesine gereksiz kutsallaştırılmazdı.

Erasmus *Deliliğe Övgü* adlı eserinde birtakım kibirli din adamlarının uydurma masalların içinde kaybolduğundan, bir kez olsun baştan sona ne İncil'i ne de Pavlus'un mektuplarını okuduklarından şikayet eder. Üstelik onların kendilerini Kilisenin temel taşları olarak gördüklerini hatta onlar olmazsa Kilisenin çökeceğine inandıklarını belirtir. Kutsal metinleri isteklerine göre değiştirmekten mutlu olduklarından, kendi yargılarının çok önemli olduğunu hatta bazı durumlarda Papalık kararlarından bile üstün tutulması gerektiğini talep ettiklerine değinir. Beğenmedikleri ya da kendi düşünceleriyle örtüşmeyen düşünceleri tekzip edip karalama çabalarına girdiklerini ise şu sözlerle ifade eder: “(...) öyle fütursuzca böbürleniyor ve kendilerini alkışlıyorlar ki, bu tatlı maskaralıklarla gece gündüz öyle meşguller ki, azıcık vakit bulup da bir kez olsun şöyle baştan sona ne İncil'i okuyabiliyorlar ne de Paulus'un mektuplarını. Okullarında böyle budalalıklarla zaman öldürürken, Şairlerin eserlerinde okuduğumuz şu Atlas'ın göğü omuzlarına almasına benzer şekilde, bütün kilisenin kendi mantıksal çıkarımlarının mihverine dayandığına, yoksa çöküp gideceğine inanıyorlar. Hele bir de kutsal metinleri sanki balmumundan tabletlermiş gibi keyiflerince bozup şekil verirken, inanamazsınız, ne kadar mutlu oluyorlar; birkaç skolastik düşünürün imzasını taşıyan yargılarının gerek Solon'un yasalarından bile önemli sayılması gerektiğini söylerken, gerekse papalık kararlarından bile üstün tutulmasını talep ederken, ya da dünyanın bir numaralı sansürcüleri kesilip kendilerinin apaçık ya da üstü kapalı çıkarımlarıyla tam tamına örtüşmeyen bir düşünce olursa anında tekzip isterken, tekzip verilmediğinde de şöyle kehanetlerde bulunurken: 'bu önerme bir rezalet; şu pek saygısızca; o dalalet kokuyor; bu ise kulağa pek iyi gelmiyor' (...)”²⁰⁸. Erasmus onların kendi söylediklerinden farklı düşünenleri veya bir şüphe içerisinde bulunanları ise Hristiyanlıktan derhal aforoz etmeye hazır olduklarını belirtir. Bu din adamlarının kendi eserlerini koca mühürlerle yayımlayarak kutsiyet kazandırdıklarını ve olası eleştirileri bertaraf etmekte ustalıkla davrandıklarını söyler. Çıkarları uğruna ayrıntılı cehennem tasavvurlarında bulunanların sanki bizzat oraları gezip gördüklerini Erasmus şu sözlerle

²⁰⁷ McConica, a.g.e., s. 76.

²⁰⁸ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 178.

ifade eder: “(...) Bunların eserleri koca koca mühürlerle yayımlanmamış olsaydı, Tanrı'nın tek kulu böyle şeyler okumayacağına göre, kiliseyi bu yanlışların yarattığı zifiri karanlıktan kim kurtaracaktı. Ama onlar bunları yaparken çok mutlu değiller mi? Cehennemle ilgili her şeyi, sanki o Ülkede birkaç yıl yaşamışlar gibi en küçük ayrıntısına kadar anlatırken de mutlu değiller mi? (...)”.²⁰⁹

Erasmus, din adamlarının bir teoloğa yakışmayacak şekilde kekeleyerek, kaba ve baştan savma konuşmalarından bahseder. Erasmus onları anlamak için ancak karşısındakilerin de kekeme olmaları gerektiğini söyler: “Ben bunların özellikle kaba ve baştan savma konuşmalar yaptıklarında kendilerini ilahiyatçı sanmalarına hep kahkahalarla gülmüşümdür, o sırada öyle kekeleyerek konuşurlar ki, karşısındaki de kekeme değilse asla anlayamaz; sonra bir de bu konuşmayı sıradan halkın erişemeyeceği bir zirve olarak nitelerler. Gramercilerin kurallarına uymaya zorlanırsa, bunun kutsal metinlerin onuruna yakışmayacağını söyleyerek reddederler. Sadece kendilerinin hatalı konuşma yapma hakkına sahip olması gerçekten ilahiyatçıların üstün bir ayrıcalığı gibi görünebilir, ama bu ayrıcalığı aslında bütün amelelerle paylaşmaktadırlar.”²¹⁰ Aslında onun dillerindeki kekemelikten kastettiği zihinlerindeki bozukluğu ima eder, onları da ancak zihni ve fikriyatı cahil insanlar anlar ve kabul eder diye eklemeye bulunur. Erasmus bu teologlara gramercilerin kurallarına uymalarını hatırlatıldığında bunun kutsal metinlere yaraşmadığını iddia ettiklerini, kendilerinin hatalı konuşma hakkına sahip olduklarını söyleyerek bunu üstün bir ayrıcalık olarak kabul ettiklerini belirtir. O, aslında bu tür bir ayrıcalığı tüm yaşamlarına yayma eğilimi içerisinde olduklarını görür. Erasmus, hatalı konuşma ile Latincedeki yanlış kullanımlara göz yumulduğunu ve bu yanlış kullanımların saf dinin bulandırılacağı anlamına geleceğini vurgulamaktadır. Bu din adamları kiliselerde bağıra çağıra okudukları kutsal kitap ve duaların anlamlarını dahi bilmedikleri gibi kutsal metinlerden veya İsa'nın adının anlamından şifreler çıkararak kehanetlerde bulduklarını ve insanları şaşkınlığa uğratmaktan büyük keyif aldıklarını söyler.²¹¹ O, kiliselerde anlamı bilinmeden bağıra çağıra okunan sözlerden ziyade ruhu öne çıkarma kaygısı içinde olmuştur. Kutsal Kitap'ı okurken özenli ve sabırlı olmaya davet eder çünkü tek bir ayeti bilinçlice okumanın edebiyattan başka bir şeyle ilgisi olmayan koca bir İlahi'nin

²⁰⁹ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 180.

²¹⁰ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 181-182.

²¹¹ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 193.

monoton şekilde söylenmesinden çok daha büyük bir gıda sağlayacağını savunur.²¹² Erasmus, kutsal metinlerin din adamları tarafından tahrif edildiğine dair heretiklerle ilgili çarpıtılan şu örneğini alaycı bir şekilde şöyle anlatır; “(...)Birisi kalkıp kutsal metinlerde sapkınların konuşarak ikna edilmeleri yerine yakılarak ıslah edilmelerini buyuran bir cümle olup olmadığını sordu. Çatık kaşlarından ilahiyatçı olduğu belli, aksi bir ihtiyar öfkeden köpüre köpüre yanıt verdi ve havari Paulus’un bu konuda şöyle bir yasa getirmiş olduğunu söyledi: ‘Sapkın kişiyi birkaç kez uyardıktan sonra defet.’ Bu sözleri höyküre höyküre defalarca tekrarlarlarken ve oradakilerin çoğu hayretler içinde adamı neyin gerdiğini anlamaya çalışırken, sonunda beklenen şu açıklamasını yaptı ve sapkın kişinin ‘bu yaşamdan defedilmesi’²¹³ gerektiğini söyledi. (...)’Sözümle kulak verin’ diye devam etti. ‘Yasa şudur: Kötü olanların yaşamasına izin vermeyin. Bütün sapkınlar kötüdür. (...) Hiç kimsenin aklına gelmedi ki, bu yasa falcularla, büyücülerle ve sihirbazlarla ilgiliydi (...)’²¹⁴ Hristiyan inancının temelinde bahsedilen İsa’nın öğretisi sabretmek, dünyevi yaşamı küçümsemek, mütevazı bir yaşam ve elçilerinden dünyevi her şeyden soyutlanmalarını istemesi iken Erasmus, din adamlarının bunun tam aksine İncil’i yayma görevini kullanarak insanların sahip oldukları ile duygularını istismar ettiklerini öne sürmüştür.

Hristiyanlığı doğru anlamının Kutsal Kitap’ı doğru anlamaktan geçtiğini ısrarla vurgulayan Erasmus, esasında Kutsal Kitap sayfalarında yaşayan bir İsa’dan bahseder; “Görecekt olsaydık, Hz. İsa’nın ayak izlerine bile diz çöküp tapınırdık. Bütün bunların yerine, O’nun kitaplarda yaşayan varlığını yüceltsek daha iyi olmaz mı? Hz. İsa’nın giysisi sergilenecek olsa, nerede olursa olsun gidip öpmez miydik? Ne ki, Hz. İsa’nın giysi dolabı bile, O’nu İncil’deki yazılar kadar sahici ve canlı bir biçimde temsil edemez. Tahtadan ve taştan yapılmış heykelleri Hz. İsa aşkına altınla ve çeşitli kıymetli taşlarla beziyoruz. Bunlar sadece O’nun bedeniyle ilgili şeyler, ama O’nun kutsal zihnine can veren kitaplardır. O’nu kendi gözlerimizle görmüş olsaydık, hakkında bu kitapların verdiği bilgiye, mesela konuşmalarına, şifa dağıtmasına, ölümüne ve yeniden dirilmesine, yani başımızda cereyan ediyormuşçasına yakından vakıf olamazdık.”²¹⁵

²¹² McConica, a.g.e., s. 84.

²¹³ Erasmus, Latince *devita* (defet) ve *de vita* (yaşamdan dışla) kelimeleriyle oynuyor. İlahiyatçının tam olarak demek istediği, ‘sapkınlar öldürülmelidir.’ çev.: Çiğdem Dürüşken.

²¹⁴ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 240-242.

²¹⁵ Alatl, *Batı’ya Yön Veren Metinler II*, s. 541.

Erasmus için Kutsal Kitap'ta yaşayan İsa, insanlar arasında gerçekte yaşayan İsa'dan çok daha etkili bir varoluşu sembolize eder.

Erasmus, Hristiyanların mensubu oldukları din hakkında sorgulamalarını sağlamak adına, yanlış anlaşılmayı ve skandalı göze alarak kasıtlı ya da kasıtsız olarak büyü bozma ustası haline gelmiştir. O, Protestanlığı ortaya çıkaracak köklü inanç değişikliğinin kapısını aralamıştır. İngiltere'de Erasmus'un fikirlerinden etkilenen ilk kişilerden biri olarak 1528'de yargılanan bir Austin Keşişi, Katolik mezhebinden dönüşünü Erasmus'a dayandırarak şöyle anlatır; “*O düşüncelere öylesine derinlemesine daldım ki, azizlere olan adanmışlığım neredeyse sona ermek üzereydi. Her şeye rağmen, bu masalların sağladığı kutsal hizmet oldukça iyiydi ve halen öyledir (...)*”.²¹⁶ Erasmus'un amacı, olması gereken din ve dindarlığı ortaya çıkarmak olmuştur. Bu bağlamda onun İncil çevirisi ve üzerinde yaptığı çalışmalar da bunu göstermektedir.

2.2. Erasmus ile Luther Arasındaki Amaç Birliği ve Anlaşmazlıklar

Ortaçağ Avrupası'nın kaderini belirleyen iki düşünce akımı olan hümanizm ve reform nasıl karşılıklı olarak birbirlerini etkilediyse bu iki akımın Batı Avrupa'daki öncüleri de birbirlerinden o kadar etkilenmiştir. Hümanizmin en önemli temsilcisi olan Erasmus'un Luther'le arasındaki düşünsel ilişkinin bir reform teolojisi oluşturmasında önemi büyüktür. Hümanizmin temelde üzerinde durduğu şey, insanın Tanrı'yla olan ilişkisi ve bu ilişkinin içsel ve bireysel olduğudur. Reform ise yozlaşmaya sıradan bir tepkinin ötesinde; dünya, insanlık ve doktrinel konularda kemikleşmiş inançlarla mücadeleyi yansıtmaktadır. Erasmus'un Kutsal Kitap ve Patristik Çağ'ın babalarının kutsal metinlerini gündelik sade dile tercüme etmesi, Luther ile arasındaki teolojik tartışmalar açısından önem arz etmektedir. Erasmus, Kilise ve din adamlarının istismarlarına yönelik eleştirileri doğrultusunda reform hareketini desteklemiştir. Adı tarihte 'Reform'la anılan Luther ise hümanist fikirlerden etkilenmiş ve bu düşünceye meyyal kişilerle yakın temas halinde olmuştur. Erasmus'un Kutsal Kitap çevirisiyle başlayan ve hümanistlerin de filolojik metotlarla kutsal metinlerin gerçek anlamlarını ortaya koyup uydurma olanları gözler önüne sermesi hem reforma zemin hazırlamış hem de bu süreci kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte dini kaynakların metin kritiğine tabi tutularak teolojik doktrinlerin yeniden yorumlanması sebebiyle hümanizmin reforma sebep olduğunu iddia edenler de vardır. Erasmus'un İncil tercümesini esas alarak Alman

²¹⁶ McConica, a.g.e., s. 98.

diline tercüme eden Luther'in yine Erasmus'un başlattığı hümanist akımın dilsel ve dinsel etkisinde olduğu görülmektedir. Netice de Kutsal Kitap'ın otoritesine yaptığı vurgu ile Erasmus'la aynı kaygıyı paylaşır.²¹⁷ Ancak Hazard'ın da dediği gibi fikirlerin çizdiği yolda ilerlerken bazen onların hiç beklenmeyen bir yön tuttuğu görünce hayrete düşebiliriz.²¹⁸ Erasmus'un çizdiği rotada ilerlerken Luther'i onunla yakınlaştıran ve ayıran noktaları daha iyi anlamak için Luther'in kısa bir geçmişi ve kişiliği ele alınacaktır.

1483 yılında Almanya'da doğan Martin Luther'in, Aziz Martin yortusunda vaftiz edilerek bu adı aldığı belirtilmektedir. Luther'in, oldukça disiplinli bir aile terbiyesinde yetiştiği, lise ve üniversite yıllarında da ufak kusurları sebebiyle dahi hocaları tarafından kamçılanarak dövüldüğü nakledilmektedir. Çocukluğundan itibaren maruz kaldığı aşırı sertliğin kişiliğinde önemli izler bırakarak nevrotik bir yapıda olmasına sebep olduğu ileri sürülmektedir. Kilise hayatına karar vermesi ise oldukça ilginçtir. Gençliğinde yalnız yolculuk yaptığı bir sırada çok yakınına bir yıldırım düşmüş ve Luther yüzü-koyun yere kapaklanmış ve 'Bana yardım et, bana yardım et! St. Anna, eğer bana yardım edersen bir keşiş olacağım!' diyerek bu vakiyla kilise yaşamına başladığı nakledilmektedir. Kilise yaşamında da tuhaf olaylar ve ruhsal bunalımlar geçirdiği bilinmektedir. Gücünün üzerinde bir çalışma ve dualarla bu bunalımlarının üstesinden gelmeye çalışmıştır. Bu durumun onda her şeye fazlasıyla önem vermek gibi bir takıntıya sebep olduğu nakledilmektedir. Luther hakkında araştırmalarda bulunanlar onun tahammül gücü zayıf ve insani anlayıştan uzak olduğunu belirtmişlerdir.²¹⁹ Luther'in kaba mizacı, akla uygun konulara dair düşünme ve konuşma yetersizliğiyle tanımlanan özellikleri onu akıldan nefret eder hale getirmiştir.²²⁰ O, kendisinin Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğunu iddia ederek aldığı kararlarda ve yaptığı işlerde bir tür tanrısal ilhamla hareket ettiğine inandığını belirtmektedir. Nitekim; *"Kızdığımda, bu benim kendi öfkem değil, Tanrı'nın öfkesi olarak ifade ediyorum."* ve *"Eğer Tanrı oğluyla ilgileniyorsa beni de koruyacaktır; benim amacım İsa Mesih'in amacıdır. Eğer Tanrı, Mesih'in şanını önemsemezse kendisinininkini tehlikeye atacak ve sonuçta doğacak utancı yüklenmek zorunda"*

²¹⁷ Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, s. 14-16.

²¹⁸ Hazard, a.g.e., s. 85.

²¹⁹ Peter F. Wiener, *Hitlerin Manevi Atası Martin Luther*, çev. Hakan Olgun, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002, s. 41-42.

²²⁰ Wiener, a.g.e., s. 45.

kalacaktır."²²¹ gibi sözleri bunu göstermektedir. Luther'in yaşamının geneline baktığımızda ise ironik olan kendisinin de dediği gibi; "*öğrettiğim şeyi kendimin yapmadığımı da biliyorum.*" sözleriyle yönlendirmeye çabaladığı Hristiyanlığa kendisini yönlendirememiş olmasından şikayetçi olmasıdır.²²²

Luther, Wittenberg'de Aziz Augustin tarikatına bağlı manastırda genç bir öğretmenken, Erasmus Batı Avrupa'nın parlayan yıldızı olarak Patristik Çağ'ın kutsal metinleri ve İncil üzerinde çalışmalar yaparak Kilise'ye yönelik eleştirel yayımlar yapmaktaydı. Bu anlamda Luther Erasmus'un öğrencisi kabul edilmektedir. Luther hem İncil'i hem de Patristik Çağ metinlerini kavrayabilmek için sık sık Erasmus'un yazdıklarına başvurmuş ve Kilise hususunda Erasmus'la aynı kaygıları taşımıştır. Bu anlamda ikisi de üniversitelerde teolojik bilimlerin Aristocu felsefenin sınırları içerisine oturtulmasına karşı çıkmış ve Hristiyan inancında İncil'in temel alınmasını istemiştir. Yine aynı şekilde dinin belli bir kurumun tekeline alınması konusunda prenslerden yardım isteyerek Kilise reformunu talep etmişlerdir.²²³

Teolojik manada Luther'i Erasmus'dan ayıran evanjelik tecrübe ise şu şekilde cereyan etmiştir: O, Wittenberg'de görevini sürdürürken kurtuluşa dair Mezmurlar'da ve Pavlus'un Mektupları'nda bahsi geçen 'Tanrı'nın adaleti' konusunda zihnini meşgul eden problemler olmuştur. Zihinsel anlamda bir türlü huzuru bulamayan Luther, nihayet Pavlus'un Romalılara Mektubunda "*(...) Doğru kişi imanla yaşayacaktır.*"²²⁴ sözünde bir ipucu sezerek çözüme yaklaşmıştır. Artık Luther için cezalandırıcı 'Yargıç Tanrı' değil, çocuklarına adaletle hükmeden 'Baba Tanrı' vardır. Ona göre kurtuluş kişisel çaba ve çalışmayla değil, 'sadece Tanrı'ya iman' ile mümkün olacaktır.²²⁵ Bu durum aynı zamanda Luther'in tövbe, günah çıkarma, endüljans gibi konularda Kilise'ye bir başkaldırısının sinyalleriydi. Erasmus da aynı konularda hemfikirdi ancak o, kurtuluşun yalnız imanla olabileceğini değil, kişinin amellerinin de önemli bir payı olduğunu ileri sürmüştür.

Erasmus gibi Luther de günahların para karşılığında affedilmesi ve cehennemden kurtuluşun Kilise tarafından verilen bir belge ile mümkün olmayacağını

---

²²¹ Wiener, a.g.e., s. 47-48.

²²² Wiener, a.g.e., s. 54.

²²³ McConica, a.g.e., s. 102.

²²⁴ Romalılar 1:17.

²²⁵ Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, s. 37-38.

savunmuştur. Ancak Erasmus'un kişiliği sebebiyle sadece ince bir alay ile düşünürlerin dikkatini çektiği eleştirilere Luther halkın duygularını da harekete geçirecek şekilde değinmiştir. Luther ilkelerini 'Papa hiçbir suçu bağışlayamaz' şeklinde kısa, açık ve net olarak ifade ederek sarsıcı etkiler yapmıştır.²²⁶ Bununla birlikte Luther de Papalığı İncil'de tasvir edilen sadeliğe indirmeyi amaçlamıştır. Erasmus'un yaptığı eleştirileri o da yapmış, hem rahiplere addedilen birçok kutsal nitelikleri reddetmiş hem de bekar kalmalarını anlamsız bulmuştur. O da İncil'in halkın eline verilmesini savunmuş ve manastırların yalnızca bir okul mahiyetinde kalıp giriş çıkışların serbest olmasını istemiştir.²²⁷ Erasmus'un Hristiyanlardan azizlerin ayakkabılarını, kirli mendillerini öpmeyi bırakıp İsa'ya dönmelerini istediği²²⁸ gibi Luther de ayinlerde araçlar olmaksızın bir yakarışı öne çıkarmaya çalışmıştır. Her ikisi de duaların sayısı ve uzunluğunu önemsememiş, Azizlerin yaşamlarına vurgu yaparak onlar adına yapılan ritüelleri putperestlerin hediye sunumlarına benzetmişlerdir. Ancak Azizler konusunda Erasmus'u Luther'den ayıran ince çizgi Erasmus'a göre bir Aziz'in lütfu dağıtma gücüne sahip olmasıydı.

Erasmus ile Luther arasında gerçekleşen ve zıt kutuplara iten doktrin savaşı ise özgür irade konusunda yaşanmıştır. Bu aynı zamanda Reform teolojisiyle kendi fikirlerinin temel ayrılıklarını gözler önüne sermektedir.²²⁹ Luther, Tanrı'nın bağışlamasına mazhar olabilmek için kişinin gayretlerini gereksiz görmüştür. Ona göre kurtuluş için kişinin gayret sarf etmesi Tanrı iradesine karşı gelmektir. Bu bağlamda Luther için kişi özgür iradeye sahip değildir ve ancak Tanrı dilerse kurtuluş mümkün olabilmektedir. Luther bu tezini İncil'de geçen "*Çünkü zannediyoruz ki, şeriatın işleri olmayarak insan imanla salih sayılır.*"²³⁰ sözüyle desteklemiş ve Almanca İncil tercümesinde buna 'sadece' kelimesini eklemiştir. Luther için önemli olan kişinin inandığı şeydir, bir şeyler yapıp yapmamak önemli değildir. O, Tanrı'nın insan davranışlarına ihtiyaç duymadığını, insanlardan sadece şükür ve dua etmelerini istediğini savunmuştur. Bununla ilişkili olarak Luther, Mesih'in örneklik teşkil eden davranışlarının dahi önemli olmadığını, sadece onun öğrettiklerine bakılması gerektiğini öne sürmüştür. Luther'in öğretisi 'Yeni bir günah işleyip işlemememizin ne önemi var?

---

²²⁶ Zweig, a.g.e. s. 126.

²²⁷ İncil, a.g.e., s. 174.

²²⁸ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 16.

²²⁹ Birkett, a.g.e., s. 76-77.

²³⁰ Romalılar 3:28.

İman tüm günahları siler. Bu dünyada inançsızlıktan başka sakınılacak bir günah yoktur.’ sözleri üzerine kuruludur. Hatta O, günahları da Tanrı’nın takdir ettiğini ve insanın iradesi dışında gelişen günahların Mesih’e yüklendiğine inandığında Mesih’in insanın yerine bir kez daha günahkâr olmayı kabul edeceğini öne sürer.²³¹ Luther’in böyle düşünmesinin arka planında insan tabiatının tamamen bozuk olduğu fikri yatmaktadır. Ona göre insan tabiatı öylesine bozuktur ki Tanrı karşısında insanın amelleri kendisini kurtarmaya yetmez, bunun yerine Tanrı’nın biricik oğlu İsa kendisini feda ederek ölmüş ve Tanrı bu lütufla herkesi kuşatmıştır. Bu minvalde Luther için günahsız olmaya çalışmak boş bir çabadır, kurtuluş ancak ilahi merhamettedir. Luther insanın kendisine güvenmeyi bırakıp Tanrı’nın merhametine güvenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. O, Kurtuluşun yapılan her çeşit ibadet ve amelden bağımsız bir şekilde Tanrı’nın lütfu olarak gerçekleşeceğini iddia etmiştir. Buna erişmek için ise sadece iman yeterli olacağını iddia etmiştir.²³² Luther’in özgür irade hakkındaki tezinde bir diğer referansı da Romalılara Mektup’taki Tanrı’nın Musa’ya hitaben söylediği “*Çünkü Musa’ya şöyle diyor: Merhamet ettiğime merhamet edeceğim. Acıdığımı acıyacağım. Demek ki bu, insanın isteğine ya da çabasına değil, Tanrı’nın merhametine bağlıdır.*”²³³ sözleridir. Luther Romalılar’da işaret edilen bu sözü, insanın iradesinde özgürlük olamayacağı gibi davranışlarının da kurtuluş için bir anlam ifade etmeyeceği şeklinde yorumlamaktadır. Luther, insanın kurtuluşa erebilmesinin ancak Tanrı’nın dilemesiyle gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Erasmus ise, kendisinin teolojik görüşlerinden bahsettiğimiz konuda anlattığımız gibi insanın özgür iradesi olduğuna inanarak kurtuluşun yalnızca iman ile değil insanın amellerinin de büyük bir payı olduğunu savunmuştur. Bir bakıma Erasmus için insan kurtuluşa ermek amacıyla Tanrı ile işbirliğinde bulunabilir.

Erasmus ile Luther’in hayatları boyunca gerçek anlamda hiç karşılaşmamış ve bir araya gelememiş oldukları nakledilir. Onların karşılaşması yalnızca düşünce düzeyinde olmuş ve bunu aralarındaki karşılıklı mektuplaşmalarla gerçekleştirmişlerdir. Başlangıçta birçok noktada amaçları aynı olsa da fitrat gereği farklı yapılarda olma sebebiyle üslup konusunda zıtlıklar yaşayarak istekleri birer çelişkiye dönüşmüştür. Çünkü bu iki insan hem fiziksel yapıları hem de düşünce, kültür ve yaşam şekliyle

---

²³¹ Wiener, a.g.e., s. 50.

²³² İnalçık, a.g.e., s. 170-171.

²³³ Romalılar 9: 15-16.

birbirinden oldukça farklı olmakla birlikte bu özellikleri metotlarına da yansımıştır. Luther iri yapılı, sağlıklı, güçlü ve dinamik bir şekilde betimlenmektedir. Luther halkın dilinden anlayan ve o dili konuşan, farkında olmasa da kitleye paralel düşünen ve kitlelere coşku veren bir kişilik olarak tanımlanmaktadır. Erasmus ise zayıf, çoğunlukla hasta ve soluk benizli betimlenmektedir. Erasmus göğsünden hasta gibi kısık sesle konuşan ve söyleyeceği her cümleyi incelikle seçen bir yapıda tanımlanmaktadır. Bu anlamda Erasmus'un sahip olduğu gücü düşünce dünyası ve yazılarında gösterdiği belirtilmektedir. Erasmus ile Luther'in yapılarında yansıttıkları şeyin hoşgörüsü ile taassup, akıl ile tutku, kültür ile doğal güç, dünya vatandaşlığı ile ulusçuluk ve evrim ile devrim olduğu görülmektedir. İkisi de birçok kez aynı fikirleri dile getirmiş olsalar da bir düşünce Erasmus'dan çıktığında düşünenleri tinsel olarak cezbederken Luther'den çıktığında anında bir parolaya, bir savaş sloganına dönüşmüştür. Erasmus'un sahip olduğu şey soğukkanlılık, Luther'in ki ise öfke olmuştur.²³⁴ Sorunlara koydukları teşhis aynı olsa da kullandıkları çözüm metodu ikisini birbirinden ayırmıştır. Erasmus, Kilise'yi mantıkla, ironiyle ağır ağır iyileştirmeyi düşünürken Luther neşter kullanmayı denemiştir. Erasmus şöyle der; *“Luther'in istediği ne varsa, hepsinin öğreticisi ben oldum; ama bunu aşırı bir dille yapmadım.”*. Üstelik hümanist düşüncenin önde gelen ismi Erasmus, halkın karşısında onların duyması için yapılacak her tartışmayı tehlikeli görmüştür. Bu aynı zamanda tartışmanın seviyesini düşürerek halkı galeyana getirme ve kaosa sebep olabilme fikrini de beraberinde getirmiştir. Erasmus'a göre özellikle Kilise reformuna ait istekler kargaşaya meyyal insanlar önünde konuşulmamalıdır. Luther ise inandığı şey uğruna savaşı dahi göze alıp onu tüm dünyaya haykırmayı mukaddes bir vazife olarak görmüştür.²³⁵ Erasmus, bu hususta Luther'i şu sözleriyle eleştirir; *“Luther, normalde bilginler tarafından ince ayrıntıları uzmanlara bırakacak şekilde ele alınması gereken her şeyi herkese açarak bir anda ortaya döktü (...)*”. Bununla birlikte olması gereken metodu İsa'dan ve Patristik Babalar'dan örneklerle betimler; *“İsa, (...) bir parça kalın kafalı olan kalabalıklara bir şey söyler, kendi takipçilerine ise başka bir şey ve bu şekilde bile, göksel felsefeyi onlara adım adım kavratana kadar onlarla uzun süre uğraşmak zorundadır.”* veya *“Augustinus, çılgın Donatistlerin ve delilerden daha beter olan Manikenlerin düşüncelerini çürütürken, kızgınlığı olayın gerektirdiğinden çok*

---

²³⁴ Zweig, a.g.e., s. 117-119.

²³⁵ Zweig, a.g.e., s. 135-136.

daha azdır ve her tarafta onların sevgi gösterileriyle karşılaşmıştır (...)”.²³⁶ İlk dönem Hristiyanlık inancını canlandırmak ve İncil’de yaşayan İsa’ya dönme arzusuyla Kilise’yi arındırmak isteyen Erasmus bu amaçla Hristiyan birliğini hedeflerken Luther’in hareketinin ise Hristiyanlıkta parçalanmalara ve toplumsal olarak da kanlı sahnelere sebep olduğu görülmektedir.

Hristiyanlık adına özünde Erasmus’la aynı kaygıları paylaşan Luther’i bu kadar popüler kılan şey ortalama halkın hislerini kolayca paylaşabilmesi olmuştur. Luther bazen halka ahlaki öğütlerde bulunsa da çoğunlukla onları kusurlarıyla birlikte kabul edilmesini teşvik etmiştir.²³⁷ Ancak Luther din alanında talep ettiği değişiklikler zamanla sosyo-politik bir versiyona evrilerek toplumsal olaylara sebep olmuş ve Luther; Papa, imparator ve prensler arasındaki çekişmelerin önemli bir piyonu haline gelmiş görülmektedir. Bu arada Roma, Luther’in aforoz belgesini hazırlamış ve O, ilk kez “*Ey iyi yürekli insan! İşte sırf bundan ötürü, bilgisizliği nedeniyle, seninle aynı gökkubbenin ve güneşin altında anılmaya değil fakat ancak karanlık bir köşede gömülüp kalmaya layık olan bu din kardeşinin önemsiz varlığını tanı.*” sözleriyle Erasmus’tan yardım istemiştir. Luther’in Erasmus’un desteğini alması davasını zafere taşıyacak önemli bir argüman olacaktı.²³⁸ Bu süre zarfında Papa X. Leo 1520’de düzenlediği Exsurge Domine Toplantısı’nda itaat yemininde bulunması için Luther’e altmış gün mühlet vermiştir. Erasmus bu kararı üzüntüyle karşılamış ve Luther’e destek vermiştir. Bunun yanında onun kitaplarının yakılmasına engel olmaya çalıştığı gibi Froben Yayınevi’nden de kitapların basımını istemiştir.²³⁹ Böyle kritik bir dönemde temkinli bir şekilde Luther’i koruyan Erasmus, bir mektubunda Luther’e şunları söyler; “*(...) Kitaplarını henüz okumadığımı ve bu yüzden hiçbirini ne onayladığımı ne de reddettiğimi ilan ettim. Sadece onları henüz kitaplarını okumadan halkın önünde bu kadar nefret dolu bir tutumla yaygara koparmamaları konusunda uyardım (...), çamur atmanın uygun olup olmadığını düşünmeleri için onlara yalvardım(...)*”²⁴⁰ Bu sırada Saksonya Prensi III. Friedrich, sekreteri aracılığıyla Erasmus’a Luther’in ileri sürdüğü davada haklı olup olmadığını danışmış, Erasmus da; “*Bütün üniversiteler arasından yalnızca ikisi Luther’i mahkum etti; onlar da Luther’in savlarını çürütemedi. Bu*

²³⁶ McConica, a.g.e., s. 110.

²³⁷ Wiener, a.g.e., s. 52.

²³⁸ Zweig, a.g.e., s. 129-131.

²³⁹ McConica, a.g.e., s. 107.

²⁴⁰ Alatlı, *Batı’ya Yön Veren Metinler II*, s. 635.

nedence Luther, açık bir tartışma açılmasını ve tarafsızlıkları kuşku götürmez yargıçların çağrılmasını istemekle haklı bir istekte bulunmuştur. Papa için de başvurulabilecek en iyi çözüm yolu, sorunu, haklarında herhangi bir kuşku bulunmayan saygın yargıçlara incelemektir. Dünya, gerçek İncil'e susamıştır ve çağın bütün eğilimi bu yöndedir. Bu gelişmenin karşısına bu kadar nefretle dikilmemek gerekir." şeklinde bir cevapla Reform hareketine yararlı olacak bir öneri sunarak adil ve çözümleyici bir konsile kapı aralamıştır.²⁴¹ Erasmus bu olanları Luther'e yazdığı bir mektupta şöyle bildirir; "Sana karşı biraz yumuşamaya başladılar. Vicdanları temiz olmadığından kalemimden korkuyorlar... Liege Piskoposu'nun da aralarında olduğu birçok kişi taraftarınız haline geldi. Ben ise yeni fikirlere ve iyi öğretilere daha kolay yardımcı olabilmek için kendimi mümkün olduğunca tarafsız tutmaya çalışıyorum; ben şiddet yerine mütevazı bir nezaketle çok daha fazla şey başarılabilceğine inanıyorum."²⁴² Erasmus bu sözleriyle aynı zamanda ihtiyatlı davranarak belli bir taraf tutmadığını belirtir. Onun asıl amacı belli bir gücün ya da birilerinin yanında olmak değil, haklı gördüğü İncil davasını ilerletmektir. Bu doğrultuda kargaşa ortamı Erasmus'u huzursuz etmiş ve o, sükûnet ortamında daha iyi şeyler yapılabileceğine inanmıştır.

Tarafsızlığını korumaya çalışan ve düşünce insanına taraf tutmayı yakıştırmayan Erasmus, Worms Meclisi'nde Luther'e kendisini savunma fırsatı veren mahkemeye katılmamıştır. Üstelik buna artık bir tarafsızlıktan öte Luther'in tedirginlik yaratan demagojik yaklaşımlarını sebep göstermiştir. Onun, en başından beri Luther'in kavgacı ve sert üslubuna karşı çıktığı ve mektuplarında onu bu konuda uyardığı görülmektedir.²⁴³ Erasmus her şeyin barış içinde olmasını arzuladığını belirtirken Luther'in kışkırtıcı, şiddet ve saldırgan olarak gördüğü tavırların barışçıl reform imajını zedelediğine inanmıştır. Bu yaklaşımlarından dolayı ise Luther yaşamını daima riskli bir ip üzerinde yürüyerek geçirmiştir.²⁴⁴ Ayrıca Luther sorunu dinsel değil, sosyal bir görünüm kazanmış ve bu doğrultuda daha çok siyasi otoriteler tarafından yargılanmıştır. Erasmus'un Luther'i yargılamadan önce görüşlerini dinleme hususundaki desteği Worms Meclisi'nde Luther'in düşüncelerini bir defa daha uzun uzun anlatmasına fırsat olmuştur. Halkın da yoğun bir ilgiyle katıldığı bu Meclis'te Luther Almanca'yla birlikte halkın dili Latince'yi de kullanarak sorunu yerel olmaktan çıkarmış ve bir başkaldırı

²⁴¹ Zweig, a.g.e., s.141-144.

²⁴² Alatl, *Batı'ya Yön Veren Metinler II*, s.635.

²⁴³ McConica, a.g.e., s.115.

²⁴⁴ Birkett, a.g.e., s.43.

çağrısına dönüştürmüştür.²⁴⁵ Ne Erasmus'un uyarılarını ne de aforoz belgesini umursayan Luther, savını bir savaş çığlığına dönüştürmüş ve “*Korkarım Erasmus, İsa’yı ve Tanrı’nın görkemini dışarda yeterince yayamayacak... Erasmus için, insani olan kutsal olandan daha önemli.*”²⁴⁶ sözleriyle Erasmus’u kınamıştır. Erasmus’un ise hiçbir zaman Luther’in savunduğu idealler aleyhine konuşmamış olduğu ileri sürülse de onun sert üslubu ve izlediği metot sebebiyle kızarak ondan uzaklaşmaya karar vermiştir. 1526’da Luther’e yazdığı bir mektubunda şunları dile getirmiştir; “*Senin de yazdığın gibi, şiddete yatkın bir mizacın var ve bu dikkate değer argümandan zevk alıyorsun. (...) o küstah, saygısız, kışkırtıcı mizacın yüzünden tüm yeryüzünü kıyıcı bir ihtilafla paramparça ediyorsun, iyi adamları ve iyi bilgiyi sevenleri bazı çılgın firavunların zulmüne maruz bırakıyorsun, kötüleri ve devrimcileri devrim yapsınlar diye silahlandırıyorsun, yani kısaca İncil’in sebebi sanki kutsal olan ve olmayan her şeyi kaosa sürüklemekmiş gibi davranıyorsun; sanki bu fırtınanın mutlu bir sona erişmesini engellemek ister gibisin; oysa ben hep böyle bir fırsat için çabaladım. (...) Kimi karanlığın güçlerinden kurtardığını bilmiyorum ama kalemini bir kılıç gibi nankör sefillere çevirmeliydin, ılımlı tartışmalara değil (...)*”²⁴⁷. Erasmus, bu sözlerle artık Luther’den tamamen uzak olduğunu, Luther’in davasının hedef değiştirdiğini ve Hristiyanlık dünyasında bölünmelere sebep olduğunu vurgulamıştır. O, hümanizm çizgisinde ilerleyen ılımlı tartışmaların belli bir çerçeve içinde kalarak Kilise’de yapılacak köklü değişikliklere daha faydalı olacağını düşünmüştür. Daha önce Luther’i uyardığı gibi cahil halk önünde yapılan bazı teolojik tartışmaların kişisel menfaatlere dönüşerek kitleleri ayaklandırdığına ve acı sahnelere neden olduğuna inanmıştır.

Luther, İncil adına eski düzenin yerine yeni bir düzen koymak istemiş ve böylece kaosa sebep olacak zincirleri salıvermiş görölmektedir. Luther inanç ve ifade özgürlüğü isterken onu örnek alan halk bu özgürlüğü daha farklı alanlarda da talep etmiştir. Luther’in sarf ettiği tüm sözler halkın elinde prensler ve imparatorluğa karşı mızrak olarak kullanılmıştır. O, din alanında bir reform isterken izlediği metot sömürölen köylü sınıfı tarafından toplumsal bir reforma dönüştürölmüştür. Luther’in dini ve siyasi otoritelere korkusuzca başkaldırısı onu köylü sınıfı nezdinde bir lider haline getirmiştir. Artık geri dönüşü mümkün olmayan bu yolda Erasmus haklılığını şu

²⁴⁵ Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm’i Protesto*, s. 58.

²⁴⁶ McConica, a.g.e., s.103.

²⁴⁷ Alatlđ, *Batı’ya Yön Veren Metinler II*, s. 636-637.

sözlerle dile getirmiştir; “İşte şimdi senin düşüncelerinin ektiğini biçiyoruz, sen asileri tanımak istemiyorsun ama onlar seni tanıyorlar(...)”.²⁴⁸ Böylece İncil adına yaptığını öne sürdüğü devrimci hareket, sömürülen halkın birtakım istekleriyle birleşerek toplumsal bir ayaklanmaya dönüşmüş görülmektedir. Erasmus için hiçbir şey Hristiyanlar arasındaki birlikten daha önemli olmamalıdır. O, ‘Paraclesis’ adlı eserinde, bütün bir şekilde toplumsal yapının sağlığını bu birliğe dayandırdığını ifade etmiştir. Erasmus düşüncesinde *consensus fidelium* kavramı yatmaktadır yani inananların uyumu ya da birliği fikri. Erasmus bu düşüncüyü döneminin teolojisi ile alakalı şekilde bir reform ilkesi olarak henüz Luther ortaya çıkmadan önce çıkarmıştır. O, Matta 11:28-30²⁴⁹ hakkında yaptığı bir yorumunda Hristiyan dünyasının artık hakiki dindarlık için sorgulamaya başladığını, din adamlarının gereksiz ve dışlayıcı tartışmaları bırakıp İsa’nın önem verdiği şeyleri bir konsensüs içerisinde ele alarak yükümlülüklerini yerine getireceklerini belirtmiştir. Fakat Luther ortaya çıkınca Erasmus onun iddialarıyla meşgul olmaktan konsensüs fikrinden uzaklaşmak zorunda kalmıştır.²⁵⁰ Uluslarüstü idealist düşünceler besleyen hümanizm, Hristiyan dünyasını birleştirmeyi hedeflerken Erasmus’un deyimiyle Luther’in ölçsüz reform girişimi Evrensel Kilise anlayışına balyoz etkisi yapmıştır. Üstelik oluşan bu karmaşmanın temelinde Erasmus görülmektedir. Yani Luther’in Kilise’ye karşı taarruza geçtiği reformcu tenkitlerin menşei Erasmus olarak görülmektedir. Katolik teologların homurdanarak söylediği belirtilen şekliyle; “Luther, onun yumurtladığı yumurtalar üzerinde kuluçkaya oturmuştu” ya da “Erasmus’un itina ile açtığı kapıdan Luther fırtına gibi esmiştir”.²⁵¹ Meydana gelen olaylar Erasmus’un hoşuna gitmese de Luther’in faaliyetlerine yön verici bir fonksiyonu olmuş ve oluşacak yeni öğretilerde Protestanlığın yankıları duyulmaya başlamıştır. Luther, bu hususta Erasmus’un varisi ve Protestan öğretiyi tüm dünyaya duyurmada zafer elde eden hasmı olmuştur.

2.2.1. Kilise ile Reform Arasında Bir Duruş

Zweig, Avrupa’da aydınlanmanın ışığıyla, ulusçuluk kavramı yavaş yavaş bulanıklaşırken Erasmus’un, dini ve ulusal temelli bir kitle patlamasının enkazı arasında göz ardı edilmesini onun en büyük trajedisi olarak tanımlar. Çünkü Zweig’in görüşüne

²⁴⁸ Dart, “Erasmus of Rotterdam & The Church Fathers”, Zweig, a.g.e., s. 172-74.

²⁴⁹ “Ey bütün yorgunlar ve yükü ağır olanlar! Bana gelin, ben size rahat veririm. Boyunduruğumu yüklenin, benden öğrenin. Çünkü ben yumuşak huylu, alçakgönüllüyüm. Böylece canlarınız rahata kavuşur. Boyunduruğumu taşımak kolay, yüküm hafiftir.”

²⁵⁰ McConica, a.g.e., s. 116-117.

²⁵¹ Zweig, a.g.e., s. 134.

göre özünde o, Katolik Kilisesi'ni İncil esasına göre revize etmek isteyen bir reformcuymdu. Hristiyan dünyasında asırlarca sürececek bir ihtilaf içinde yalnızca iki seçenek vardı: Ya Kilise yanlısı olmak ya da evanjelik öğreti doğrultusunda hareket etmektir. Erasmus'la aynı fikirleri savunan More, Fisher ve Melachton gibi en sevdiği dostları inandıkları şeyi canlarıyla en acı şekilde öderken o, tarafsızlığını ilan etmiştir. Bir bakıma kendisini hem Kilise'ye hem de Reforma yakın hissettiği için her ikisinin de saflarına katılmamıştır.²⁵² Erasmus bu anlamda kendisini kunduz veya timsah gibi amfibilere benzeten bir dostuna mektuplarından birinde onu doğrulayıcı açıklamalarda bulunmuştur.²⁵³ O, keşişlik ile seküler hayat arasında orta bir yol için bunu doğrulasa da onun genel yaşamına baktığımızda aynı şeyi Kilise ile Reform arasındaki duruşunda da görmekteyiz.

Erasmus'un, İncil tercümesiyle paralel gelişen reform hareketini destekleyici bir yönü olduğu gibi Katolik Kilisesi'ne de Hristiyan birliğini ayakta tutabilme umuduyla bağlılık gösterdiği görülmektedir. Zıt kamplarda bulunanlar, kendisini daima orta bir yolda ya da tarafsız olarak tanımlayan Erasmus'un ilk zamanlar kendi saflarında olduklarını iddia etmişlerdir. Ancak Erasmus'dan tam bir ikrar göremeyince ve her iki kutup için de kendilerince tenkit kabul ettikleri görüşler ortaya koyunca ona karşı saldırıya geçmişlerdir. İspanya Engizisyon Mahkemesi tarafından 1527 yılında bir oturum düzenlenerek Erasmus'un yazılarını incelenmiş ve raporlar onun aleyhinde açıklandığında o, özür bildirerek ortodoksluğunu²⁵⁴ savunmak zorunda kalmıştır. Paris Teoloji Fakültesi'nde ise Erasmus'un birçok pasajı skandal kabul edilerek o, ortodoks karşıtı ilan edilmiştir. Ölümünden sonra da Paris Teoloji Fakültesi ile Leuven Katolik Üniversitesi'nde Erasmus'un yazıları heretiklikle kınanmış ve Vatikan'ın yasaklı kitaplar listesine alınmıştır. Aynı şekilde Protestanlar da onu reform hareketinin bizatihi içerisinde yer almadığı için hayal kırıklığı ile lanetlediklerini bildirmişlerdir.²⁵⁵ Reformun sosyal tabanında kanlı sahneler şahit olan Almanya Erasmus'u aşırı ılımlı bir Luteryan olarak dışlarken, yaşadığı Katolik Leuven kenti de onu 'Luther denen

²⁵² Zweig, a.g.e., s. 27-28.

²⁵³ Richard L. DeMolen, "Erasmus' Commitment to the Canons Regular of St. Augustine", *Chicago Journals*, Vol.26, No.4, The University of Chicago Press, 1973, s. 473.

²⁵⁴ Tezin birinci bölümünde, heretik/rafizi kavramı açıklanırken; bir dinin çoğunluğunun kabulünü temsil eden hakim doktrinden sapanlar için bu kavramın kullanıldığı, 'ortodoks' kavramıyla da sahil öğretiyeye bağlı anlamında 'katolik' kelimesiyle ifade edildiği açıklanmıştır. Nitekim burada Erasmus'un ortodoksluğunu açıklamasıyla kastedilen; Hristiyanlığın ana doktrinine bağlı olduğunu belirttiği anlaşılmaktadır.

²⁵⁵ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s.11., Dart, "Erasmus of Rotterdam & The Church Fathers"

vebanın kışkırtıcısı' olarak suçlamıştır. Erasmus tarafsız kalmak isteğiyle, fanatiklerin olduğu Katolik ya da reformcu şehirlerde yaşamak istememiş,²⁵⁶ bu yüzden Leuven kentinde halkı aşırı Katolik taraftarı olarak gördüğünden, Basel'de de aşırı Protestan taraftarlar sebebiyle bu gibi şehirler arasında sürgün bir yaşam sürmek zorunda kalmıştır.²⁵⁷ Luther, onu yenilikçi fikirler uğruna aktivistçe bir planda yer almadığından korkaklıkla suçlamış²⁵⁸ O ise; “İsviçreli paralı askerlerden biri olsaydım, bu suçlama ağır sayılabilirdi. Ama ben bir bilgim ve huzur, çalışmam için gereklidir.”²⁵⁹ cevabını vererek stabil bir ortam istediğini belirtmiştir.

Erasmus'un, klasik Hristiyan geleneğinin parametreleri içinde kalmasına rağmen²⁶⁰ Kilise'yi müdafaa etmediği görülmektedir. Zira yazdıklarından bu ihtilafta Kiliseyi eleştiren ve yenilik isteyenlerin bizatihi kendisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak doğrudan doğruya Protestan hareketin içinde de yer almamıştır. Çünkü Erasmus onları ‘İncil, İncil’ diye bağırarak bağnazlar olarak nitelemiştir. Oysa ki İncil'in bir zamanlar vahşileri dahi ehlileştirdiğini, suçluları yola getirdiğini, kavga arayanları barış yanlısı kıldığını, lanet okuyanların çevrelerini kutsayan kişilere dönüştürdüğü hatırlatarak reformu devrime dönüştürenleri kınamıştır. Çünkü ona göre bu hareket içinde yer alanlar kargaşanın her türlüünü körüklemiş, iyiliğe hizmet edenlerin ardından kötülükle bahsetmişlerdir. Erasmus, onlar için ‘dalkavuklar’, ‘acımasızlar’ ifadesini kullanarak İncil'in ruhundan katre bulundurmadıklarını ileri sürmüştür. Onlar hakkında şu sözleri dile getirmiştir; “Kardeşinin karnına kılıcı saplarken nasıl ‘babamız’ diye yakarırın.”, “İsa, bir koyun çobanydı fakat Hristiyanlar kurtlar gibi birbirini parçalıyorlar.”²⁶¹ Onun, huzur ve barışı arzulama isteğinden dolayı herhangi bir oluşum içerisinde aktif olarak yer almamayı tercih ettiği görülmektedir. Nitekim Erasmus, ‘Barış’ adının ne kadar çok övülüp, barışçıl yaşamların ise ne kadar az olduğundan şikayet etmiştir. Tüm bunlara rağmen o, kendisini safına çekmek isteyenlere korkusuzca ‘hayır’ ya da ‘istemiyorum’ diyememiştir. İç bağımsızlığını onurlandırmak adına taraf tutmamayı doğru bulmuştur. Kendisini himaye edenlere veya sevgi duyanlara açık bir şekilde duruşunu belli etmek yerine net olmayan kaçamak cevaplarla çıkış yolu aramıştır. Her vakianın doğrudan içerisinde bulunmayışına gerekçe olarak da kimi zaman fizyolojik

²⁵⁶ Zweig, a.g.e., s. 149.

²⁵⁷ Zweig, a.g.e., s. 184.

²⁵⁸ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 17.

²⁵⁹ Zweig, a.g.e., s. 68.

²⁶⁰ Hoffmann, a.g.m., s. 257.

²⁶¹ Dart, “Erasmus of Rotterdam & The Church Fathers”

rahatsızlık ve yorgunluğunu kimi zaman da kendisini yetkin görmeyişini öne sürmüştür.²⁶² Ancak Zweig'in tesbitiyle mektuplaşmaları başta olmak üzere birtakım yazılarında bu bahanelerin arkasında, iradesindeki kararlılığını şu ifadeleriyle anlamak mümkündür; “(...) *Daha sessiz ve güvenlik verici bir yoldan gitmek, bana düşünce açısından daha uygun gelen bir davranıştır. İkilikten nefret etmekten, barışı ve uzlaşmayı sevmekten başkaca bir şey elimden gelmez. Kargaşa çıkarmanın, basturmaktan çok daha kolay olduğunu biliyorum. Ve kendi aklıma her alanda güvenmediğimden, başkalarının manevi yanı üzerinde kesin konuşmaktan kaçınmayı yeğliyorum. İsterdim ki, herkes kaba güce başvurmaksızın, salt gerçeğin ve aklın önderliğinde Hristiyanlık davası ve barışın kaynağı İncil uğrunda çaba harcasın; isterdim ki, gerek din adamlarının yeri, gerekse Hazreti İsa'nın özgür olmasını istediği halkın özgürlüğü konusunda görüş birliğine varabilelim. Erasmus, bu hedefe yönelen herkese elinden geldiğince yardımcı olacaktır. Ama beni kargaşa içine sokmak isteyen, beni ne önder ne de yoldaş olarak yanında görebilir.*”²⁶³ Erasmus, aklı selim bir duruştan yana olunması gerektiğini dile getirmiş olsa da ne kamplaşmaların liderleri onun uzlaşma çağrılarını kulak vermiş ne de kendisi tarihin dönüm noktasına adını yazdırabilmiştir.

Hümanizm sayesinde ilk defa reformu dünya çapında bir akım başlatabilmek için ihtiyaç hissettikleri eleştirileri ve girişimleri Erasmus'ta buldukları belirtilen reformcular, aynı zamanda onun bu bulanık tutumundan dolayı reformu daha farklı bir yaklaşımla anlamlandırarak, hem Hristiyanlık'ta özünde birleştirici rolüne büyük önem atfedilen barış teolojisine hem de İncil'in temeli kabul edilen tarihsel Kilisenin birliğine olan inanca karşı çıkmışlardır.²⁶⁴ Oysa ki Erasmus hilekar diye nitelendirdiği din adamlarının yönetimi altında dahi geliştirmeye çalıştığı birlik çağrısını kanıtlamakla uğraşmıştır. Ancak endişe ettiği şey gerçek/hak olarak kabul ettiğini yüksek bir sesle haykırmak olmuştur.²⁶⁵ Şayet Erasmus bu doğrultuda bir hamlede bulunmuş olsa idi, belki de dünya tarihinde adı daha farklı şekilde anılır, reformcu hareket yönünde bir lider olarak zikredilebilirdi. Fakat aktif olarak 'eylem'de bulunmak onun düşünce dünyasına hiçbir zaman uyum sağlayamamıştır. Bu yüzden Reform hareketinin

---

²⁶² Zweig, a.g.e., s. 153-155

²⁶³ Zweig, a.g.e., s. 156.

²⁶⁴ Dart, “Erasmus of Rotterdam & The Church Fathers”

²⁶⁵ DeMolen, a.g.m., s. 438.

bayraktarlığını o değil bir başkası yapmış, onun ektiğini başkası biçmiştir.²⁶⁶ Bu arada o, kendisi için yüce bir ülkü olan hümanizm idealinin baltalandığının da farkında olmuştur. Onun gerçekleştirmek istediği düşünce devleti, İsa'nın adının Tanrı adına bir savaş parolasına dönüştürülmesi değil, Platon'un bilgeler ve bilginler cumhuriyetidir.²⁶⁷ Erasmus, Reform hareketinde Luther'in izlediği metodun aynı din içerisinde kavgalara sebep olarak Hristiyan ruhların kardeşliği inancına darbe vuracağını öngörmüştür. Fakat her ne kadar kardeşliği vurgulayarak birlik çağrılarında bulunsa da başarılı olamamıştır. Erasmus, böyle bir durumda ise dinin birleştirici fonksiyonuna vurgu yaparak Kilise'nin otoritesini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Ancak onun kastettiği Kilise otoritesi 'Hristiyan dünyasının uyumlu birliği'dir. Nitekim O, bir konuşmasında “'Kilise' derken tüm Hristiyan halkının birliğini kastediyorum.”²⁶⁸ demiştir. Reformun şiddete meyyal olmakla tanınan grupları Erasmus'u korkaklıkla suçlarken O, bölünmeye karşı çıkarak mizacının barışçıl yönünü yazılarında göstermeye çalışmıştır. Bundan dolayı Erasmus, birtakım değişiklikleri şiddet yoluyla elde etmek isteyenlerin yaptıklarını reform olarak değil, devrim olarak nitelendirmiştir. Ve yaşamı boyunca bundan uzak durma gayreti ile iki uç arasında orta bir yolda kalmayı tercih etmiştir.

---

²⁶⁶ Zweig, a.g.e., s. 89.

²⁶⁷ Zweig, a.g.e., s. 186.

²⁶⁸ McConica, a.g.e., s. 117.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERASMUS'UN İSLAM VE TÜRKLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Erasmus'un İslam hakkındaki görüşlerinin ele alındığı bu bölümde öncelikle Avrupa-merkezci bir tarih anlayışı ve bunun doğurduğu sonuçlar ele alınıp değerlendirilecektir. Bu tartışma irdelenirken Müslümanların oryantalist bir çerçeveden bakılarak değerlendirilme biçimleri ve Avrupa-merkezcilik arasındaki ilişki ön planda tutulmuştur. Daha sonra Avrupa'ya hakim olan genel bir İslam ve Türk imajı değerlendirilecektir. Zira daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Avrupa sosyal, siyasi ve ekonomik bir buhran içerisindeyken İslam ya da İslam'ı temsil niteliğinde olan toplumlar birçok anlamda altın çağını yaşamaktaydı. Üstelik İslam'ı tebliğ ve fetih politikasıyla hareket eden Müslümanlar Avrupa'da büyük bir korku kaynağı olarak görülmüştür. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Ortaçağ Avrupası'nda 'İslam' ve 'Türk' birbiri yerine kullanılan kavramlardır. Hatta birçok kaynakta Avrupa'daki bu durum ifade edilirken İslam değil de "Türk korkusu" gibi ifadeler kullanılmıştır. Özellikle altıyüz yıllık bir medeniyete sahip Osmanlı'nın bunda büyük payı vardır. Çünkü 16. yüzyılda Avrupa karanlık çağını yaşarken Osmanlı, fetihleriyle en parlak dönemini yaşamış ve dünyaya nam salmıştır. Bu bağlamda Erasmus, İslam hakkındaki görüşlerinden bahsederken daha çok 'Türk' ifadesini kullandığı için, bu bölümde benzer şekilde İslam kastedilerek Türk ifadesinin kullanımı tercih edilmiştir.

1. AVRUPA-MERKEZCİ TARİH ANLAYIŞI VE AVRUPA HRİSTİYAN DÜNYASININ DİĞER DİNLERE BAKIŞI

Bir kimlik olarak 'Avrupa' tanımı coğrafi olmaktan ziyade, dini ve kültürel bakımdan problemleri bir tartışma alanına işaret etmektedir. Nitekim Ortaçağ Avrupası'nda yaşayan insanların kendilerini 'Avrupalı' değil de, 'Hristiyanlık' çatısı altında Kilise'nin bir üyesi olarak düşündükleri görüşü oldukça önemli bir argümandır. Hristiyanlığın Avrupalı bir kimlik ile öne çıkmasının başlıca sebeplerinden biri tarihten

gelen bir çizgide öne çıktığını göstermektedir.²⁶⁹ Hristiyan olan ülkelerin, yaşadıkları topraklar üzerinde diğer dinlerin veya dünya görüşlerinin artan bir rekabeti ile karşı karşıya kalmalarının çok eskilere dayandığı görülmektedir.²⁷⁰ Ancak İslam'ın ve adı İslam ile anılan Türklerin Avrupa'da çok eskilerden beri var oldukları bilinmektedir. Fakat onların bu varlığı Hristiyan dünyası tarafından görmezden gelinmiştir²⁷¹ çünkü, 'var olmak' bir bakımda Hristiyan olmakla ilişkilendirilmiştir.

Aydınlanma felsefesine karşın Avrupa'yı Avrupa yapan değerlerin temelinde Hristiyanlığın olduğu inancı yatmakla birlikte Avrupa'nın, Hristiyan sosyal doktrinini diğer dinlerin ve medeniyetlerin doktrinlerinden daha üstün tuttuğu görüşü ileri sürülmektedir.²⁷² Bu bağlamda Hristiyanlığın kültürel-sosyal değerlerine dayalı olarak tanımlanan Avrupa kimliğinin, Avrupa-merkezci bir tarih anlayışını yansıttığı görülmektedir.²⁷³

Hristiyanlığın Avrupalı bir kimlik ile öne çıkarılmasını, tarihten gelen çizgi göstermektedir ki; günümüzde adı 'öteki' olarak geçen kategori, Ortaçağ Avrupası'nda Müslüman, Yahudi ve Hristiyan rafizi mezheplerinin oluşturduğu grupları belirtmektedir. Söz konusu edilen Hristiyanlığın ayırt edici niteliği olarak sunulan; 'öteki' halkları ve milletleri yok saymakla ilgili bir etnik ve dini dışlayıcılıkla, Haçlı zihniyetinde kendini gösterdiğine işaret edilmektedir.²⁷⁴ Son dönem dinler tarihi araştırmacıları; Avrupa ve Hristiyanlığın kendi kimliğini 'öteki'nin kimliğine karşıtlık olarak tanımladığını tespit ederek, burada 'öteki' olarak görülen iki muhatabın özellikle Yahudiler ve Müslümanlar olduğunu vurgulamaktadırlar.²⁷⁵ Kilise'nin Yahudilere yönelik baskılarının sistematik bir anti-Semitizme dönüşmesinin İslam'ın zuhur edişinden sonraya rastlandığı nakledilmektedir. İslam'ın zuhurundan sonraki ilk asırlardan başlayarak, Hristiyanların Yahudi ve Müslümanları özellikle dört konuda birbirine yakın gördükleri ileri sürülmektedir. Hristiyanlar tarafından bu iki inancın birbirine yakın kabul edilen hususları; teslisi reddetme, İbrahimi soydan gelme iddiaları,

---

²⁶⁹ Bülent Şenay, "Avrupa Birliği'nin 'Dini Kimliği' ve Avrupa'da Dinler: Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam", *U.Ü.İ.F.D.*, Bursa, C. 11, S. 1, 2002, s. 126.

²⁷⁰ Şenay, a.g.m., s.123.

²⁷¹ Şenay, a.g.m., s.127.

²⁷² Şenay, a.g.m., s.124.

²⁷³ Şenay, a.g.m., s.125.

²⁷⁴ Şenay, a.g.m., s.126.

²⁷⁵ Bülent Şenay, "Yahudi-Hristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi", *U.Ü.İ.F.D.*, Bursa, C. 11, S. 2, 2002, s. 132.

sünnet uygulaması, İbranice ve Arapça'yı kutsal dil kabul etme hususlarıdır. Bununla birlikte Hristiyan beldelerinin Müslümanlar tarafından fethedilmesinin Yahudileri sevindirdiği de görülünce bu kanaat daha güçlenmektedir. Bu gibi sebepler Hristiyanların Yahudilerle Müslümanları aynı kategoride gördüklerine dair yeterli sebepler olarak zikredilmektedir.²⁷⁶ İslam'ın doğuşuyla birlikte daha sistematik hale geldiği öne sürülen anti-Semitizmin temelinde; iki aynı etnik-dini kökenden gelen Sami topluluğun (Ortadoğu kökenli Yahudiler ve Ortadoğu kökenli Müslümanlar) olduğu inancı, Ortaçağ Avrupası'nda Hristiyanların anlayışını şekillendirdiği öne çıkmaktadır. Bu minvalde, Hristiyanlar tarafından aynı kategoride görülen bu iki topluluğun; Avrupa Hristiyanlığını yıkmak için işbirliği içinde oldukları inancı ortaya çıkmaktadır. Hatta bu konu hakkında yapılan araştırmalar; anti-İslamizm'in anti-Semitizm'den daha şiddetli olduğunu öne sürmektedir.²⁷⁷ XI-XIV. y.y.'ları arasında ise Ortaçağ Hristiyan Avrupası'nda görülen Müslüman düşmanlığının, anti-Semitizmi etkileyerek artırdığı görülmektedir.²⁷⁸

Avrupa-merkezci tarih anlayışının; dünya tarihini, kendi tarih potasında mitolojik bir güç ile baştan kurguladığı iddiası ile önemli bir tespit gözler önüne serilmektedir. Bu yeni tarih yazımı 19. y.y. oryantalistlerinin Doğuluları genetik ve kültürel karakter olarak; 'aşağı', 'hissi davranan', 'mantıktan uzak', 'mutaassıp' ve 'gelişmeye kapalı' gibi tasvirlerinde kendini gösterdiğine işaret edilmektedir. Bununla birlikte empoze edilmeye çalışılan bakış açısının; Konfüçyüsçülük, Hinduizm, Budizm ve bilhassa İslamiyet gibi Asya kökenli dinlerin ilerlemeye kapalı, değişim ve gelişime engel dinler olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır.²⁷⁹ Dünya tarihiyle ilgilenen birtakım tarihçiler tarafından medeniyet tarihinin, Asya merkezli bir tarih olduğu iddia edilirken; İslam dinine mensup olanların, Avrupa tarafından 'barbar' olarak nitelendirilmesi oldukça ironik görünmektedir. Bu doğrultuda Batı tarihinin küresel bağlamda yeniden ele alınması ve süreç dahilinde onun Avrupa merkezli teleolojilerden kurtarılması gerekliliğine çekilen dikkat ciddi önem arz etmektedir.²⁸⁰

---

²⁷⁶ Şenay, a.g.m., s. 124.

²⁷⁷ Şenay, a.g.m., s. 131.

²⁷⁸ Şenay, a.g.m., s. 121.

²⁷⁹ Şenay, "Avrupa Birliği'nin 'Dini Kimliği' ve Avrupa'da Dinler: Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam", s. 149.; Şenay, "Yahudi-Hristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi", s. 133.

²⁸⁰ Şenay, "Avrupa Birliği'nin 'Dini Kimliği' ve Avrupa'da Dinler: Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam", s. 148.

1.1. Osmanlı'nın Avrupa'daki İzdüşümleri

Avrupa'nın zihnini işgal eden İslam'ın Araplarla başladığı söylenebilir. Özellikle XIII. ve XIV. yüzyıllarda bu daha fazla artmıştır çünkü Araplar fiziksel olarak da varoluşlarını ortaya koymuşlardır. Çevrelerinde korku uyandıran bir kudrete sahip olmakla nitelendirilen Araplar, hem filozof hem de şövalye efsanelerinin cesur ve cömert düşmanları olarak tanınmıştır. Üstelik doğanın sırlarını bilen, Hristiyanların elinden Kudüs'ü alan korkunç düşman olarak tanınmak daha fazla bir şeyi gerektirmemiştir.²⁸¹ Yine aynı dönemlerde Haçlılar da ilgilerini Kuzey Avrupalı paganlar, Catharlar, İtalya'daki Ghibellinocular ve Papalığın siyasi düşmanlarına yöneltmişken artık onlar için Araplar Akdeniz sahnesinden çekilmiş ama yeni bir Müslüman düşman ortaya çıkmıştır. Hristiyanlar için Doğu'dan gelen bu yeni düşman dalgası Müslümanlığı benimsemiş Selçuklu Türkleriydi. Fakat onlar için Haçlı seferlerinin görünüşünü ve amacını değiştiren asıl Türk tehdidi Osmanlılarla başlamıştır. Türklerin Akdeniz'in Kuzeydoğusuna hızla yayılması, Avrupa'yı hiç beklemedikleri sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bununla birlikte Anadolu'da tehlike olarak gördükleri durumun ciddiyetinin de farkındaydılar. Tehlike olarak algılan Osmanlı ordusu Tuna'ya kadar vardığında Avrupa, ansızın çok geç olduğunu anlamış ve yeni Haçlı seferleri için umut tohumları ekmeye başlamıştır. Bu seferler hemen hemen tüm Avrupa'nın açgözlülükle nitelendirilen hırsını gözler önüne seren seferler olmuştur.²⁸² Avrupa'nın düşman gördüğü, Haç'ın karşısında kullandıkları bu figüre verilen isimler 'Türk', 'Kafir' ya da 'Sarazen'²⁸³ olmuştur. Nitekim Erasmus'da birçok konuşmasında Türk'ü ya da Müslüman'ı ifade ederken Sarazen, Kafir ya da Tanrısız isimlerini zikretmiştir.

Avrupa'da Türk korkusunu körükleyen en önemli unsur Osmanlı'nın hızlı yükseliş ve Batı'ya doğru ilerleyişi olmuştur. XIV. yüzyıldaki çatışmalar Bizans'ın

²⁸¹ Franco Cardini, *Avrupa ve İslam*, Avrupa'yı Kurmak Dizisi, çev. Gürol Koca, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 123-124.

²⁸² Cardini, a.g.e., s. 129-131.

²⁸³ Sarazen: Bizans kaynaklı olan 'Sarrazen' sözcüğü daha sonra 'Sarazen' olarak değiştirilmiş ve kaba bir şekliyle "Sara'nın oğulları" olarak tercüme edilmiştir. Bu terimin yanlış olduğu kabul edilir, çünkü ilk zamanlar Arabia felix kökenli olduğu iddia edilen bir halkı işaret etmekte kullanılıyordu; bu halk Tekvin'de anlatıldığı şekliyle İbrahim'in meşru karısı Sara yerine Mısırlı köle Hacer'le birlikteliğinden meydana gelen soyla ilişkilendiriliyordu. Uzun süre varlığını korumuş olan bir inanışa göre, bu çöl halkı Peygamber ile Köle'nin soyundandır. Onlar için daha uygun ve genel kabul gören isimse Haceriler'dir. Sarazen sözcüğünün Sarah'dan türetilmesi muhtemelen a posteriori sahte-etimolojinin bir ürünüdür. Buna rağmen Ortaçağ Avrupası bu ismi önce Araplar daha sonra tüm Müslümanlar için kullanmışlardır. (Bkz. Cardini, a.g.e., s. 8-9.)

yaşam için son hamleleri olduğu gibi Osmanlıların Katolik krallarla asırlar boyu çatışma halinde olacağı bir dönemin başlangıcıdır aynı zamanda. İşte bu dönemde Doğu Roma İmparatorluğunun kalan izleri de silinmeye yüz tutmuştur. 1453'te II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) İstanbul'u fethetmiş ve başkent yapma kararı almıştır. II. Murad'ın Mora seferleri sonucunda önce Osmanlı egemenliği tanınmış daha sonra Mora kesin olarak fethedilmiştir. 1456'da Karadeniz kıyılarındaki son Rum devleti Trabzon İmparatorluğu fethedilmiştir. Doğu Hristiyan Dünyası'na karşı kazanılan zaferlerle Batı Hristiyan Dünyası'na karşı çarpışmaların tekasüf etmesi yakın zamanlarda meydana gelmiştir. XVI. yüzyıl Osmanlı Sultanlarının Orta ve Doğu Avrupa'da önemli zaferler elde ettiği bir dönem olmuştur. 1521'de Belgrad'ın düşmesi, 1526'da Budin'in (bugünkü Budapeşte'nin Buda bölgesine Osmanlılar tarafından verilen isim) alınması, Kanuni Sultan Süleyman'ın Viyana'yı kuşatması, Macaristan krallığının büyük kısmına boyun eğdirilmesi şeklinde seyretmiş ve aynı kader Transilvanya'yı (günümüzde Romanya'nın Kuzeybatısında bulunan bir bölge) da beklemiştir. Suriye ve Mısır'ın fethiyle Osmanlı, uzun bir deniz cephesi elde etmiş ve bu cephe Kuzey Afrika'daki bazı bölgelerle tamamlanmıştır. İtalya, kendini Mağrib'den Balkanlara varan ve gitgide daralan bir çemberin içinde bulmuştur. Batılı devletleri kritik bir rekabet içine sokan şey ise deniz ve üzerindeki büyük ulaşım yollarının kontrolü olmuştur. İşte Avrupa'daki Türk korkusunu besleyen sebepler Osmanlı'nın büyük kabul edilen bu başarılarıdır. Osmanlı'nın bu ilerleyişi iki Hristiyan alemi arasında koruyucu bir bağ geliştirmesine neden olurken, Kilise'lerin birleşmesi hususunda çalışmak üzere bir araya gelen dini konsillerin de arkaplanını ortaya koyar.²⁸⁴ Ancak Avrupa XVI. yüzyılda başta mezhep çatışmaları olmak üzere sosyal ve siyasi sorunlarla boğuşurken Türk tehdidi, kargaşanın daha da yayılmasına sebep olmuştur.

Avrupa Hristiyan Dünyası'nı asıl tedirgin eden şey; İslam ile anılan Türklerin Avrupa'ya doğru ilerleyişiyle Hristiyanlığın yok olacağı korkusu olmuştur. Nitekim Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettiğinde Papa II. Pius (1405-1464) Katolik hükümdarları ortak hareket etmeye çağırırken şunları söylemiştir: "*Ruhumu istila eden tüm kaygılar arasında, Hristiyanları Türklere karşı harekete geçirmekten ve Türklere karşı savaştan daha büyüğü olmamıştır.*" II. Pius kardinallere yaptığı bir konuşmasında ise; "*Türklerle savaş kapıda ve eğer silahlarımızı kuşanıp düşmanı*

---

²⁸⁴ Geraud Poumarede, *Haçlı Seferi'ne Son Çağrı Yeniçağ Avrupası'nda Osmanlı İmgesi*, çev. İsmet Birkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 26-29.

karşılamaya koşmazsak, dinimiz elden gitti demektir.” diye haykırdığı nakledilmektedir.²⁸⁵ Aynı şekilde İstanbul’un fethiyle Avrupa’da yaşanan şokun II. Pius’a şunları söylettiği bilinmektedir: “Geçmişte biz (...) yabancı ülkelerde yenilgi alırdık. Şimdi ise bizi Avrupa’da kendi vatanımızda, kendi evimizde vuruyorlar.”²⁸⁶ Aynı dönemde Saksonya Katolik Dükünün vatandaşlarına, korkunç şeytan olarak görülen Türklerin eline düşürmemesi ve onlardan koruması için Tanrı’dan yardım dilemeyi hatırlatan günlük Türk çanları çalınmasını emrettiği bilinmektedir. Avrupalı otoriteler açık bir şekilde Türklerden ve Avrupa’da potansiyel mezhep ayrılıklarını provoke etmesinden korktuklarını dile getirmişlerdir.²⁸⁷ Papa IV. Eugenius (1383-1447) da bir genelge yayımlayarak bütün yüksek rahiplerden gelirlerinin yüzde onunu Türklere karşı yapılacak savaş için bağışlamalarını talep etmiştir. Papa’nın kendisi de bir kara ordusuyla bir donanmayı tam zırh takımıyla donatmak için mülkünün beşte birini teberru ettiğini bildirmiştir.²⁸⁸ Avrupa’da yaşanan sosyal, siyasi sorunlar ile Hristiyanlığın yok olacağı korkusuna bir de kıyamet kehanetleri eklenmiştir. Çünkü Kilise’nin Hristiyanlığın ilk zamanlarındaki saflığına dönüş umudu taşıyanların yapmış olduğu propagandalar ile din adına yapılan toplumsal devinimler bu kehanetleri beslemiş görünmektedir. Hristiyan Avrupası’nda, dünyanın sonu ve günahların bağışlanması polemiklerinin hareket kazandırdığı yeni bir coşkunun sarmasıyla Türklere karşı Haçlı seferlerinin süresini bir kez daha uzatmak bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.²⁸⁹

İslam dini Türk akınlarıyla Avrupa’nın iç bölgelerine kadar kök salmış ve birçok yerde yönetim Türklerin eline geçmiştir. Bazı modernist tarihçilerin, Haçlı seferleriyle Türklere karşı yürütülen savaşı tanımlarken ‘Haçlı seferi’ yerine ‘Kutsal savaş’ ifadesini kullanarak hedef değiştirmeye çalıştıkları öne sürülmektedir. Buradaki amaç; sultanlarla yapılan savaşın şahsına münhasır niteliklerini göz önüne koymaktır. Yani bu tarihçilere göre Kutsal yerleri ve Kudüs’ü geri alma düşüncesi olmayıp, yalnızca Tanrı adına ve Hristiyanlığı koruma amaçlı bir mücadele söz konusudur. Bu bahsin önem ve ağırlığı Müslüman topraklarına yönelik *saldırı* bir Haçlı seferinden, düşmanın taarruzuna

---

²⁸⁵ Poumarede, a.g.e., s. 40-41.

²⁸⁶ Leyla Coşan, 16. yüzyılda Almanların Türklerden Korunmak İçin Yazdığı Dualar: *Tanrım Bizi Türklerden Koru*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 15.

²⁸⁷ Gary K. Waite, “*Menno and Muhammed: Anabaptist and Mennonites Reconsider Islam, 1525-1657*”, Vol.41, No.4, 2010, s. 1000.

²⁸⁸ Cardini, a.g.e., s. 139.

²⁸⁹ Cardini, a.g.e., s. 132-133.

uğramış Hristiyan dünyasını himayeyi gaye edinen *savunmacı* bir kutsal savaş anlayışına doğru kaydığını ön plana çıkarmaktadır. Öne çıkarılan faraziye her ne olursa ‘Türk savaşı’ dini bir temele oturtularak kutsallaştırılma gayesi güttüğü öne çıkmaktadır. Bu aynı zamanda Batılı hükümdarlarla sultanları karşılaştıran savaşların radikalliğini belirtmek ve bir uygarlıklar savaşı düşüncesine inandırmayı sağlamak anlamına gelmektedir. XVI. yüzyılda Avrupa’nın Katolikler ve Protestanlar olarak iki kutba ayrılarak Hristiyanlığın temellerinin sarstığı düşüncesinin sorgulandığı bir dönemde kutsal savaş ya da Haçlı seferi kavramları paradoksal görünmektedir.²⁹⁰ Hristiyanlığı koruma ve Hristiyanlık adına Türklere karşı yürütülen seferlerle İslam’ın, Batı’da Haçlılar tarafından tanıtıldığı ancak yanlış tanıtıldığı için Avrupa’nın gözünde İslam’ın, yarattığı mitem çok daha önemsiz algılandığı nakledilmektedir. Direkt bir temasın ya da bilgi sahibi olunacak sahih kaynaklara ulaşımın engellenmeye çalışılması, Avrupa’da İslam ve İslam peygamberine yönelik sahte ya da taraflı bir tarih yazımının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun ise İslam’ın Batı düşüncesinde korkutucu bir düşman olarak yer edinmesine sebep olduğu görünmektedir. Kur’an’ın üçlü Tanrı inancını reddederek Tevhide çağırması, İsa’nın Tanrı’nın elçisi olarak tanrısallıktan arındırılması ve ruhbanlık ile Kilise otoritesi olmaksızın dini bir cemaatin varlığına imkan tanınması gibi özelliklerine karşın; Haçlıların Avrupa’ya İslam’ın dinsiz ve putperest bir inanç olduğu fikrini yayan bir imaj ile dönmüş oldukları nakledilen bilgiler arasındadır.²⁹¹ Batı’ya doğru ilerleyen Osmanlı ile Müslüman dalgasını tahayyül etmek neredeyse tüm Hristiyanlarda şiddetli korku ve dehşete sebebiyet verdiği öne sürülmektedir. Ancak İslam ve korkunç Türk imajı tüm Avrupa’da öcü olarak tanıtılmasına rağmen²⁹² Osmanlı sultanlarının yönetimin başına geçtiği yerlerde Müslümanlara bir sempati ve hayranlığın söz konusu olduğu bilinen bir olgudur. Belki de Hristiyan Avrupa’yı bu kadar tedirgin eden ve Avrupa-merkezci bir tarih yazımına sebep olan unsurlardan birinin İslam ile tanışabilme fırsatı olan Avrupa halklarının bu hayranlıkla din değıştirme korkusuna sebep olduğu söylenebilir.

---

²⁹⁰ Poumarede, a.g.e., s. 11-13.

²⁹¹ İbrahim Kalın, “Batı’daki İslam Algısının Tarihine Giriş”, *Divan İlimi Araştırmalar*, S.15, Yıl. 2003/2, s. 6-7.

²⁹² Arnold Toynbee v.d., *Osmanlı ve Dünya*, haz. Kemal Karpat, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 57.

1.2. Ortaçağ Avrupası Düşüncesinde Türk-İslam İmajını Oluşturan Unsurlar

Avrupa halklarının İslam ve Türklere yönelik ilgilerinin arka planı irdelendiğinde, düşmanı yenmek için iyi tanımak gerektiği stratejisi görülmektedir. Nitekim Türk tehdidine karşı cephe alabilmek ve bu propagandayı yaymak için düşmanın en iyi şekilde tanınması ve tanıtılması gerekirdi. Bu yüzden düşmana karşı ilgi oldukça büyük olmuştur. Özellikle Türklerin askeri sahadaki galibiyetlerinin sırrını keşfetmek, başarılarının sebeplerini bilmek ya da kendi zafiyetlerinin kaynağını öğrenmek düşmanı iyi tanımaktan geçirdi. Hristiyan Avrupası'nda Kur'an'ın tercüme edilmesindeki temel amaç da İslam'ın kutsal kitabını kavrayarak onu daha iyi anlamak değil, düşman hüviyetini daha iyi tanımak şeklinde olduğu görülmektedir.²⁹³

Tüm önyargılara rağmen, objektif değerlendirme gayretlerinin de görüldüğü söylenen Avrupa Hristiyan Dünyası Türkler hakkında olumlu görüşler ve hayranlık uyandıran unsurlar da keşfetmişlerdir. Türklere karşı en çok merak edilen konu savaşla ilgili bilgiler olmuştur; Türklerin fethettiği yerler, fethedilen yerlerde bölge halkına neler yapıldığı gibi konular en merak edilen meseleler arasında olmuştur. Bununla birlikte ilgi sadece savaşla sınırlı kalmamıştır; kültürel, dini ve toplumsal düzen de merak konusu olmuştur. Bu bağlamda halkın bu ihtiyacını gidermek adına Türklerin dinini, askeri ve siyasal yapısı ile kültürünü anlatan çok sayıda kitapçığın basılıp ve dağıtıldığı nakledilmektedir. Ancak Devlet kanalıyla basılan ve dağıtılan bu bilgilendirme yazıları yabancı olarak tanımlanan Türk'ü tanıtmaktan ziyade onun düşman kimliğini öne çıkaran metinler olduğu belirtilmektedir. Siyasal düzenin sunmuş olduğu bu tür bir propaganda faaliyeti, sınıfsal yapıya dayalı toplumsal düzenin devamını sağlama hususunda bir tedbiri ortaya koyma amacı güttüğü görülmektedir. Nitekim Avrupa halkının Türkleri bir umut kaynağı olarak gördüğü yerlerde siyasi otoritenin katı bir tutum takınarak propagandanın dozunu arttırdığı nakledilmektedir. Hükümdarlar bu yönüyle Türkleri sadece din düşmanı olarak görmekle kalmayıp toplumsal düzeni tehdit eden siyasi bir düşman olarak da kabul etmiştir.²⁹⁴ XVI. yüzyıl Avrupası'nda Türk tehdidi, siyasal düzenin istikrarını sağlamak amacıyla manipüle edilmiş görülmektedir. Siyasal düzenin ve güvenliğinin devamı adına Türk karşıtı dini

---

²⁹³ Kalın, a.g.m., s. 8.

²⁹⁴ Coşan, a.g.e., s. 4-5.

metinlerin de kullanılarak insanlara empoze edilmeye çalışıldığı nakledilmektedir.²⁹⁵ Ancak tüm bu manipülasyon çalışmalarına rağmen Türklerin kurtuluş kaynağı olarak görülmesine ve din değiştirmelere bakıldığında İslam'ın üstün nitelikleri ortaya çıkmaktadır.

İslam'ın öngördüğü cesaret ve disiplin, Avrupa insanını Türk'e övgüler yağdıracak kahramanlıkların dilden dile dolaşmasını sağlamıştır. Özellikle XVI. yüzyılda Avrupa'daki orduların ve kışlaların dağınık ve bayağı olarak tarif edilen görünüşlerine mukabil Osmanlı orduları intizam, iktisat ve tevazu itibariyle bir örneklik teşkil etmiştir. Osmanlı ordusu Avrupa'da gaddar olarak tanıtılsa da Avrupa ordularında sıkça bahsedilen taşkınlıklardan uzak olmuştur. Farklı kesimlerden, Müslüman ordulara övgüler geldiği gibi diplomatlar, tüccarlar, gezginler ve vaizler Müslümanların günlük yaşamlarında da sadık, dürüst, nezaket sahibi, hayırsever ve misafirperver olduklarına hem şahit olduklarını belirten hem de övgüler yağdıran hatıralar nakledilmektedir. Üstelik Müslümanlardaki zekat uygulaması ve bunun hayata geçirilmesindeki titizlik takdir edilmiştir.²⁹⁶ Tüm bunlar lanse edilen Türk korkusunun herkes tarafından paylaşılmadığını gösterdiği gibi Müslümanların vaat ettiği sosyal yükseliş, medeniyet ve kurtuluş da onlar için bir umut kaynağı olarak görülmüştür. Latin kökenli efendilerinin aşırılıklarından şikayet eden halk için, Müslümanların hoşgörüsü adeta sığınılacak bir liman olmuştur.²⁹⁷ Sıkıntı içinde yaşadığı belirtilen Hristiyanlar, sosyal bir iyileştirme getirir umuduyla Osmanlılara yakın durmaya çalışmıştır. Bilhassa anlatılagelen zorba yönetimlerden ve ağır vergilerden bunalan çiftçiler çareyi İslam'da aramıştır. Türklerin hakimiyetindeki bölgelerde duyulan adil yönetim de zor şartlarda yaşayanlara olumlu bir bakış açısı sunmuştur. Bazı Hristiyanların da Osmanlı'daki meslek gruplarına; özellikle zanaatçılar, sanatçılar, madenciler ve teknisyenlere tanınan imkanlardan ötürü sempati duydukları belirtilmektedir.²⁹⁸ Türklerin başarılarının sırları araştırıldığında; savaş yetenekleri, sadelikleri, az ile kanaat etmeleri, düzenli oluşları, silah kullanma becerileri, binicilikteki ustalıkları gibi özellikler göz önüne çıkmaktadır. Ayrıca zorluğa ve yokluğa dayanma gücü ile inancında sağlam ve samimi oldukları gibi başka dinde olanları din değiştirmeye zorlamayışları da dikkat çekmiştir.²⁹⁹ Üstelik ele

---

²⁹⁵ Coşan, a.g.e., s. 269.

²⁹⁶ Cardini, a.g.e., s. 176-177.

²⁹⁷ Poumarede, a.g.e., s. 17-18.

²⁹⁸ Coşan, a.g.e., s. 42.

²⁹⁹ Coşan, a.g.e., s. 17.

geçirilen bölgelerde Osmanlı için bir tehdit söz konusu olmadığında değişiklik yapılmaması, mevcut yapıya karışmamak ve misyonerlik faaliyetlerinin yapılmaması Hristiyanların İslam'a geçişini hızlandırmış görülmektedir. Örneğin Osmanlı'nın fethettiği yerlerde, Hristiyanların eskiden olduğu gibi domuz besleyip tükettikleri gibi şarap tüketimine de devam ettikleri önem arz eden bilgiler arasındadır. Osmanlı hükümeti, bu gibi durumlar Müslüman halka rahatsızlık vermediği sürece konuyla ilgilenmemiş, rahatsız olmaları halinde ise Müslümanların rahatsızlık duymayacağı şekilde domuz sürülüp şarap içilmesine müsaade ettiği belirtilmektedir. Ve tarihi veriler, zaman zaman sürtüşmeler çıksa da hiçbir şekilde Müslümanların Hristiyanları katlettiği savını doğrulamamıştır. Hükümet yetkililerinin de bölgede yaşayan Müslümanların da bu anlamda bir düşmanlık beslemedikleri tarihsel verilerle kayıt altındadır.³⁰⁰ Türklerin günlük yaşamlarına bakıldığında aile hayatındaki düzen, kadınların erdemli oluşu, tüketimde aşırılığa kaçmamaları, barınma ve yaşamdaki mütevazılık hayranlık uyandıran sebepler arasında gösterilmiştir. Ayrıca Türklerin ibadetlerini derin bir saygı ve huşu içinde eda ederek ciddiye almaları Hristiyanlar arasında konuşulan erdemler arasında olmuştur.³⁰¹

Ortaçağ Avrupası'nda yaşayan halklar, karanlık ve buhranlı bir dönemden içerisindeyken; adı Avrupa'da İslam ile özdeşleşmiş olan Türklerin yaşadığı bölgelere bilhassa Anadolu'ya yapılan seyahatlerde, seyyahların kayda değer notlarına ulaşılmıştır. Türkler hakkındaki bu gezi notları ile hatıraları araştırıp bir eser olarak sunan ve Doğu kültürüne, sanatına derinlemesine vakıf olan tarihçilerden biri de Gabriele Mandel'dir. Mandel'in 14.-18. y.y. arasındaki seyyahların Türkler hakkındaki hatıralarını naklettiği eserinde Türklerden övgüyle bahsedilen önemli notlara ulaşılmaktadır. 1665 tarihine ait elde edilen bir hatıra notunda; Avrupa'da, Türklerin yanlış tanındığını belirten ifadeler şöyledir; *“Avrupa'da birçok kişi Türklerin koca şeytan, barbar, inançsız olduğuna inanırlar; ancak onları tanımış olan ve onlarla konuşmuş olanlar oldukça farklı bir görüşe sahiptirler; çünkü emin olun Türkler iyi insanlardır ve doğal olarak bize yapılmamasını istediklerimizin başkalarına da yapılmaması konusunda doğa kurallarına son derece iyi bir biçimde uymaktadırlar... Türk, Hristiyan veya Yahudi olmalarına bakılmaksızın, dürüst insanları saygı ile karşılarlar. Türk olsun veya Hristiyan olsun, sahtekarlık ya da hırsızlığın doğru*

---

³⁰⁰ Coşan, a.g.e., s. 258.

³⁰¹ Coşan, a.g.e., s. 17-26.

*olmadığını belirtirler.”³⁰² 1853 yılına ait olup Türklerin göreneklerinin anlatıldığı başka bir hatıratıda ise; Türklerin kumar oynamadığı, Tanrı’ya küfretmediği, hatta bazılarının İsa ya da Meryem’e küfür ettiğinde sert bir şekilde cezalandırıldıkları, haddinden fazla gereksiz alışveriş yapmadıkları, dinin kurallarına son derece bağlı olduğu, yaşam içerisinde konfor aramadıkları, yemek konusunda tok gözlü oldukları, kinci olmayıp suçlama ve sövgüleri kolayca affedebildikleri, kavga esnasında hançer değil yumruklarını kullandıkları gibi bilgilere rastlanmıştır.³⁰³ İkinci baskısı 1738 yılında yapılmış olup, kime ait olduğunun bilinmediği belirtilen bir kitapta ise Türkler hakkında şunlar söylenmektedir; “*Kamu sahtekarlığından, açık iftiradan ve politik ya da vicdani anlamda tüm dünya huzuru için kötü sözlerden uzak durdukları doğrudur,(...) bir çok kişi tarafından Türklerin Hristiyanlara göre daha ölçülü oldukları gözlenmiştir. Konukseverlikleri ve yufka yüreklilikleri için çokça övülürler, gezginler, istemekle beraber söz konusu yetileri tanımamalarından dolayı, bunları gösteriş ve görkem için yapmış olduklarını düşünür. (...) birilerinin felaketle karşılaşmış olduğu haberi ulaşınca, sefalet düşmeden önce kişiye gerekli en fazla yardımı sağlamayı derhal öngörürler. Zaman zaman hapishaneleri ziyaret eder ve tutukluların borçlarını da öderler. (...) onların her zaman oynadıkları oyunlar dama ve satrançtır, yalnızca zaman geçirmek içindir ve para için oynamazlar. Her türlü oyunun ötesinde, yasaklanmış olan ve birbirlerine ters düşme ve de bunlardan ortaya çıkan tartışmaları ortadan kaldırmak için, karşı tarafın altınını kazanmak ya da kendisinin kaybetmesi sonucu inanılmaz bir biçimde ağız kavgaları ve tartışmalara yer vermemek amacı ile zar oyununu oynamamakla yasaları gözettiklerine inanırlar.”³⁰⁴**

Yardımseverliğin ve başkalarına yapılan yardımların İslam dininin temel taşları olduğunun fark edildiğini belirten Mandel, 1550 yılına ait elde ettiği bir not defterinden Türklere dair şunları nakletmektedir; “*Hastalar için hastaneler inşa eder ve onları tedavi ederler; hastane denilen bu yerlerde isteyen üç gün boyunca kalabilir ve gereksinimlerini karşılayabilir, yani ekmek, et, çorba, atları için yulaf. Bu davranış yoksul, zengin, Hristiyan, Yahudi veya Türk olsun farketmez, herkes için yapılır.”³⁰⁵ 1700’de Türkiye’ye gönderildiği belirtilen Fransız bir araştırmacının mektuplarında*

³⁰² Gabriele Mandel, *Anneciğim Türkler Geliyor! Hilalin Öteki Yüzü*, çev. Nihat Aksoy, Zaman Kitap, İstanbul, 2004, s. 33.

³⁰³ Mandel, a.g.e., s. 32.

³⁰⁴ Mandel, a.g.e., s. 35-36.

³⁰⁵ Mandel, a.g.e., s. 46.

anlatılanlar, söz konusu yardımseverliğin detayları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır; *“Türkiye’de dilenci ve kopuklar bulunmaz; çünkü mutsuzların gereksinimlerine çare bulunur (...) Yangın nedeniyle yıkılan ne kadar çok aile yardımlar ile tekrar toplandı! (...) acı çekenleri teselli etmek için evlere giderler. Hastalar, vebalı olanlar dahi, komşularının keselerinden veya camiden yardım alırlar, (...) Hastanesi ve yatılı okulu bulunmayan önemli camiler bulamazsınız. Fakirler, hangi dinden olurlarsa olsun, bu hastanelerde bakım altına alınırlar, (...) Komşuları ile birlik olup ana yollar üzerine köprü yaptırır ve olanakları ölçüsünde kamu yararına katılımda bulunurlar. Ameleler, yapabileceklerini ortaya koyup, inşa edilecek bu yapılara duvarcı ve adi işçi olarak ücretsiz hizmet ederler, (...) Yardımseverlik duygusu, Türkler arasında öylesine yaygındır ki, oldukça az sayıda olan sadakaya muhtaçlar dahi, diğer fakirlere, fazladan olanlarını vermek için kendilerini zorunlu hissederler.”*³⁰⁶

17. yüzyılın sonunda İstanbul Divanı’nda elli yıl elçilik görevinde bulunduğu nakledilen bir İngiliz tarihçisinin notlarında; halife tarafından emredilen ve açık anlamda hoşgörü izlerini taşıdığı belirtilen yasalarda yani ‘azınlık hakları yasaları’nda şunlar aktarılmaktadır; *“Söz veriyorum ki, bana ait olan bölgelerde, Hristiyanları, piyadelerimle, atlılarım, yardımcı taburlarla ve beni izleyen imanlılarla koruyacağım. Onları, uzak veya yakın olsun, onların düşmanlarından koruyacağıma da söz veriyorum; barış ve savaşta, onların kiliselerini, tapınaklarını, dua yerlerini ve dağ tepesinde, vadilerde, mağaralarda, evlerde, bağlarda, çöllerde nerede olur ise olsun, haç ettikleri yerleri, her türlü yapılarını ve dahası, onların ‘din’ini ve de yeryüzü ya da denizde, doğuda ya da batıda, nerede olur ise olsun, onların değerlerini, kendim için olduğu kadar onlar için de kılıcım ile ve halkım olan imanlılar için yaptığım gibi güvence altına alacağım.”*³⁰⁷

İslam’da kadının konumu ve Türklerde görülen yaklaşımlar hakkında da önemli bilgiler içeren Mandel’in eserinde; 1851 yılına ait Fransız bir yazar tarafından nakledildiği belirtilen bir anekdotta, İslam’da kadının durumuyla ilgili konuya şöyle açıklık getirilmektedir; *“Uzun süre, İslam’da, erkeğe göre, kadının aşağı konumlara oturtulduğuna, eğer söylenebilir ise köle yapıldığına inanıldı. Bu düşünce, Doğu gelenekleri araştırıldığında, hiçbir dayanağa sahip değildir. Buna karşılık söylenmesi*

---

³⁰⁶ Mandel, a.g.e., s. 51-52.

³⁰⁷ Mandel, a.g.e., s. 65.

gereken, Muhammed'in kendisinden önceki süreçlerle karşılaştırıldığında, kadınların durumunu zaman içinde düzelttiğidir (...) Talmut, kadınları dinsel törenler dışında tutmuş ve onların tapınaklara girmesini yasaklamıştır. Bunun tersine Muhammed, kadınları erkeğin onuru olarak tanımlar; camilere girmelerine izin vererek, Firavun'un karısı Asia'yı, İsa'nın annesi Meryem'i ve kendi kızı Fatma'yı örnek gösterir. Avrupa'da var olan, Müslümanlara göre kadının ruhu olmadığı düşüncesi bir yana bırakılmalıdır.”³⁰⁸

16. yüzyıla ait ortaya çıkan, Martin Luther'den aktarıldığı belirtilen tarihi verilerden birinde; Avrupa halklarının Osmanlı egemenliğinde yaşamak istediklerini ortaya koyan bilgilerden bir anekdot da şudur; “Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarında oturan o Almanlar, kendi Katolik krallarının değil Türklerin egemenliğini tercih ederler.”³⁰⁹ 1560 yılına ait olduğu belirtilen başka bir seyyahın notunda ise Türklerin yönetim ve idaresi hakkında nakledilenler şunlardır; “Türkler ülkeyi fethettiler ve bu ülkeyi kendi yetingenlikleri, sabırları, yumuşak başlıkları sayesinde elde tutuyorlar (...)”³¹⁰

İslam dininin anlatılan bu özellikleri ve Müslümanların erdemli davranışları, Ortaçağ Avrupası'nda zor ve ağır şartlar altında yaşadığı belirtilen Hristiyanların ilgisini çektiği için Kilise, siyasi otorite ile iş birliği yaparak Hristiyanlığı korumak adına gerçekleri manipüle etmiş ve halkının İslam ile tanışması tedirginliğini yaşamış görünmektedir. Bu bağlamda siyasi otoritelerin baskıyı artırdığı söylenirken Kilise'nin de vaaz ve dualarla desteklenen bir tedbir metodunu esas alan uygulamalara başvurması; Hristiyanlığı muhafaza çabaları olarak değerlendirilmektedir.

2. ERASMUS'UN SAVAŞ VE TÜRKLER HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Avrupa'da reform süreci ile iç içe geçmiş Türk korkusu dönemi incelendiğinde Katoliklerin Türk tehdidini Kilise'deki yeniliklere karşı Tanrı'nın bir cezası olarak yorumladıkları, Protestanların ise yaklaşan Türk tehdidi ile Papalık arasında bir ilişki kurmaya eğilimli oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde Katoliklerin, Türklere karşı saldırıda bulunmayı ve bu uğurda şehitliği göze aldığı iddia edilirken, Protestanların

---

³⁰⁸ Mandel, a.g.e., s. 80.

³⁰⁹ Mandel, a.g.e., s. 183.

³¹⁰ Mandel, a.g.e., s. 184.

neredeysse hiç karşı atakta bulunmadıkları öne sürülmektedir. Protestanların, dua yolu ile manevi bir saldırıda bulunmayı tercih ettikleri yönünde yorumlar mevcuttur.³¹¹ Aynı şekilde Ortaçağ Avrupası'na hakim İslam ve Türk imajını değerlendirildiğinde, Erasmus'un bu hususta da benzer bir düşünce rotasında olduğu aşikardır. Ancak birtakım nüans hususlar Erasmus'un İslam ve Türkler hakkındaki düşüncelerinin yönünün anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bunlar; Hristiyanların hatalarını fark edip birlik çağrısında bulunması, Müslümanların erdemlerini örnek göstermesi ve Müslümanlara yönelik bir misyonerlik faaliyetini önermesi kayda değer veriler arasındadır.

2.1. Erasmus'un Savaşa Yaklaşımı

Öncelikle Avrupa için Türkler ne kadar büyük bir tehdit olarak görülürse görülsün ve Kilise tarafından Türklere yönelik savaş çağrıları yapılırsa yapılsın Erasmus'un genel anlamda savaşa karşı önyargısı Türk korkusundan daha kuvvetli bir şekilde tasvir edilmektedir. Nitekim insanların birbirleriyle savaşmasınlar diye diğer canlı türlerinden farklı olarak silahları ve savunma donanımları olmaksızın bir yaratılışa sahip olduklarını şu sözlerle ifade eder: *“Öteki canlı türlerine kendilerini korumaları için özel silahlar ve savunma teknikleri sunan doğa; insanı sadece karşılıklı yakın ilişkiler ve birlik kurarak güvende olmanın dışında savunmasız ve zayıf yaratmıştır. Zorunluluktan devletler ortaya çıkmıştır ve zorunluluktan bir araya gelerek birlik oluşturulmuştur (...)*³¹²

Türklere karşı bir savaş yürütme meselesinde Erasmus'a sorular sorulduğunda o bunu çoğunlukla kategorik olarak olumlu yanıtlamakta tereddüt etmiştir. Bunun yerine Türklerle savaşmanın son çare olduğunu ima ederek, görünüşte savaşta galip gelmeyi başaramadığını belirttiği Hristiyanların enerjilerini tüketmeye yönelik bir umutsuzluk olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.³¹³ Esasında Erasmus bu hususta Protestan bir çizgide durarak savaş olması durumunda öncelikle manevi bir savaşı önermiştir. Nitekim onun için Osmanlı hücumları Hristiyanları kişisel bir arınmaya davet eden, dünya barışının ilk aşaması olarak değerlendirilmelidir. Erasmus, bu vesileyle Hristiyan

³¹¹ Coşan, a.g.e., s. 86-87.

³¹² Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 31.

³¹³ José A. Fernández, “Erasmus on the Just War”, *Journal of the History of Ideas*, Vol.34, No.2, 1973, s. 219.

inancının, esaslarını ilan etmede etkin olacağına ve Hristiyanlığın özüne döneceğine inanmıştır.³¹⁴

Buna rağmen Türklerin hızla Batı'ya doğru ilerlemesi ve kazandıkları zaferler; özellikle 1526 Mohaç zaferi ile 1529 Viyana'nın kuşatılması sonucu, Erasmus dehşete kapıldığını belirtmiştir. Metinlerinde Osmanlı'nın Küçük Asya, Trakya, Tuna boyu, Dakya, Balkanlar, Ege Denizi adaları ve daha birçok yerde ilerleyişi ve genişlemesinin belirli aşamalarını vurgulamıştır. Barıştan yana kimliğiyle tanınan Erasmus'un, kendisini içten etkileyen bu şartlar altında artık savaşın teorik olanaklarını düşünme noktasına vardığı görülmektedir. Ancak buna oldukça ihtiyatlı ve sınırlı yaklaşmıştır ki tanımladığı savaş projesinin gerçekleşme ihtimali neredeyse olanaksız görünmektedir. Onun için esas olan şey ruhların Hristiyanlığa kazandırılması iddiasıdır ve sonucu ne olursa olsun savaşın doğuracağı vahşet, alçaklık ve şerrin asla böyle bir hedefe katkıda bulunamayacağını belirtmiştir.³¹⁵ Nitekim onun savaş karşıtı şu sözleri dikkat çekicidir: *“Savaş, yalnızca onu yaşamayanlara güzel gelir”*.³¹⁶, *“Barışın olmadığı yerde Tanrı, Tanrı'nın olmadığı yerde barış yoktur.”*³¹⁷, *“En haklı savaşa bile girmeyi gerektirecek haksız bir barış yoktur.”*³¹⁸ Ancak Osmanlı'yı kafir olarak tanımladığında ve Tanrı'nın Osmanlıları yok etmeye teşvik ettiğini düşündüğünde, eğer Saksonya Dükü Manfred'in kafirlerin üzerine yürürse seve seve arkasından gideceğini ve şehit olmayı göze alacağını bildirmiştir.³¹⁹

Savaş karşıtlığı ile tanınan Erasmus özellikle 1529'dan sonra artık Osmanlılara karşı bir savunma savaşına tabi olmak değil, bu istilaya karşı direnmek için hayatını tehlikeye atmaya razı olacağını itiraf etmiştir.³²⁰ Erasmus, Hristiyanlardaki kötülük potansiyelinin ve yapılanların farkında olduğunu belirtse de iki devlet arasında kötülük yapabileceklerin ve şer odağı olarak gördüğü kimselerin yalnızca Türkler olduğunu belirtmiştir.³²¹ Hristiyanları aldatarak yanılta ve kutsala saygısız olanın da Türkler olduğunu söyleyerek bu aldatmanın nefret verici olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen yine Türk'ün kendisinden değil onun kutsalından nefret edilebileceğini öne çıkarmaya

---

³¹⁴ Poumarede, a.g.e., s. 43.

³¹⁵ Poumarede, a.g.e., s. 44.

³¹⁶ Erasmus, *Savaşa Karşı*, s. 7.

³¹⁷ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 40.

³¹⁸ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 63.

³¹⁹ Cardini, a.g.e., s. 174.

³²⁰ Waite, a.g.m., s. 1000.

³²¹ Fernández, a.g.m., s. 223.

çalışmıştır. Hatta bu doğrultuda Türk'ün öldürülmesine izin verilebileceğini çünkü onu öldürünce bir insanı değil o insanda var olan kötülüğü öldürmüş olacağını ileri sürmüştür. Böylece Erasmus, bir pislik olarak addettiği birinin ortadan kalkması için gayret sarf etmenin önemli olduğunu vurgulamıştır. Buna rağmen Erasmus için Hristiyanlığa layık olabilecek birine zarar verilmemeli ya da haksızlığa uğramasına izin verilmemelidir. Erasmus, onların doğruyu bulması ve iyi insanlar olması için dua edilmesi gerektiğini, yalnızca kötülüklerine izin verilemeyeceğini belirtmiştir.³²² Erasmus savaşa karşı olduğunu belirtse de dönemin Türk savaşını Hristiyanlığı korumak adına kabul ettiği görülmektedir.

2.2. Erasmus'un Tehdit Olarak Gördüğü Türklerle İlgili İzlenimleri

Erasmus'a göre Müslümanlar Hristiyanları antlaşma ve sözlerinde durmayan, savaş yanlısı ve kaos yaratanlar olarak görmektedir. Nitekim Erasmus, bu savı şu sözlerle doğrulamaktadır: *“Din ya da dünyanın uğradığı felaketler bizi harekete geçirmiyorsa eğer, en azından Hristiyan sıfatının onuru harekete geçirmelidir. Hristiyan prenslerin yüzlerce yıldır kendi aralarında anlaşmaktan tamamen uzak olduklarını gördüklerinde Türkler ve Müslümanlar bizim hakkımızda neler söyleyecektir? Tüm antlaşmalara rağmen barışın asla kalıcı olmayacağını mi? Akan kanın haddinin hesabının olmadığını mi? Ve İsa'nın öğretisine göre kusursuz uyumu vaaz edenlerin arasında putperestlerden çok kargaşalık çıktığını mi?”*³²³ Bu sözleriyle aynı zamanda Erasmus'un, Hristiyanların hata ve kusurları sebebiyle Müslümanlar tarafından kınanmayı büyük bir kusur olarak addettiği görülmektedir.

Erasmus, Hristiyanların kendi aralarındaki anlaşmazlıklarının düşman gördükleri Türkler tarafından bilinmesini onların ellerine koz vermek olarak niteler: *“(…) sanki kendi davranışları gerçek bir Hristiyan'a yakışıyormuş gibi Türkleri dinsiz oldukları ve İsa'ya uzak oldukları gerekçesiyle lanetlemektedirler. Hristiyanların birbirlerini silahlarla delik deşik etmesine tanıklık ettikten sonra, doğrusu Türklere bundan daha eğlenceli bir gösteri sunulamazdı.”*³²⁴ Bununla birlikte O, Türklere karşı yapılacak savaşta aceleci olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun bir sebebi olarak da Hristiyan Dünyasında yaşanan saltanat kavgasında Türklerin Hristiyan halkı dize

³²² Matthew Spinka, *Advocates of Reform From Wyclif to Erasmus*, The Westminster Press, USA, 2006, s. 358.

³²³ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 176.

³²⁴ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 62.

getirmede bir araç olarak kullanıldığını düşünmesidir. Erasmus'un ifadesiyle Türklere karşı galeyana getirilerek savaşa sürüklenen halk sadece soyup soğana çevrilen bir araç olarak kullanılır ve sonuçta hiçbir şey yapılmaz. Erasmus, savaş eğer güç, zenginlik ve varlık uğruna yapılırsa; böyle bir savaşın Hristiyanlıktan zerre eser taşımadığını vurgulayarak sözlerine şöyle devam eder: “(...) bu türden bir savaşı sürdüren bir halkı düşünürsek, onları Hristiyan yapma çabamız bir tarafa, kendimizin Türklere dönüşmesi daha büyük bir olasılıktır. İlk önce kendimizin gerçek Hristiyanlar olduğuna kanaat getirelim ve ondan sonra, uygun görünüyorsa Türklere saldıralım.”³²⁵ Aslında Erasmus bu sözleriyle Hristiyan krallar ile din adamlarının Türklere karşı savaş maskesi altında halkını sömürdüğünü, Hristiyan halkın da tabii olarak Müslüman olmayı tercih ettiğini dile getirmektedir. Üstelik Kiliseyi savunma maskesi altında yapılan savaşlarda din adamlarının yaptıklarıyla, ülkeyi düşmanın yapabileceğinden daha fazla talan edildiğini vurgulamaktadır.³²⁶

Hristiyanların bu tutumunu kınayan Erasmus, İslam medeniyetine olan hayranlığını da gizleyemez. O, Hristiyanların çok basit sebeplerle savaştığını şu sözlerle belirtir: “Hristiyanlar sürekli önemsiz nedenlerden dolayı kılıçlarını çekip, kullanmaktadırlar ve hatta Hristiyanlara karşı bile.” Buna karşın kınadıkları Müslüman düşmanlarının savaşta hem daha dürüst hem de fethettikleri yerleri yaşanır hale getirdiklerinden bahseder. Erasmus; yasa, bilim, görgü nedir bilmeden yaşayan insanların, Türklerin fethettiği yerleri geliştirip zenginleştirmesi sayesinde insan gibi yaşayabilecekleri medeni koşullar ile zanaatı öğrendiklerini dile getirir. İnsanın insanca bir hayat sürmesini sağlayacak köprü, set, sur ve daha binlerce şeyi inşa eden düşmanın başarılarına dikkat çeker.³²⁷

Erasmus'un Müslümanların erdemleri arasında saydığı ve takdir ettiği şeylerden biri de Kutsal Kitapları olan Kur'an-ı Kerim'i henüz çok küçük yaşlarda çocuklarına öğretmeleridir. Erasmus, Kutsal Kitap'la büyüyen her çocuğun zaman içinde tam olgunluğa kavuşacağını belirtmiştir. Erasmus'u huzursuz eden nokta ise Yahudi ve Müslümanların kendi kutsal kitaplarını çocukluktan başlayarak okumalarına rağmen, Hristiyanların hemen hemen en alakasız eserlerden başlayarak okumalar yapmasıdır. Çünkü onun için Hristiyan terbiyesinin nihai ve dokunaklı öğretisi ancak Kutsal

³²⁵ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 178.

³²⁶ Erasmus, *Savaşa Karşı*, s. 74.

³²⁷ Erasmus, *Savaşa Karşı*, s. 53-54.

Kitap'tadır.³²⁸ Tüm bunlardan sonra şu gerçek açıkça ortaya çıkmaktadır; Rönesans Avrupası İslam'dan bir din olarak nefret etse de onun medeniyetine hayran kalmıştır.³²⁹

2.3. Erasmus'a Göre Avrupa'da Türk Korkusunun Sebepleri Ve Türklerle Başa Çıkma Yolları

Erasmus, Avrupa'yı saran Türk korkusuyla yayılan söylentilerden farklı olarak Türklerle savaşı başlatanın aslında Hristiyanlar olduğunu söyler: *"Türlere bu kadar sık savaş açmamız da bana pek kabul edilebilir gelmiyor doğrusu (...)"*.³³⁰ Ve savaş açma sebebini de: *"Dinimizi savunuyormuş gibi yapıyoruz; ama aklımızda esasen Türklerin sahip olduğu muazzam zenginlikleri ele geçirmek var. Kilisenin hakkını savunma maskesi altında, içimizde hissettiğimiz nefretin intikamını alma niyetindeyiz. Hırsla meylediyoruz, gazabımızı takip ediyoruz; öfkeli ve dizginlenemeyen aklımız bizi zorluyor (...)"* sözleriyle açıklar. Bununla birlikte Türklere karşı Hristiyanların sahip olduğu zenginlikleri, muazzam sayıdaki askerleri ve muazzam gördükleri güçlerini gösteriş yapma merakında olduğunu belirtir³³¹ ve Hristiyanların savaşlarda aşırı gösteriş içinde bulunmalarını eleştirir. Erasmus, Türklere karşı yapılan savaşların dini sebeplerden etkilenmediğini belirtse de onların hırslarına karşı direnç göstermemenin Hristiyanlığı en iyi düşmanlarının ellerine teslim ederek Hristiyan kardeşlerini çaresiz bırakmak olduğunu öne sürmüştür.³³² Erasmus'a göre Türklere Hristiyanların silahları değil erdemleri gösterilmeliydi ve savaşta dahi Hristiyan değerler göz ardı edilmemeliydi. O, Avrupa yöneticilerine kendi aralarında düşmanlığı bırakıp düşmana karşı İsa'nın işaret ettiği Hristiyan birliğini temin etmelerini³³³ vaaz etmiştir: *"Hristiyanların bütün hayatı savaştan başka bir şeyin etrafında dönmektedir. Alınmak istenen birçok tedbire rağmen ne önlenebilen ne de yumuşatılabilen bu durum hayvani bir vahşilikten başka ne olabilir? O halde şanlı bir isim olarak Hristiyanlığın övülmesi için bunun sona erdirilmesi gerekir ya da İsa'nın mirası mutabakat yoluyla ifade edilmelidir. Hayat, daha ne kadar kavganın içinde tutacak İsa'nın mirasını? Evler*

³²⁸ McConica, a.g.e., s. 76.

³²⁹ Kalm, a.g.m., s.7.

³³⁰ Erasmus, *Savaşa Karşı*, s.67.

³³¹ Erasmus, *Savaşa Karşı*, s.71.

³³² Fernández, a.g.m., s.219.

³³³ Cardini, a.g.e., s. 172-174.

ve elbiseler haç işaretleriyle süsleniyor, İsa ise emrettiği gibi yalnızca bir işaretle tanınacaktır, o da birliktir.”³³⁴

Erasmus, yalnızca kendisi için doğduğunu iddia eden ve yalnızca kendisi için yaşayan birinin Hristiyan olamayacağını belirtir. Ona göre bir Hristiyan yalnızca kendisi için yaşamak istemez, onun tüm güvendiği şey kendisi değil kendisine tüm iyilikleri ve itibarı yazan Tanrı’dır ve bir Hristiyan bunların tüm herkesin ortak faydasına olmasını göz önünde bulundurmalıdır. Hristiyan hayırseverliğinde şahsi bir aidiyetlik olmadığını öne sürerek Mesih’in hatırına Mesih’teki dindarları sevmeyi teklif eder çünkü o, Mesih’in kendisini kurban vererek inananları sevdiğini gösterdiğini ifade etmiştir.³³⁵ Erasmus için Mesih’teki dindarları sevmek ise ancak barış yolu ile mümkündür, barış sayesinde önce kendinden olanı yani din kardeşlerini sevmek ve barış halinde olmak sonra ise kendinden olmayanı yani düşmana da barış elini uzatmak: “*İsa’nın kendisi büyüdüğünde, barış sözünden başka neyi getirdi ve öğretti? Barış arzusuyla tebaasını tekrar tekrar selamladı: ‘barış sizinle birlikte olsun’ ve o, Hristiyanların en değerlisi olarak bu selamlama şeklini onlara da emretmiştir. Ve havariler onun bu emrini unutmadılar, hatta mektuplarında barış selamını giriş formu yapmak suretiyle yazıp yolladılar... İsa’nın barış kaygısı düşünüldüğünde, bütün hayatı boyunca onu tavsiye etmiştir, ölmeden önce ise, ‘Birbirinizi sevmelisiniz, benim sizi sevdiğim gibi!’ demiştir. Ve şöyle yinelemiştir: ‘Kendi barışımı sizlere bırakıyor, barışı sizlere miras bırakıyorum.’ ...Barışı hediye ediyor, barışı miras bırakıyor; dostlarla barış ve düşmanlarla barış.*”³³⁶ Ve Erasmus, Türklerin korkmasını sağlamanın en etkili yolunun Hristiyanların birlik içinde olması gerektiğini vurgular.³³⁷

Erasmus’un barış anlayışı incelendiğinde savaşın korkutucu yıkımına karşı dünya barışının esas aldığı görülmektedir. Buna rağmen onun yazılarında öne çıkan unsur Hristiyan birliğini esas alan, Hristiyanların kendi aralarındaki barışın önemli ve öncelikli olduğudur: “*Ben burada Hristiyanların Hristiyanlara karşı yaptıkları savaştan bahsediyorum. Dürüstçe ve dindar bir şevkle barbarların saldırılarına karşı savunmak ve hayat tehlikesi altındaki kamu huzur ve düzenini savunmak şüphesiz aynı*

³³⁴ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 48.

³³⁵ Spinka, a.g.e., s. 358.

³³⁶ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 43.

³³⁷ Coşan, a.g.e., s. 66.

değildir."³³⁸ Erasmus her ne kadar barışçıl bir yoldan yana olduğunu belirtse de şu sözleri söylemekten de geri durmaz: "*Hristiyanlar ne akıllılık etmiş olurlardı, vaktiyle bu kadar budala asker alayıyla bir sonuca varmayan uzun uzadıya savaşlar yaşayacaklarına, şu böğürdükçe böğüren Scotusçuları, dikbaşlılıkta üstlerine kimseyi tanımayan Ockhamcılarını, yılmaz yenilmez Albertusçuları, bütün o sofist ordusuyla birlikte Türklerin ve Arapların üstüne salsalardı, bence bütün savaşlardan çok daha güzel bir savaş çıkarırlar ve hiç görülmemiş bir zafer kazanırlardı.*"³³⁹

Erasmus'un görüşleri çerçevesinde Ortaçağ Avrupası'nda Türk korkusunun sebepleri irdelendiğinde Türklere karşı savaş başlatanların Hristiyanlar olduğu öne çıkmaktadır. Erasmus, Hristiyanlık dinini savunma maskesi altında Türklerin sahip olduğu muazzam zenginlikleri ele geçirme hırsı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla Hristiyanların öne sürülen bu hırsı, Türklere görülen üstün savaş stratejileri, düzenli orduları ve güçlü inançları ile birleşince Hristiyan halkında bir korkuya sebep olduğu görülmektedir. Erasmus Avrupa'da yayılan Türk korkusunun sebeplerinden biri olarak da Hristiyanların birlik içerisinde olmayışını belirtmektedir. O, halkını düşünmeyen yalnızca kendisi için yaşayan bir Hristiyan'ın böyle bir korkuya mahkum olacağını anlatmaktadır. Erasmus'un Hristiyanların kendi aralarında bitmek bilmeyen savaşlar olarak bahsettiği Hristiyan çekişmelerinin Türklere verilebilecek iyi bir fırsat olarak değerlendirdiği görülmektedir. Nitekim Hristiyanlar arasında cereyan eden bu savaşlar Hristiyan halkı yorgun bir hale düşürmekle kalmayıp, Türklerin fethettiği yerlerde halka refah bir yaşam sunmaları Hristiyanların İslam'a geçişini kolaylaştıran bir sebep olarak var olan korkuyu daha da büyütmemektedir.

Ortaçağ Avrupası'nda yayılan Türk korkusunun sebeplerinden biri olarak Hristiyanların birlik içerisinde olmayışını öne süren Erasmus, Türk korkusunu yenmenin ve onlarla başa çıkabilmenin bir çözümü olarak öncelikle Hristiyanlara birlik çağrısında bulunmaktadır. Hristiyanların sevgi ile birbirleriyle olan bağlarını güçlendirmenin en büyük güç olacağına inanmaktadır. Hristiyanlıktaki bölünmeler ve gruplaşmaların Hristiyan halkı zayıflatarak güçsüz duruma düşüreceğini ve halkın böyle bir gaflete düşmemesi için sağduyulu davranmalarını öğütlemektedir.

---

³³⁸ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 68.

³³⁹ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, s. 177.

Erasmus Hristiyanları eleştirip birlik çağrısında bulunurken, ulusçuluğa karşı çıktığını ve Hristiyanların tek bir millet olmaları gerektiğini şu sözleriyle belirtmektedir: *“Bugünlerdeyse, İngilizler genellikle, yalnızca Fransız olmalarından kaynaklı, Fransızlardan nefret etmektedir. İskoçlar, yalnızca birer İngiliz oldukları için İngilizlerden nefret etmektedir; İtalyanlar Almanlardan, Swabia’lılar İsviçrelilerden nefret etmektedir vb.; eyalet eyaletten, kent kentten nefret etmektedir. Bu saçma sapan etiketler neden hepimiz için geçerli olan İsa’nın andının bizi birleştirebileceği yerde, daha çok anlam taşıyor?”*³⁴⁰ Erasmus, Hristiyanlık aleminin tek bir aile, aynı soy, aynı kökenden olduğunun ve aynı ruhla yoğrulduğunun, hepsinin tek bir mirasın eşit varisleri olarak aynı bedelle günahtan kurtulduğunun ve hepsinin aynı ayinleri kabul etmekle büyük bir aile olduğunu, Hristiyanları Hristiyanlarla karşı karşıya getiren her şeyin bir iç savaş olduğunu ve bunun da kendilerine zarar vermek demek olduğunu ayırdına varmaya davet eder.³⁴¹

Erasmus, Hristiyanların sevgi bağı ile birlik içerisinde olmalarının Türk korkusunu yenmenin bir çaresi olduğunu öne sürerek şunları söyler: *“Fakat bu insan ruhunun kesinlikle savaşı yapamayan türden kaçınılmaz bir hastalığı ise, en iyisi neden bu bela Türklerin üzerine yağdırılmıyor? (...) Hristiyanların dinsiz bir biçimdeki savaş hengamesinde birbirleriyle çarpışmasından ziyade, savaş zaten kaçınılmaz bir hal almışsa, Türklere karşı başlatılacak savaş tartışmasız küçük bir bela olacaktır. Birbirinize karşı sevginizi karşılıklı olarak düzeltmezseniz, o zaman sizi gerçek birliği sevmeyen bir çeşit ortak düşman bağlar ve bu yok olmanın bir tür göstergesidir.”*³⁴²

Erasmus için aynı topraktan ya da ırktan olmak önemli olmamalıdır. Ona göre toprak ya da ırk, birliği sağlayan bir unsur değildir. O, Hristiyanları güçlü kılan unsurun ancak inanç bağı ile bir arada olmak olduğunu vurgulamaktadır. Erasmus için insanları bir arada tutan şey; din birliğidir: *“Yerlerin konumu bedenleri ayırabilir ancak ruhları değil. Ren, Fransızlar ile Almanları ayırabilir ancak Ren Hristiyan’ı Hristiyan’dan ayıramaz. Pireneler, İspanyolları, Fransızlardan ayırabilir, ancak bu onların kiliseler ittifakını ortadan kaldırmaz. Deniz, İngilizleri Fransızlardan ayırabilir, ancak aralarındaki din birliğini asla ayıramaz (...) Akrabalık dolayısıyla birçok şeyi affediyorsun peki dinsel bağlılığın hatırı için yapmaz mısın? Kesinlikle hiçbir bağ*

³⁴⁰ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 177.

³⁴¹ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 219.

³⁴² Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 69.

İsa'ya inananları kadar içten değildir.”³⁴³ Erasmus Türklerin, Hristiyanlıktaki bölünmelerden ve hizipleşmelerden beslenerek daha fazla güçlenmesine karşı onları birlik olmaya davet eder: “Şimdi yeteri kadar ve yettiğinden daha fazla Hristiyan kanı aktı, eğer insan kanı az sayılıyorsa, karşılıklı yok etmeler için yeterince cinnet yaşandı, ... yeterince kurbanlar verildi, bu drama gereğinden fazla uzadı ve bu yüzden Türklerin gözleri çok sevindi.”³⁴⁴

Müslümanlarla savaşmamayı gerektiren bir unsur olarak Erasmus onların ‘yarı Hristiyan’ sayılmalarını sebep gösterir ve Müslümanların misyonerlikle Hristiyanlığa kazandırılması gerektiğini öğütler: “Müslüman olan Türklerin Musa’yı ve İsa’yı peygamber olarak kabul etmelerinden dolayı ‘yarı Hristiyan’ sayılmalarıdır”.³⁴⁵ Bir başka sözünde ise: “Türkler de bizim gibi insandır ve daha önemlisi yarı Hristiyan’dır ve bu yüzden diğer insanlarla aynı davranılmayı hak ederler”³⁴⁶ der. Erasmus, bir Türk’ü katletmenin bir Hristiyan’a asla yaraşmadığını belirtir. Bir Türk’ü katletmekle asıl düşman olan şeytana kurban sunarak onu iki kere memnun etmek demek olduğunu, birincisi bir insan öldürdüğü için, ikincisi de onu öldürenin bir Hristiyan olduğu için diyerek sebep belirtir. O, iyi bir Hristiyan görünmek uğruna, Türklere zarar verip ıstırap çektirmek için çabalayan insanların farkında olduğunu belirtmiştir ve bunu yapamayanların da Türkleri lanetlediğini, yasakladığını ve onlara kötülük addettiğini vurgulamıştır. Erasmus, bir Hristiyan’a yakışan şeyin Türklere yardım etmek olduğunu, kötü oldukları yerde yapılabilirse onları iyi insanlara dönüştürmeye çalışmaya, yapılamıyorsa da Tanrı’dan onları iyiliğe yönlendirmesini dilemeye çağırır: “Bir Türk’ü katletmenin bir Hristiyan’a yaraşır bir iş olduğuna inanıyor musunuz? Türkler asla bu kadar kötü insanlar olmadıklarından değil, kurtuluşları için İsa’nın canını feda ettiği insanlar olduklarından. Türkleri öldürerek şeytana onu en memnun edecek kurbanı sunuyor ve yaptığımız bu bir tek şeyle düşmanımızı, şeytani iki kere memnun ediyoruz: Birincisi bir insan öldürüldüğü için, ikincisi de onu öldüren bir Hristiyan olduğu için. Türklere zarar vermek, ıstırap çektirmek için çabalayan ve iyi Hristiyanlar olarak görünmek isteyen çok sayıda insan var; bir şey yapamadıkları yerde de onları lanetliyor, yasaklıyor ve onlara kötülük addediyorlar. Biri bu tek noktadan bunların iyi Hristiyanlar olmaktan son derece uzak olduğunu anlayabilir. Türklere yardım edin ve

³⁴³ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 70-71.

³⁴⁴ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 79.

³⁴⁵ Coşan, a.g.e., s. 66.

³⁴⁶ Dart, “Erasmus of Rotterdam & The Church Fathers”

kötü oldukları yerde yapabiliyorsanız onları iyi insanlara dönüştürmeye çalışın; yapamıyorsanız da Tanrı'dan onları iyiliğe yönlendirmesini dileyin. Böyle bir davranış, bana göre bir Hristiyan'ın yapacağı davranıştır.”³⁴⁷

Erasmus, kutsal kitap ile Türkleri etkileyebilmeyi, onları Hristiyanlığa kazandırmayı hedeflemiştir. O, İncil'i ve Pavlus'un mektuplarını sadece Hristiyanların ya da Avrupa halklarının değil Türkler ve Sarazenlerin de okuması gerektiğini ve bunun tüm dillere tercüme edilmesi gerektiğini vurgulayarak birilerinin mutlaka bu sözlerden büyüleneceğini vurgulamıştır.³⁴⁸ Türklere karşı iyi davranmayı ve onları Hristiyanlara dönüştürmeyi tavsiye eden Erasmus tedbiri de elden bırakmadan kafirlerle çok yakın ilişkiye girmemek gerektiğini genel bir kural olarak hatırlatmıştır. Bazen dostluğun savaştan beter olabileceğini ifade etmiştir. Bu sebepten ona göre aynı dinden olmayanlara karşı ne umut verilmeli ne de onlar geri çevrilmelidir: *“Genel bir kural olarak; bizimle aynı dinden olmayan kafirlerle çok yakın ilişkiye girmenin akıllıca olmadığı söylenebilir; ve dağlar ve denizler gibi doğal engellerin bizden ayırdıklarına ya da bizden uçsuz bucaksız uzaklıklarla bütünüyle ayrı düşmüş olanlara ne umut vermeliyiz, ne de onları geri çevirmeliyiz.”*³⁴⁹

Erasmus, Türklerle yapılacak olan bir savaşta manevi bir savaşın daha erdemli ve daha üstün olacağı kanaatindedir. Yine manevi bir savaşla ancak Müslümanlara karşı galip gelinebileceğini belirtmektedir. *“Eğer Türkleri Hristiyanlığa kazandırmak istiyorsak, önce kendimizin Hristiyan olması gerekir!”*³⁵⁰ sözleriyle Müslümanları etkilemenin ve onların üstesinden gelebilmenin en iyi yolunun iyi bir Hristiyan olup, Hristiyanlığın erdemlerini gösterip onları böyle bir misyon faaliyetiyle etkilemek olduğunu ifade eder.

Ortaçağ Hristiyan Avrupası'nda din kavgalarının ve mezhep çatışmalarının yaşandığı bir dönemde Müslümanların, Erasmus'un da bir anlamda desteklediği reform sürecine olumlu katkılarda bulunduğu öne sürülmektedir. Reform hareketiyle hararetli ve sıkı tartışmaların yaşandığı bir dönemde Katolikler ile Protestanlar birbirlerini kötülemek için Hristiyanlarda olması gereken erdemlerin, kafir kabul ettikleri

³⁴⁷ Erasmus, *Savaş Karşı*, s. 68-69.

³⁴⁸ Wallace K. Ferguson, Renaissance Tendencies in the Religious Thought of Erasmus, *Journal of the History of Ideas*, Vol.15, No.4, University of Pennsylvania Press, 1954, s. 508.

³⁴⁹ Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, s. 159.

³⁵⁰ Erasmus, *Barışın Şikayeti*, s. 78.

Müslümanlarda olduğunu birbirlerine örnek gösterme gayretinde olmuşlardır. Böylece Müslümanları sık sık överek karşı tarafı daha fazla rahatsız etme yarışına kapılmışlardır. Bu aynı zamanda Osmanlı'nın Avrupa üzerindeki korkusunun azalmasıyla başlayan ve Haçlı seferi anlayışıyla Şarkiyatçılık kültürünün ortaya çıkmasına sebep gösterilmiştir.³⁵¹ Geriye dönüp bakıldığında ve günümüzle karşılaştırıldığında belki de eskiden olduğu gibi açık bir savaş ve ötekileştirme söz konusu olmayabilir ancak Şarkiyatçılıkla başlayıp dönüştürülen bir misyonerlik faaliyeti görülmektedir.

---

³⁵¹ Cardini, a.g.e., s. 176-177.

SONUÇ

1466-1536 tarihleri arasında yaşamış Desiderius Erasmus, 16. yüzyıl Hristiyanlık tarihinde dönüm noktası kabul edilen ve Katolik-Protestan ayrımı ile sonuçlanan dönemde adını tarihe yazdıran önemli bir ilahiyatçı ve filozoftur. Hollanda'da doğan Erasmus yaşamını İngiltere, Fransa, Belçika, İsviçre ve Roma gibi ülkeler arasında gezgin olarak sürdürmüştür. O, yaşadığı çağın bilginleri arasında en çok gezmiş kişi unvanına sahiptir. Kendisi bir rahip olmasına rağmen gezgin bir yaşam sürmüştür ve Batı ülkelerinin aydınlarıyla iletişim halinde olmuştur. Erasmus bu bağlamda yaşadığı dönemin anlaşılmasında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Erasmus, Hristiyanlık ve Kilise eleştirilerinde önemli iddialarıyla bilinen bir ilahiyatçıdır. Dilbilim, felsefe ve edebiyat gibi disiplinlerde dikkat çekmekle birlikte Batı hümanizminin kurucusu ve en büyük temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Hristiyanlık reformuna olan katkıları ise ilahiyat alanında büyük yankı uyandırmıştır. Katolik Kilisesi'ni ilk dönem Kilise babalarının yorumlarına dönerek yeniden yapılandırmak istemesi bir reform olarak kabul edilmekle birlikte, adı Luther kadar öne çıkmamıştır. Bunun nedenlerinden biri de onun öğrencisi kabul edilen Luther'in devrimci kişiliğinin Erasmus'da olmayışıdır.

Kilise'deki maddi ve manevi yapının bozulmasından yakınan Erasmus'un eleştirilerinin odak noktası papalık, azizler ve din adamlarıdır. Erasmus papalığın lüks ve servet düşkünlüğünü tenkit ederek onlara İsa'nın yaşamını örnek olarak göstermiştir. Onun papalığa karşı en şiddetli eleştirilerinden biri de Kilise'nin Hristiyanlık düşüncesindeki dünya barışını sağlamaya yönelik idealini dünya üzerindeki kudretini artırma uğruna silip atmasıdır. Ünlü hümanist, İsa adının din adamları tarafından adeta savaş parolasında dönüştürülmesinden şikayet etmektedir. Onun Kilise'ye yönelik bir diğer eleştirisi ise her üst düzey din görevlisinin kendi sorumluluğunda olan dini ritüel ve görevlerini bir altındakine devretmesidir. Azizler konusunda da önemli tenkitleri olan filozof, Tanrı yerine azizlerin heykellerine tapınmanın ve onlara olağanüstü güçler atfedilmesinin yanlışlığı üzerinde durmaktadır. Erasmus'un bu konuda kabul edemediği bir husus da azizlere bahşedilen tanrısal unvanlar ile en zorba olanların bile düzenlenen resmi törenlerle kutsanmasıdır. Kutsal kitap tashihiyle tanınan ünlü filozofun bir

eleştirisi de dini ellerinde tutan din adamlarının kutsal kitapta yapmış olduğu tahrifatlar hakkındadır. Erasmus'a göre bu din adamları hiçbir zaman kutsal kitabın manevi anlamını öğrenme çabasına girmemişlerdir. Ona göre filozofların yorumları İsa'nın yorumlarının önüne geçmiştir. Erasmus Kilise'deki din adamlarının anlamını bilmeden okuduğu dualardan ve İsa'nın adından şifreler çıkararak kehanetlerde bulunmasından yakınmaktadır. Aynı zamanda bu din adamlarının kutsal kitap hakkında hatalı konuşma hakkının yalnızca kendilerine ait olduğunu öne sürmesinden rahatsızlık duyup, hatalı konuşma hakkı ile kastedilenin kutsal kitap sözlerinin değiştirilmesi olduğunu belirtmektedir. Ünlü hümanist Ortaçağ boyunca Kiliselerde uygulanan endüljansı da kabul etmemektedir. Ona göre günahlar para karşılığında değil farkındalık, pişmanlık ve iyi ameller ile affedilecektir. Erasmus, din adamları ve keşişlerin giydikleri giysilerin anlamını unutup ona uygun bir yaşam sürmediklerini de eleştirir. Sofu ve keşiş olarak adlandırılan bu kişilerin, insanların sırlarını ifşa etmenin günah olduğunu bilmelerine karşın kendi menfaatleri söz konusu olduğunda intikam almak için sırları açığa çıkarmasını tenkit etmektedir. Erasmus'un Hristiyanlık hakkındaki en önemli eleştirilerinden biri de Hristiyanlık içerisinde meydana gelen bölünmeler ve mezhep kavgalarıdır.

Erasmus'un teolojik görüşleri irdelendiğinde inanç, iman, dindarlık ve kurtuluş gibi kavramların öne çıktığı görülmektedir. Bu ilahiyatçıya göre insanlar inanç ve vaftiz yoluyla Kilise'de İsa'nın bedeninde doğar. Ona göre vaftizle yeniden doğma kişiyi İsa ile birleştirir. Bu ise bir hal değiştirme ve başkalaşımdır. Erasmus, vaftizin insanın yapısını ve mizacını tamamen değiştirdiğine inanır. Fakat bu değişime insanın Tanrı'nın ihsanına dayanarak yararlı işlerle yanıt vermesi gerektiğini belirtir. O, Adem'den gelen asli günah doktrininde arınma için vaftiz sakramentini Tanrı'nın bir lütfu olarak değerlendirirken, günah sebebiyle pişmanlık duygusundan kurtulmanın yolunun da dünyevi arzuları terk ederek iyi işlere yönelmek olduğunu söyler. Erasmus'a göre iman dinamik bir olgudur yani sürekli amellerle iman beslenmesi gerektiğine inanır. Ünlü hümanist, akli aydınlatan ve dengede tutan unsurun evanjelik inanç hakikati olduğunu belirtir. Ona göre her kim İncil'e iman ederse günahlardan tümüyle bağımsız olmasa da takdis edilir. Erasmus kurtuluşun yalnızca kutsal kitap ile mümkün olduğu protestan ilkeler üzerinde durmuştur. Ona göre kutsal metnin kendisi ikna ediciliği ile insanları değiştirir.

Erasmus'a göre kurtuluşun ilk nedeni lütuf, ikinci nedeni ise iyi amellerdir. Erasmus ile Luther arasında polemige sebep olan tartışma özgür irade ile ameller hakkında gerçekleşmiştir. Luther'e göre kurtuluş iman ile mümkündür, insan aciziyetini kabullenip kendine güvenmeyi bırakmalı ve Tanrı'nın affına sığınmalıdır. Luther'in görüşüne göre kurtuluş için amellerde bulunmak Tanrı'nın kararında bir değişiklik meydana getirmeyecektir. Erasmus ise kurtuluşun iman ile olacağını desteklemiş fakat amellerin de önemli bir payı olduğunu savunmuştur. Luther ile Erasmus arasındaki fikir ayrılığı, insanın yalnızca Tanrı'ya mutlak güveni ile kurtuluş yolunda insanın kendi aktif çabası görüşü arasındaki zıtlıktır. Erasmus'a göre kişi erdemli davranışlarda bulunmalı fakat bununla övünüp davranışlarını kendine mal etmemelidir, davranışlar kişiye ait olduğu kadar Tanrı'nın lütfuna da atfedilmelidir.

Erasmus, Kilisenin fikri ve barışçıl yöntemlerle ıslah edilebileceğini düşünerek köklü bir reformdan yana olmuştur. O, antik kutsal metinleri orijinal durumu ile keşfetmeye çalışarak, Hristiyanlığın saf haline dönüşü için kökleşmiş batıl inançlara ve Kiliseye karşı cephe almıştır. Erasmus, 1516 yılında, İncil'in Latince çevirisi yanında Yunanca metnini de yayımlayarak her tarafta büyük bir etki uyandırmıştır. O, İncil metinlerini tashih etmekle birlikte Hristiyan teolojisine de bazı yenilikler getirmiştir. Böyle bir gaye içinde rehber edindiği kişiler ise Jerome, Augustinus ve Origenes olmuştur. Bununla birlikte ortalığın karışmasına ve Erasmus'un hedef alınmasına sebep olan asıl mesele Yunanca metinden daha çok, mevcut kabul gören Vulgata'ya ve skolastik otoriteye meydan okuyan *Açıklayıcı Notlar* olmuştur. 1611'de İngiliz Kilisesi tarafından basılan ve Protestanlar tarafından da itibar gören ilk onaylı İngiliz kutsal kitabı olan dünyaca ünlü King James İncil'i dahil birçok tercüme Erasmus'un sonraki basımlarında tartışmalı kısımları da eklediği Yunanca İncil'i esas alınarak tercüme edilmiştir. Erasmus'un İncil tercümesi ile eski Yunan eserlerinin tercümelere reform hareketinin başlamasına önemli bir zemin hazırlamıştır.

Erasmus, asrında yaşayan öncüler arasında tarafsızlığını ortaya koyarak tek kalmıştır. Her ikisine de sadakat gösterdiği için ne salt Kilise'nin ne de salt reformun safalarına katılmıştır. Reform girişimine bağlı kalmıştır çünkü filizlenmesine katkısı oldukça büyük olmuştur. Ciddi eleştirilerine rağmen Katolik Kilisesi'ni ise çöküşte olan bir düzen içerisinde ayakta kalabilmiş ve düşünce birliğini sağlamasını umut ettiği tek kurum saydığı için desteklemiştir. Tarafsız kalmak isterken tüm gruplarla arası

açılmıştır. Katolik Kilisesi tüm kitaplarını yasaklı listeye alırken, Protestanlar da Erasmus'un adını lanetlemiştir. Bu nedenden dolayı Reform hareketine bakıldığında Erasmus'un yeri arkalarda görülür. Erasmus, ilk adımı atarak sorunları harekete geçirmiş ancak bu hareketler onu aşıp geride bırakmıştır. Erasmus çağının ışığı olmuş, kendisinden sonra gelenler ise gücü oluşturmuştur.

Erasmus'un Müslümanlar ve Türkler ile ilgili görüşlerine gelince; Avrupa için Türkler ne kadar büyük bir tehdit olarak görülürse görülsün ve Kilise tarafından Türklere yönelik savaş çağrıları yapılırsa yapılsın Erasmus'un genel anlamda savaşa karşı önyargısı Türk korkusundan daha kuvvetli bir şekilde tasvir edilmiştir. Erasmus bu hususta Protestan bir çizgide durarak savaş olması durumunda öncelikle manevi bir savaşı önermiştir. Nitekim onun için Osmanlı hücumları kişisel bir arınmaya davet eden, dünya barışının ilk aşaması olarak değerlendirilmiştir. O, bu vesileyle Hristiyan inancının esaslarını ilan etmede etkin olacağını ve dinin özüne dönüşün sirayet gücüne inanmıştır. O, Türklerin ilerleyişinin nedenini irdelediğinde Hristiyanların işlemiş olduğu günahların olduğunu iddia etmiştir. Erasmus'un iddiasıyla Tanrı, Hristiyanların yapmış olduğu taşkınlıklara öfkelenerek Türkleri onlara bir ceza olarak göndermiştir. Ona göre Hristiyan dünyasının günahları ise Türkleri yenilmez ve güçlü kılmıştır. Bu bağlamda Türkler Tanrı'nın kamçısı olarak görüldüğü için savaşmak yerine Tanrı'dan bağışlanma dilenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Erasmus, Müslümanların Musa'ya ve İsa'ya inanmalarından dolayı onların yarı Hristiyan olduğunu öne sürmüştür. O, Müslümanlarla ilişkiler hususunda hassas davranılması gerektiğini hatırlatarak onları bir misyon ile Hristiyanlığa kazandırmayı önermiştir. Erasmus, İslam medeniyetine olan hayranlığını da gizleyememiştir. O, Hristiyanların çok basit sebeplerle savaştığını buna karşın kınadıkları düşmanlarının savaşta hem daha dürüst olduklarını hem de fethettikleri yerleri yaşanabilir hale getirdiklerinden bahsetmiştir. Fethedilen yerlerin geliştirilip zenginleştirilmesi, yasa, bilim, görgü nedir bilmeden yaşayan insanlara onlar sayesinde insan gibi olabilecekleri medeni koşullar ile zanaatı öğrettiklerini tek tek dile getirmiştir. İnsanın insanca bir hayat sürmesini sağlayacak köprü, set, sur ve daha binlerce şeyi inşa eden düşmanın başarılarına dikkat çekmiştir. Buradan çıkan gerçek şudur ki; Rönesans Avrupası İslam'dan bir din olarak nefret etse de onun medeniyetine hayran kalmıştır.

Erasmus'la ilgili tüm bu değerlendirmeler ele alındığında, Onun hem kendi döneminde hem de sonradan ortaya çıkan teolojik tartışmaların temelini bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Erasmus'un Hristiyan dünyasında görülen zemin kaymalarında önemli bir rolü ve özellikle de Protestan reformunun asıl öncüsü olduğu öne çıkmaktadır. Erasmus sadece teoloji değil Hristiyan ahlakı ve eğitim konularında da akademik çalışmalarda incelenmeye değer önemli bir şahsiyettir.

EK 1³⁵²

INSCRIPTIO LATINA	ENGLISH TITLE	first ed.
Adagiorum collectanea	Collection of Adages	1500
Disputatiuncula de tedio, pauore, tristitia Iesu	A Short Debate on Jesus's Loathing, Fear, and Sadness	1503
Enchiridion militis christiani	Handbook of the Christian Soldier	1503
Obsecratio ad Mariam	Prayer to Mary	1503
Oratio de uirtute amplectenda	Speech on Embracing Virtue	1503
Paean Virgini Matri dicendus	Hymn in Honor of the Virgin Mother	1503
Precatio ad Virginis filium Iesum	A Prayer to Jesus, Son of the Virgin	1503
Ode de senectutis incommodis	Ode to the Inconveniences of Old Age	1504
Panegyricus ad Philippum Austriae ducem	Panegyric of Philip Duke of Austria	1504
Epigrammata	Epigrams	1506
Ode de laudibus Britanniae	Poem in Praise of Britain	1506
Adagia	Adages	1508
Concio de puero Iesu	Sermon on the Child Jesus	1511
De ratione studii	Method of Studying	1511
Moriae encomium	The Praise of Folly	1511
De duplici copia uerborum ac rerum	Abundance of Words and Things	1512
De laudibus Argentinae epistola	Letter in Praise of Strasbourg	1513
Parabola	Parallels	1513
Expostulatio Iesu ad mortales	Jesus's Demand to Mortals	1514
Institutum hominis christiani	Principles for the Christian Man	1514
De constructione octo partium orationis	The Eight Parts Constituting an Oration	1515
Psalmi	Psalms	1515
Annotationes in Testamentum Nouum	Annotations on the New Testament	1516
Institutio principis christiani	The Education of a Christian Prince	1516
Nouum Testamentum	The New Testament	1516
Paraclesis	Exhortation	1516
De morte declamatio	Declamation on Death	1517
Hieronymi uita	A Life of Jerome	1517
Iulius exclusus	Julius Excluded	1517
Querela pacis	The Complaint of Peace	1517
Responsio apologetica contra Syluium Egranum	Apologetic Response to Sylvius Egranus	1517
Colloquia	Conversations	1518
Declamationes	Declamations	1518
Encomium artis medicae	Praise of Medicine	1518
/ / / / / / / /		
Encomium matrimonii	Praise of Marriage	1518
Hymni	Hymns	1518
Ratio uerae theologiae	Method of True Theology	1518
Antibarbari	Against the Barbarians	1520
Conficiendarum epistolarum formula	Handbook of Letter Writing	1520
Consilium	Advice	1520
Responsio ad annotationes Eduardi Lei	Response to Edward Lee's Annotations	1520
De contemptu mundi	Contempt of the World	1521
Progymnasmata	Exercises	1521
Responsio ad annotationem Iacobi Lopis Stunicae	Response to an Annotation of Diego Lopez Zuniga	1521
De conscribendis epistolis	Writing Letters	1522
Exhortatio ad studium euangelicae lectionis	Exhortation to Read and Study the Gospel	1522
Precatio dominica	The Lord's Prayer	1523
Spongia	The Sponge	1523
Virginis et martyris comparatio	A Comparison of the Virgin and the Martyr	1523
Virginis matris apud Lauretum cultae liturgia	Liturgy of the Virgin Mother Venerated at Laureto	1523
De immensa Dei misericordia concio	Sermon on the Lord's Immense Mercy	1524
De libero arbitrio	The Free Will	1524
Exomologesis sive de modo confitendi	Confessing	1524
Modus orandi Deum	A Way of Praying to God	1524
Peregrinatio apostolorum Petri et Pauli	The Journey of the Apostles Peter and Paul	1524
Lingua	The Tongue	1525
Christiani matrimonii institutio	The Institution of Christian Matrimony	1526
Detectio praestigiarum cuiusdam libelli	The Uncovering of Deceptions in a Certain Booklet	1526
Hyperaspistes	The Shield Bearer	1526
Responsio ad epistolam paraeneticam Alberti Pii	Response to Alberto Pio's Letter of Exhortation	1526
Supputatio calumniarum Natalis Bedae	A Computation of Noël Beda's Malicious Charges	1527
Ciceronianus	The Ciceronian	1528
De recta Latini Graecique sermonis pronuntiatione	The Right Pronuntiation of Latin and Greek	1528
Deploratio mortis Ioannis Frobenii	Mourning the Death of Johann Froben	1528
Annotationes in leges pontificias et caesareas de haereticis	Annotations on Papal and Imperial Laws about Heretics	1529
De pueris instituendis	Educating Boys	1529
Paraphrasis in Elegantiis Vallae	Paraphrase of Valla's Elegantiae	1529
Responsio ad collationes cuiusdam iuuenis Gerontodidascalii	Response to the Discourses of a Certain Young Teacher of Seniors	1529
Responsio aduersus febricitantem cuiusdam libellum	Response to the Booklet of an Hallucinating Author	1529
Vidua christiana	The Christian Widow	1529

³⁵² Erasmus Writings List chronological, <http://www.erasmus.org/index.cfm?fuseaction=system.serve&file=Erasmus%20Writings%20List%20chronological.pdf> (05.03.2018).

Admonitio aduersus mendacium et obtreactionem	Admonition against Lying and Disparaging	1530
De bello Turcis inferendo	The Necessity of War against the Turks	1530
De ciuilitate morum puerilium	Proper Manners for Children	1530
Responsio ad epistolam apologeticam incerto autore proditam	Response to an Apologetic Letter of Uncertain Authorship	1530
Apophtegmata	Memorable Sayings	1531
Declarationes ad censuras Lutetiae uulgatas	Declarations against the Censures Published at Paris	1532
Dilutio eorum quae Clithoueus scripsit	Diluting what Clichtove has written	1532
Responsio ad disputationem Phimostomi de diuortio	Response to Phimostomus's dispute on Divorce	1532
Precatio pro pace ecclesiae	A Prayer for Peace in the Church	1533
Explanatio symboli apostolorum	Explanation of the Apostles' Creed	1533
Liber de sarcienda ecclesiae concordia	Restoring Unity within the Church	1533
De praeparatione ad mortem	Preparing for Death	1534
Purgatio aduersus epistolam non sobriam Lutheri	Purging Luther's Drunk Letter	1534
Ecclesiastes	The Preacher	1535
Expositio fidelis de morte Mori	Faithful Exposition on the Death of More	1535
Precationes	Prayers	1535
Responsio ad Petri Corsii defensionem	Response to Pietro Corsi's Defense	1535
De puritate tabernaculi	The Purity of the Tabernacle	1536
Vita Erasmi	A Life of Erasmus	1607
Carmina	Poems	1513-
Epistolae	Letters	1514-
Apologiae	Apologies	1515-
Paraphrases in Testamentum Nouum	Paraphrases of the New Testament	1517-1524
De nouo euangelio	The New Gospel	
Oratio de pace et discordia	Speech on Peace and Discord	
Oratio funebris Berthae de Heyen	Funeral Speech for Berta Heyen	

Not listed are:

1. Pagan and christian authors edited by Erasmus
2. Individual colloquies, adages, letters, apologies, poems, etc. published separately
3. Collected Works editions

KAYNAKLAR

Kitaplar

- ALATLI Alev, *Batı'ya Yön Veren Metinler I*, İstanbul: Alfa Basım, 2016.
- ALATLI Alev, *Batı'ya Yön Veren Metinler II*, İstanbul: Alfa Basım, 2014.
- AYDIN Mehmet, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- BECKETT Samuel, *Proust*, Çev. Orhan Koçak, İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- BESNARD Albert - CLEMENT Olivier – MEHL Roger, *Hristiyan İlahiyatı*, Çev. Mehmet Aydın, Konya: Arı Basımevi, 1983.
- BİRKETT Kirsten, *Reform'un Özü*, Çev. Onur Yöş, İstanbul: Bütün Dünya Kitaplığı, 2003.
- BURKE Peter, *Avrupa'da Rönesans Merkezler ve Çeperler*, Çev. Uygur Abacı, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003.
- CARDİNİ Franco, *Avrupa ve İslam*, Avrupa'yı Kurmak Dizisi, Çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.
- CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*, İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- CEVİZCİ Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Ekin Yayınları, 1997.
- COŞAN Leyla, *16. Yüzyılda Almanların Türklerden Korunmak İçin Yazdığı Dualar: Tanrım Bizi Türklerden Korum*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012.
- ÇIVGIN İzzet, *Orta Çağ Tarihi*, Ankara: Maya Akademi Yayınları, 2008.
- DEMİRCİ Kürşat, *"Engizisyon"*, İstanbul: T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C. 11, 1995.
- DESİDERUS Erasmus, *Bir Hristiyan Prensin Eğitimi*, Çev. Tufan Göbekçin, Ankara: Öteki Yayınları, 2000.
- DESİDERUS Erasmus, *Deliliğe Övgü*, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- DESİDERUS Erasmus, *Savaşa Karşı*, Çev. Pelin Korkmaz, İstanbul: Zeplin Yayınları, 2014.
- DESİDERUS Erasmus, *Barışın Şikayeti*, Çev. Celal Yeşilçayır, İstanbul: Dedalus Yayınları, 2018.

- ECO Umberto, *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar*, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2014.
- ER Server Koray, *Kayıp İsa*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- ESGİN Mehmet, *Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri* (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998 .
- GOFF Jacques, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, Çev. Hanife Güven-Uğur Güven, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999.
- GÜNDÜZ Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- HARMAN Ömer Faruk, “*Endüljans*”, İstanbul: T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C. 11, 1995.
- HARMAN Ömer Faruk Harman, “*Katoliklik*”, İstanbul: T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C. 25, 2002.
- HAZARD Paul, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, Çev. Erol Güngör, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973.
- Heidegger-Sartre-Eliot-Babbit, *Hümanizmin Özü*, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- HUIZINGA Johan, *Erasmus and the Age of Reformation*, New York: Harper&Row Publishers, 2007.
- İNALCIK Halil, *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Kutsal Kitap, İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2006.
- KÜÇÜK Abdurrahman - TÜMER Günay – KÜÇÜK M. Alparslan, *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.
- MANDEL Gabriele, *Anneciğim Türkler Geliyor! Hilalin Öteki Yüzü*, Çev. Nihat Aksoy, İstanbul: Zaman Kitap, 2004.
- McCONICA James, *Erasmus*, Çev. Cemal Atila, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 2004.
- OLGUN Hakan, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto*, Ankara: Fecr Yayınları, 2001.
- PAMİR Dominik, *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, İstanbul: Yaylacık Mat., 2000.
- ZİYA Paşa, *Ortaçağın Karanlık Çehresi: Engizisyon Mahkemeleri*, Çev. Cahit Külekçi, İzmir: İlk Harf Yayınevi, 2011.

- POUMAREDE Geraud, *Haçlı Seferi'ne Son Çağrı Yeniçağ Avrupası'nda Osmanlı İmgesi*, Çev. İsmet Birkan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- SALVIAN, *On the Government of God: A Treatise wherein are shown by Argument and by Examples drawn from the Abandoned Society of the Times the Ways of GOD toward His Creatures*, Trans. Eva M. Sanford, New York: Columbia University Press, 1930.
- SCOGNAMİLLO Giovanni, *Medeniyetler Çatışmasında Batı'nın İnanç Temelleri*, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2003.
- SORMUNEN Eino, *Martin Luther-Kutsal İnanç Adamı*, Çev. Pekka Karvanen, İstanbul: GDK Yayın, 2011.
- SPİNKA Matthew, *Advocates of Reform From Wyclif to Erasmus*, USA: The Westminster Press, 2006.
- ŞENAY Bülent, *İlk Rafizi Hıristiyan Kilisesi Markunilik*, Bursa: Verka Yayınları, 2003.
- TOYNBEE Arnold J., *Tarihçi Açından Din*, Çev. İbrahim Canan, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1978.
- TOYNBEE Arnold J., *Osmanlı ve Dünya*, haz. Kemal Karpat, İstanbul: Da Yayıncılık, 2004.
- WAARDENBURG Jacques, "Reform", İstanbul: T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C. 34, 2007.
- WIENER Peter F., *Hitlerin Manevi Atası Martin Luther*, Çev. Hakan Olgun, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.
- ZWEİG Stefan, *Rotterdamlı Erasmus Zaferi ve Trajedisi*, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2013.

Sürelî Yayınlar

- COŞKUN İsmail, "Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme", İstanbul: *İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi*, D.2, S.6, 2003, ss. 47-48.
- DEMOLLEN Richard L., "Erasmus' Commitment to the Canons Regular of St. Augustine", *Chicago Journals*, Vol.26, No.4, The University of Chicago Press, 1973, ss. 438-473.
- EROĞLU Ahmet Hikmet, "Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri", *Dini Araştırmalar*, C.2, S.5. y.y., 1999, ss. 387-389.

- FERGUSON Wallace K., “Renaissance Tendencies in the Religious Thought of Erasmus”, *Journal of the History of Ideas*, Vol.15, No.4, University of Pennsylvania Press, 1954, ss. 508.
- FERNANDEZ José A., “Erasmus on the Just War”, *Journal of the History of Ideas*, Vol.34, No.2, University of Pennsylvania Press, 1973, ss. 219.
- GÜNDÜZ Şinasi, “Başkaldırı Geleneği ve Heterodoksi”, *Bilimname VI*, y.y., 2004, ss. 76.
- GÜNDÜZ Şinasi, “Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi-Heresi Kavgası”, İstanbul: *İÜ.İ.F.D.* S. 9, 2004, ss. 8-9.
- HOFFMAN Manfred, “Faith and Piety in Erasmus’s Thought”, *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 20, No.2, y.y., 1989, ss. 241-258.
- KALIN İbrahim, “Batı’daki İslam Algısının Tarihine Giriş”, *Divan İlmi Araştırmalar*, S.15., 2003, ss. 2-10.
- SİNANOĞLU Mustafa, “Hristiyan ve İslam Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.6., 2001, ss. 9-10.
- ŞENAY Bülent, “Avrupa Birliği’nin ‘Dini Kimliği’ ve Avrupa’da Dinler: Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam”, Bursa: *U.Ü.İ.F.D.*, C. 11, S. 1, 2002, ss. 123-150.
- ŞENAY Bülent, “Yahudi-Hristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi”, Bursa: *U.Ü.İ.F.D.*, C. 11, S. 2, 2002, ss. 121-136.
- OLGUN Hakan, “Katolik Kilisesi’nin Endüljans Uygulaması ve Protestan Reformuna Etkisi”, Samsun: *OMÜ.İ.F.D.*, S.18-19 , 2005, ss. 329-342.
- TARAKÇI Muhammet, “Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu”, Bursa: *U.Ü.İ.F.D.*, C.XIX, S.1, 2010, ss. 184-194.
- WAİTE Gary K., “Menno and Muhammed: Anabaptist and Mennonites Reconsider Islam, 1525-1657”, *Sixteenth Century Journal*, Vol.41, No.4, y.y., 2010, ss. 1000.
- YÜCETÜRK Orhan Seyfi, “Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar”, İzmir: *DEÜ.İ.F.D. I*, 1983, ss. 415-422.

Diğer Yayınlar

- DART Ron, “*Erasmus of Rotterdam & The Church Fathers*”
<http://incommunion.org/2012/12/05/erasmus-of-rotterdam-the-church-fathers/> (26.01.2016).

Erasmus Writings List chronological,
[http://www.erasmus.org/index.cfm?fuseaction=system.serve&file=Erasmus
%20Writings%20List%20chronological.pdf](http://www.erasmus.org/index.cfm?fuseaction=system.serve&file=Erasmus%20Writings%20List%20chronological.pdf) (05.03.2018).

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Zeynep GÖLEN
Tez Adı	Erasmus'un Hristiyanlık Anlayışı ve İslam'a Bakışı
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Bülent Şenay
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 21.05.2018
 İmza: